

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПИВОВАРЕНКО МАРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 373.2.015.31:[17.022.1+7]:796.412(043.5)

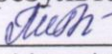
ДИСЕРТАЦІЯ

**ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ
У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-РИТМЧНОЇ ГІМНАСТИКИ**

011 – Освітні, педагогічні науки
01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 М. С. Пивоваренко
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Чаговець Алла Іванівна**, доктор педагогічних наук, професор

Харків – 2021

АНОТАЦІЯ

Пивоваренко М. С. Виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харків, 2021.

У дисертації досліджено проблему виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Провідною проблемою розвитку сучасного суспільства є виховання цілісної, свідомої, самодостатньої, високоморальної, висококультурної й духовної особистості. Тому проблема виховання морально-естетичних якостей, починаючи з дошкільного дитинства, є першочерговою й потребує цілеспрямованого вирішення. Адже дошкільний вік є сензитивним періодом для засвоєння норм моралі й соціальних способів поведінки.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження; окреслено використані методи дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи; визначено перспективи використання результатів дослідження; наведено відомості про апробацію та впровадження отриманих результатів.

У **першому розділі** – «Теоретичні основи виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики» – надано історико-педагогічний аналіз проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в єдності з фізичним вихованням, враховуючи дані щодо вивчення цього питання у філософській, науковій, методичній, психолого-педагогічній літературі. Розкрито перебіг становлення й розвитку теорії морального (ціннісного), естетичного (музичного)

й фізичного (ритмічного) виховання й визначено, що означені складові виховання є тісно взаємопов'язаними. Конкретизовано поняттєве поле дослідження, сформульовано основні поняття, як-от: «морально-естетичні якості», «виховання морально-естетичних якостей», «музично-ритмічна гімнастика». Надано характеристику музично-ритмічній гімнастиці як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Обґрунтовано спроектовану теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, яку було укладено на підставі доведеного взаємозв'язку морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання.

У **другому розділі** – «Експериментальна перевірка ефективності реалізації структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики» – розкрито перебіг проведення дослідницько-експериментальної роботи, метою якої було перевірити ефективність впровадження спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Етапами проведення експериментальної роботи було визначено такі: констатувальний, формувальний, контрольний. Різними видами експериментальної роботи було охоплено 258 респондентів, із них 158 дітей старшого дошкільного віку, 6 вихователів закладів дошкільної освіти, 94 здобувачі освіти. Контрольна група складала 74 дитини старшого дошкільного віку, експериментальна – 84 дитини старшого дошкільного віку. Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою критеріїв математичної статистики (критерій Пірсона χ^2 , метод рангової кореляції Спірмена). На констатувальному етапі було сформовано методичну карту дослідження, відповідно до якої здійснено діагностику вихідного рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

На формувальному етапі експериментальної роботи було впроваджено спроектовану теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-

естетичних якостей у старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Сутність реалізації означеної вище моделі полягала в забезпеченні позитивної динаміки рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за допомогою інтеграції музики й руху. Відповідно до реалізації означених в моделі педагогічних умов, в освітній процес закладів дошкільної освіти було впроваджено оновлений зміст і методика виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Оптимізації цього процесу сприяло використання запропонованої програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Задля оптимізації роботи педагогічних працівників закладів дошкільної освіти було проведено ряд семінарів-практикумів для вихователів дітей старшого дошкільного віку. Також задля забезпечення належного рівня підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти щодо здійснення роботи з означеного напрямку в освітній процес закладів вищої освіти було впроваджено спецкурс для здобувачів вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта.

На контрольному етапі експериментальної роботи було здійснено аналіз ефективності впровадження змісту, методів і засобів виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. На підставі результатів проведеного дослідження доведено, що доцільно використовувати музично-ритмічну гімнастику як засіб виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* здійснено комплексний аналіз проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку на основі взаємодії моральної (ціннісної), естетичної (музичної) та фізичної (ритмічної) складових засобами музики й руху;
- конкретизовано й сформульовано основні поняття дослідження «морально-естетичні якості», «виховання морально-естетичних якостей», «музично-ритмічна гімнастика»;

– визначено компоненти (когнітивний, аксіологічний, діяльнісний), критерії (духовно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, результативно-творчий), показники (морально-естетичні знання, морально-естетичні цінності, фізичні здібності) та рівні (високий, середній, низький) вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку;

– розроблено та експериментально перевірено структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики;

– *уточнено* принципи виховання (природовідповідності, фасцинації, синкретичності, творчої спрямованості, інтегративності), методи морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання дітей старшого дошкільного віку та їх єдність;

– *подальшого розвитку* набули теоретичні аспекти й практичне використання музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку як майбутньої особистості.

Практичне значення дослідження полягає в реалізації структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики та впровадження її в освітній процес закладів дошкільної освіти; розробці програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей», проведенні семінарів-практикумів для вихователів дітей старшого дошкільного віку; розробці спецкурсу «Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО» для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта та впровадженні його в освітній процес педагогічних закладів вищої освіти.

Результати та висновки дослідження можуть бути використанні під час підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в педагогічних закладах вищої освіти. Методичні матеріали, розроблені у процесі проведення наукового дослідження, можуть бути використані в практиці роботи сучасних закладів

дошкільної освіти, у процесі організації фізичного, морального та естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: морально-естетичні якості, виховання морально-естетичних якостей, музично-ритмічна гімнастика, музика, рух, ритм, діти старшого дошкільного віку.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

Публікації, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Larysa V. Zdanevych, Yuliia V. Syrova, Svitlana V. Kolosova, Maryna S. Pyvovarenko, Olha O. Kurhannikova Instilling the System of Values in Preschool Children in the Cultural and Educational Space. *Universal Journal of Educational Research*, 2020. Vol. 8 (11B). P. 5991–5999. URL: <http://www.hrpub.org> DOI: <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.082235>. ISSN: 2332–3205 (Print); ISSN: 2332–3213 (Online)

2. Апрелева І. В., Пивоваренко М. С. Роль музично-ритмічної гімнастики у процесі морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / Гол. редактор Г. П. Шевченко. Сєверодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. Вип. 3 (96). С. 17–27.

3. Чаговець А. І., Пивоваренко М. С. Історичний огляд проблеми морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. *Інноваційна педагогіка*, 2020. Вип. 24. Т. 2. С. 201–207.

4. Пивоваренко М. С. Система виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики: від моделювання до реалізації. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / Гол. ред. Г. П. Шевченко. Сєверодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. Вип. 5 (98). С. 186–196.

5. Пивоваренко М. С. Принципи виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. *Актуальные научные исследования в современном мире*. Переяслав, 2019. Вип. 11 (55). Ч. 6. С. 143–147.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Пивоваренко М. С. Фізичне виховання дітей дошкільного віку засобами музики та ритму. *Професіоналізм педагога в дошкільній освіті* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 24 квіт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 44–45.

2. Пивоваренко М. С. Формування рухового ритму у дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. *Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 лист. 2018 р.). Харків, 2018. С. 241–244.

3. Пивоваренко М. С. Виховання моральних якостей у дітей дошкільного віку в руховій діяльності. *Формування ефективного освітнього середовища у контексті сучасних викликів реформування системи освіти України* : матеріали Регіональної наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 159–161.

4. Пивоваренко М. С. Музично-ритмічна гімнастика в структурі освітнього процесу ЗДО. *Актуальні проблеми дошкільної освіти* : матеріали VIII Відкритої наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 36–40.

5. Пивоваренко М. С. Альтернативні технології фізичного виховання в освітньому процесі ЗДО. *Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 лист. 2019 р.). Харків, 2019. С. 212–214.

6. Пивоваренко М. С. Формування творчої особистості дошкільника засобами музично-ритмічної гімнастики. *Формування творчої особистості в системі освіти й соціальному середовищі: сучасні виклики та інновації* : матеріали Регіональної наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 квіт. 2020 р.). Харків, 2020. С. 210–213.

7. Чаговець А. І., Пивоваренко М. С. Моральне виховання дітей дошкільного віку з огляду західно-європейської педагогіки епохи нового часу та просвітництва. *Розвиток національної педагогічної освіти у подіях і персоналіях: особливості,*

здобутки та перспективи : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. онлайн-конф. (м. Харків, 19 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 360–362.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Впевнені кроки до вищих цінностей : програма морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку / М. С. Пивоваренко. Харків : ФОП Фімільянов, 2018. 120 с.

2. Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО : спецкурс / М. С. Пивоваренко. Харків : ФОП Фімільянов, 2018. 55 с.

3. Психолого-педагогічний інструментарій діагностики дітей дошкільного віку : навч.-метод. посібн. / уклад. : А. І. Чаговець, С. В. Пехарева, М. С. Пивоваренко та ін. ; за заг. ред. М. В. Роганової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Філімянов, 2018. 322 с. / С. 144–173.

4. Фізичне виховання в ЗДО : метод. реком. / Уклад.: А. І. Чаговець, М. С. Пивоваренко. Харків : ФОП Фімільянов, 2019. 125 с.

5. Організаційні аспекти педагогічної практики «Показові, пробні заняття та інші види діяльності з дітьми дошкільного віку» : навч.-метод. посібн. / Уклад. : А. І. Чаговець, Ю. В. Сирова, М. С. Пивоваренко та ін. ; за заг. ред. М. В. Роганової ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2020. 206 с.

ANNOTATION

M. S. Pyvovarenko. Moral and aesthetic qualities training of senior preschool children by means of musical eurhythmics. – Qualification scientific work retaining manuscript rights.

Thesis for the grant of degree of Doctor of Philosophy (PhD) by specialty 011 Education sciences. – Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, 2021.

The issue of moral and aesthetic qualities training of senior preschool children by means of musical eurhythmics has been studied in the thesis. The leading problem of the development of modern society is the education of a holistic, conscious, self-sufficient, high moral, high cultured and spiritual individual. Therefore, the problem of educating moral and aesthetic qualities, starting from preschool age, is urgent and it requires the targeted solution. After all, the preschool age is a sensitive period for the assimilation of morality and social behavior.

In the **Introduction** the urgency of the chosen theme is grounded; the object, subject, aim, study methods are formulated; the connection of the work with the scientific programs, curricula, themes, scientific novelty, theoretic and practical importance of the work are shown; the prospect of the study results using is determined; the information on testing and application of the received results is presented.

In the **first section** “Theoretical foundation of moral and aesthetic qualities training of senior preschool children by means of musical eurhythmics”, the historical and pedagogical analysis of the issues of moral and aesthetic qualities training of senior preschool children coupled with physical education is given based on the survey of philosophic, scientific, methodological psychoeducational literature. The process of formation and development of the theory of moral (value), aesthetic (musical) and physical (rhythmic) education is revealed and determined that the mentioned components of education are closely interconnected. The conceptual field of study is made more concrete, the main notions such as “moral and aesthetic qualities”, “moral and aesthetic qualities training”, and “musical eurhythmics” are formulated. The description of musical eurhythmics as the means of moral and aesthetic qualities training of senior preschool children is given. The content and ground of designed theoretical structural and meaningful model of moral and aesthetic qualities training of senior preschool children by means of musical eurhythmics, which were formed on the basis of the proved interconnection of moral (value), aesthetic (musical) and physical (rhythmic) education, are uncovered.

In the **second section** “Experimental verification of the effectiveness of the implementation of the structural and semantic model of education of moral and aesthetic

qualities in children of older preschool age by means of musical-rhythmic gymnastics” the course of scientific research studies, the aim of which was to check the effectiveness of the implementation of designed theoretical structural and semantic model of moral and aesthetic qualities training of senior preschool children by means of musical eurhythmics, was uncovered. The stages of the experimental work were named as follows ascertaining, forming, control. 258 respondents were involved in different types of experimental work, 158 of them were children of senior preschool age, 6 of them were kindergarten teachers, 94 of them were education seekers. The size of the control group was 74 children of senior preschool age, the experimental group consisted of 84 senior preschool children. The validity of derived results were checked with the help of the mathematical statistics criteria (Pearson criterion χ^2 , Spearman rank correlation method). On the ascertaining stage, the methodological map of the study was formed according to which the initial level of bringing up moral and aesthetic qualities of senior preschool children was diagnosed.

On the forming stage of the experimental work, the designed theoretical structural and meaningful model of bringing up moral and aesthetic qualities of senior preschool children by means of musical eurhythmics was introduced. The main point of the implementation of the above said model is ensuring the positive dynamics of the level of bringing up of moral and aesthetic qualities of senior preschool children with the help of integration of music and movement. In accordance with the implementation of the pedagogical conditions indicated in the model, an updated content and methodology for bringing up moral and aesthetic qualities in senior preschool children were introduced into the educational process of preschool institutions. Optimization of this process was facilitated by the use of the proposed program of moral and aesthetic training of senior preschool children. In order to optimize the work of pedagogical staff of preschool institutions, a number of practical training seminars were held for kindergarten teachers of senior preschool children. In addition, to provide the appropriate level of training of future preschool teachers to fulfil the work in the mentioned tendency, the special course for higher education seekers on specialty 012 Preschool education was introduced.

At the control stage of the experimental work, the analysis of the effectiveness of implementing the content, methods and means of moral and aesthetic qualities training in senior preschool children was carried out. On the ground of the results of the conducted study, it was stated that the practicability of the use of musical eurhythmics as the means of moral and aesthetic qualities training of senior preschool children was proved.

The scientific novelty of the received results is that:

- *for the first time*, a complex analysis of the problem of moral and aesthetic qualities training in senior preschool children is carried out on the basis of the interaction of moral (value), aesthetic (musical) and physical (rhythmic) components by means of music and movement;
- the main concepts of the study are specified and formulated “moral and aesthetic qualities”, “moral and aesthetic qualities training”, and “musical eurhythmics”;
- the components (cognitive, axiological, active), the criteria (spiritual and cognitive, emotional and value, effective and creative), the indices (moral and aesthetic knowledge, moral and aesthetic values, physical abilities), and the levels (high, average, low) of breeding of moral and aesthetic qualities of senior preschool children were determined;
- the compositional and meaningful model of moral and aesthetic qualities training of senior preschool children by means of musical eurhythmics was developed and experimentally verified;
- the principles of bringing up (natural conformity, fascination, syncretism, creative orientation, integrativity), the method of moral (value), aesthetic (musical) and physical (rhythmical) training of senior preschool children and their unity *were clarified*;
- theoretical aspects and practical use of musical eurhythmics as the means of bringing up moral and aesthetic qualities of senior preschool children as a future personality *were acquired further development*.

Practical importance of the study is in the realization of the structural and meaningful model of moral and aesthetic qualities training of senior preschool children by means of musical eurhythmics and the implementation of it in the educational process of preschool institutions; the development of the education program of moral and

aesthetic training of senior preschool children “Confident steps towards higher values”, the practical training seminars for kindergarten teachers of senior preschool children; the development of the special course “Musical and rhythmic games and exercises in educational process of PEI (Preschool Education Institution)” for higher education seekers on specialty 012 Preschool education and its implementation in the education process of higher pedagogical establishments.

The results and conclusions of the study can be used in the training of preschool teachers in higher pedagogical establishments. The methodological materials, which were developed in the course of scientific research can be used in the practical work of modern preschool education institutions, in the process of organizing physical, moral and aesthetic education of senior preschool children.

Key words: moral and aesthetic qualities, moral and aesthetic qualities training, musical eurhythmics, music, movement, rhythm, senior preschool children.

List of publications of the applicant on the topic of the thesis:

Publications, in which the main scientific results of the thesis, are published:

1. Larysa V. Zdanevych, Yuliia V. Syrova, Svitlana V. Kolosova, Maryna S. Pyvovarenko, Olha O. Kurhannikova Instilling the System of Values in Preschool Children in the Cultural and Educational Space. *Universal Journal of Educational Research*, 2020. Vol. 8 (11B). P. 5991–5999. URL: <http://www.hrpub.org> DOI: <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.082235>. ISSN: 2332–3205 (Print); ISSN: 2332–3213 (Online) [in English].

2. I. V. Apreleva, M. S. Pyvovarenko. The role of musical and rhythmic gymnastics in the process of moral and aesthetic education of preschool children. *Spirituality of the individual: methodology, theory and practice: col. of scien. work / Chief editor G. P. Shevchenko. Iss. 3 (96). Syeverodonets'k: publishing house SNU named after V. Dal, 2020. P. 17–27 [in Ukrainian].*

3. A. I. Chagovets, M. S. Pyvovarenko. Historical review of the problem of moral and aesthetic education of preschool children by means of musical and rhythmic gymnastics. *Innovative pedagogy*, 2020. Iss. 24. Vol. 2. P. 201–207 [in Ukrainian].

4. M. S. Pyvovarenko. The system of education of moral and aesthetic qualities of senior preschool children by means of musical and rhythmic gymnastics: from modeling to implementation. *Spirituality of the individual: methodology, theory and practice*: col. of scien. work / Chief editor G. P. Shevchenko. Iss. 5 (98). Syeverodonets'k: publishing house SNU named after V. Dal, 2020. P. 85–96 [in Ukrainian].

5. M. S. Pyvovarenko. Principles of education of moral and aesthetic qualities of senior preschool children by means of musical eurhythmics. *Current scientific research in the modern world*. Pereiaslav, 2019. Iss. 11 (55). Part 6. P. 143–147 [in Ukrainian].

Publications certifying the testing of the thesis materials:

1. M. S. Pyvovarenko. Physical education of preschool children by means of music and rhythm. *Pedagogue's professionalism in preschool education*: materials of the All-Ukrainian scien. and pract. Internet conf. (Kharkiv, April 24. 2018). Kharkiv, 2018. P. 44–45 [in Ukrainian].

2. M. S. Pyvovarenko. Formation of motor rhythm in preschool children in the process of physical education. *Psychological, pedagogical and social aspects of improving the quality of education*: materials of the All-Ukrainian scien. and pract. conf. (Kharkiv, November 22. 2018). Kharkiv, 2018. P. 241–244 [in Ukrainian].

3. M. S. Pyvovarenko. Bringing up of moral qualities of preschool children in motor activity. *Formation of effective educational environment in the context of modern challenges of reforming the education system of Ukraine*: materials of the Regional scien. and pract. conf. (Kharkiv, April 24. 2019). Kharkiv, 2019. P. 159–161 [in Ukrainian].

4. M. S. Pyvovarenko. Musical and rhythmic gymnastics in the structure of the educational process of PEI. *Actual problems of preschool education*: materials of VIII Open scien. and pract. conf. (Kharkiv, April 25. 2019). Kharkiv, 2019. P. 36–40 [in Ukrainian].

5. M. S. Pyvovarenko. Alternative technologies of physical education in the educational process of PEI. *Creation of inclusive space of educational institutions in the context of the development of Equal Opportunity Society in Ukraine*: materials of the All-

Ukrainian scien. and pract. conf. (Kharkiv, November 21. 2019). Kharkiv, 2019. P. 212–214 [in Ukrainian].

6. M. S. Pyvovarenko. Formation of a preschool child's creative personality by means of musical eurhythmics. *Formation of a creative personality in the education system and social environment: modern challenges and innovations*: materials of the Regional scien. and pract. conf. (Kharkiv, April 22. 2020). Kharkiv, 2020. P. 210–213 [in Ukrainian].

7. A. I. Chagovets, M. S. Pyvovarenko. Moral education of preschool children taking into account the Western European pedagogy of the modern era and enlightenment. *Development of national teacher education in events and personalities: features, achievements and prospects*: materials of the All-Ukrainian scien. and pract. online conf. (Kharkiv, November 19. 2020) Kharkiv, 2020. P. 360–362 [in Ukrainian].

Publications that additionally reflect the scientific results of the thesis:

1. Resolute steps towards higher values: a program of moral and aesthetic education of senior preschool children / M. S. Pyvovarenko. Kharkiv: FOP Fimilianov, 2018. 120 p. [in Ukrainian].

2. Musical and rhythmic games and exercises in the educational process of PEI: special course / M. S. Pyvovarenko. Kharkiv : FOP Fimilianov, 2018. 55 p.

3. Psychological and pedagogical tools for diagnosing preschool children: educational and methodical manual / Auth.: A. I. Chagovets, S. V. Piekharieva, M. S. Pyvovarenko and others; under general editorship M. V. Rohanova; Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council: FOP Fimilianov, 2018. 322 p. / P. 144–173 [in Ukrainian].

4. Physical education in PEI: guideline. / Auth.: A. I. Chagovets, M. S. Pyvovarenko. Kharkiv : FOP Fimilianov, 2019. 125 p. [in Ukrainian].

5. Organizational aspects of teaching practice “Demonstration, trial classes and other activities with preschool children”: educational and methodical manual / Auth.: A. I. Chagovets, Yu. V. Syrova, M. S. Pyvovarenko and others; under general editorship

M. V. Rohanova; Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of the Kharkiv Regional Council. Kharkiv, 2020. 206 p. [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ ГІМНАСТИКИ	29
1.1. Історико-педагогічний аналіз проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку у взаємодії з фізичним вихованням ..	29
1.2. Музично-ритмічна гімнастика як засіб виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку	64
1.3. Проектування теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики	89
Висновки до першого розділу	142
Список використаних джерел до першого розділу	145
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВОЇ МОДЕЛІ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ ГІМНАСТИКИ.....	172
2.1. Визначення вихідного стану сформованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку	172
2.2. Реалізація структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики	215
2.3. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів експериментальної роботи	251
Висновки до другого розділу	275
Список використаних джерел до другого розділу	279
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	282

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблема виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку обумовлена рядом соціально-політичних факторів. Однією з провідних задач розвитку суспільства є виховання цілісної, свідомої, самодостатньої, високоморальної, висококультурної й духовної особистості. Та на сучасному етапі розвитку суспільства можемо спостерігати значні розбіжності між аксіологічним та діяльнісним компонентами освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Визначена дисфункція в системі освіти є результатом тотальної технізації, комп'ютеризації й диджиталізації освітнього процесу в закладах освіти загалом, і дошкільної зокрема, що тягне за собою всеохопне занурення представників молодого покоління у світ гаджетів і відсторонення від світу живого мистецтва. Тож варто зауважити, що поряд зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу відбувається знецінення духовної культури суспільства. Адже сучасна людина не уявляє свого майбутнього без подальшого розвитку науково-технічного прогресу, і тому через стрімкий розвиток рівня інформатизації забуває про базові особистісні складові, серед яких чільне місце посідають моральні й естетичні якості.

У гонитві за інформаційним збагаченням через різноманітні засоби зв'язку суспільство входить в епоху знецінення та відсторонення від творів музичного й хореографічного мистецтва. Тому актуальним напрямом розвитку національної системи освіти є залучення ресурсів галузі мистецтва з метою виховання особистісних якостей, починаючи з дошкільного дитинства.

Зважаючи на зазначене вище, зауважимо, що серед багатьох факторів, що позитивно впливають на виховання дітей, важливе місце посідає музично-ритмічна гімнастика. М'язова діяльність активізує обмінні процеси, стимулює роботу серцево-судинної й дихальної систем, підсилює захисні реакції організму, підвищує працездатність. Правильне формування рухової сфери дітей старшого дошкільного віку є фундаментом для гармонійного виховання особистості, для найвищого розкриття та прояву потенційних можливостей кожної людини, її якостей, здібностей і талантів.

Сучасна наукова думка розкриває тісний взаємозв'язок між морально-естетичним та фізичним вихованням особистості. Рух – це життя, музика й ритміка – це краса, тому необхідно викликати в дітей старшого дошкільного віку прагнення проводити своє життя в русі, займатися музично-ритмічною гімнастикою, виховувати почуття прекрасного в собі. Адже рух надає можливість не тільки вдало виконувати м'язову роботу. Пластична, координована людина здатна усвідомлювати рух як власний морфологічний орган. Таким чином, особистість піднімається на вищий рівень духовного розвитку та культурний рівень руху, коли його сприймають та усвідомлюють із самого початку. У русі дитина отримує задоволення, насолоду, радість, проявляє індивідуальність. Від народження до семи років вона стає гармонійно вихованою особистістю, у якій сформовані естетичні почуття, смаки, потреби, образне мислення, уява, а також такі моральні якості, як: самостійність, відповідальність, толерантність, повага до інших, самоповага, ціннісне ставлення до творів мистецтва.

Дошкільний вік є основним періодом засвоєння норм моралі й соціальних норм поведінки. До семи років формуються основи духовності особистості через засвоєння мови, її смислів і значень, звукової й музичної тональності, засобів самообслуговування, діяльного духовного й предметного спілкування з усім реальним оточенням, наслідування, співучасті й співпереживання, отже, через освоєння історично усталеної людської культури. Саме в період дошкільного дитинства відбувається становлення основних особистісних механізмів та утворень, формується самосвідомість, тобто духовність людини. Старший дошкільний вік можна визначити як «вік грації». Граціозна дитина може займатись будь-яким видом творчої та рухової діяльності, її психомоторна активність досягає свого найвищого рівня розвитку. Однією з ключових компетентностей, що передбачає система сучасної національної освіти, є загальнокультурна грамотність особистості, яка включає морально-естетичну вихованість молодого покоління. Зазначене вище передбачає, що виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної

гімнастики є досить вагомою проблемою й потребує ґрунтовного наукового дослідження.

Проблему морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку висвітлено в таких державних документах: Конституція України, Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про дошкільну освіту» (2001), Закон України «Про охорону дитинства» (2001), Закон України «Про фізичну культуру і спорт» (1994), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Концепція розвитку педагогічної освіти до 2029 року (2018), Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015), Базовий компонент дошкільної освіти (2012), Обласна програма розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2019–2023 роки (2018).

Чільне місце в системі морального й естетичного виховання молодого покоління належить морально-естетичним якостям, виховання яких відбувається в процесі спеціально організованої діяльності дітей щодо вироблення моральності, естетичних потреб і смаку. Музично-ритмічна гімнастика є засобом комплексного впливу різних видів мистецтв на особистість і тим самим розкриває сутність вихованості морально-естетичних якостей.

Теоретичну основу дослідження склали концепції вітчизняних та зарубіжних науковців про гармонійний розвиток дитини дошкільного віку. Філософські основи (Ф. Аквінський, Арістотель, Д. Дідро, Т. Кампанелла, І. Кант, Конфуцій, Т. Мор, Ж-Ж. Руссо, Платон, Сократ, Фарабі, Ш. Фур'є, Ф. Шіллер, Д. Юм та інші); історико-генетичні та психолого-педагогічні засади (І. Апрелева, В. Бальсевич, В. Белутчик, О. Біда, Н. Веденський, Ю. Верхошанський, П. Віноградов, А. Душанін, Л. Зданевич, М. Єфименко, М. Костомаров, Н. Миропольська, Т. Осокіна, М. Роганова, Т. Ротерс, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, А. Чаговець, Г. Шевченко та інші).

Здійснивши аналіз психолого-педагогічних джерел, можемо свідчити, що морально-естетичному вихованню дітей дошкільного віку присвячено ряд наукових праць.

Теоретичну основу дослідження склали концептуальні положення щодо:

– морального виховання (Арістотель, Л. Артемова, Р. Буре, П. Блонський, З. Борисова, О. Булатова, Л. Виготський, А. Виноградова, Гегель, К. Дмитренко, Е. Еріксон, Р. Жуковська, О. Запорожець, Р. Іванкова, С. Козлова, Я.-А. Коменський, О. Кононко, В. Кортило, Л. Котлова, Т. Круцевич, С. Кулачківська, А. Курчатова, О. Кучай, С. Ладивір, А. Лазарець, Ф. Левін-Щиріна, Г. Лєскова, Л. Лохвицька, А. Макаренко, Т. Маркова, Д. Менджерницька, О. Молчанюк, Л. Москальова, Л. Московчук, Я. Неверович, В. Нечаєва, Ю. Никоненко, Ж. Піаже, Й.-Г. Песталоцці, Л. Порембська, Ю. Приходько, Є. Радіна, Т. Рєпіна, М. Роганова, С. Русова, О. Сурмило, В. Сухомлинський, К. Ушинський, А. Чаговець, М. Ярославцева);

– естетичного виховання (О. Аліксійчук, Арістотель, Н. Ветлугіна, Л. Виготський, Т. Вільховченко, Г. Григор'єва, Г. Дідич, К. Дмитренко, Т. Доронова, Н. Капінська, Конфуцій, Я.-А. Коменський, Н. Кривошея, В. Кузьменко, О. Кучай, С. Матвієнко, Л. Москальова, Н. Овсяннікова, Платон, Н. Пахальчук, К. Полянська, М. Роганова, С. Русова, Н. Сакуліна, Л. Сбітнєва, М. Семенова, Сократ, Сюнь-цзи, К. Ушинський, Є. Фльоріна, А. Чаговець, Р. Чумічева, Г. Шевченко, А. Шевчук, С. Штремель, М. Ярославцева);

– фізичного (ритмічного) виховання (Т. Бабюк, Г. Бикова, А. Вільчковська, Е. Вільчковський, Л. Глазиріна, В. Гориневський, Т. Дмитренко, М. Кистяковська, В. Ключко, Я.-А. Коменський, Є. Леві-Гориневська, П. Лєсгафт, Дж. Локк, Г. Ніколаї, Т. Осокіна, Н. Пангелова, Й.-Г. Песталоцці, Платон, Є. Покровський, Т. Ротерс, Ж.-Ж. Руссо, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, А. Чаговець, Г. Шалигіна, А. Шарапанюк, В. Шишкіна) дітей дошкільного віку.

Значне місце в процесі виховання морально-естетичних якостей посідає музично-ритмічна гімнастика, головною складовою якої є образні або наслідувальні фізичні вправи, музика, елементи гри, які відкривають для цього величезні можливості. Музично-ритмічна гімнастика сприяє формуванню й вихованню моральних цінностей та естетичних потреб у дітей. Досягти цього

можна не інтенсивною роботою, що втомлює дитину, а радісною для неї діяльністю, що відповідає природним нахилам до ритму, руху, краси.

Найбільш близькими до сучасної музично-ритмічної гімнастики були системи Ж. Демені, Ф. Дальсарта і Е. Далькроза. Відродженню та ефективному впровадженню в освітній процес музично-ритмічної гімнастики присвячено чимало сучасних наукових досліджень: В. Бальсевич, В. Белутчик, Н. Веденський, Ю. Верхошанський, П. Віноградов, А. Душанін, М. Єфименко, В. Жолдак, К. Івлєв, І. Кошавець, Є. Крючок, Б. Лоу, Л. Назаренко, Т. Осокіна, Т. Ротерс, В. Смолевський, А. Чаговець, А. Шелемін та інші.

Нині вагомим значення набуває питання організації морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку, що сприятиме гармонійному становленню особистості.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена **протиріччями** між:

– соціальною потребою у високоморальних й естетично вихованих громадянах країни та недостатнім рівнем сформованості методичного інструментарію задля реалізації шляхів вирішення цієї проблеми в системі дошкільної освіти;

– наявністю нагальної потреби інтеграції моральної, естетичної й фізичної складових виховання дітей старшого дошкільного віку та недосконалістю теоретичного осмислення означеної проблеми як на науковому, так і на методичному рівнях;

– вагомим соціальним значенням виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку й недостатнім рівнем підготовленості вихователів до зазначеного процесу.

Зважаючи на те, що проблема визначення місця музично-ритмічної гімнастики у процесі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, незважаючи на те, що має практичну значущість, нині залишається недостатньо дослідженою як у теоретичному, так і в експериментальному плані й потребує детального наукового обґрунтування, було визначено тему дисертаційної роботи **«Виховання морально-естетичних**

якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики»

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради «Модернізація педагогічної системи терціарної едукції у контексті підвищення якості професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців і вдосконалення професіоналізму науково-педагогічних і педагогічних працівників» (державний реєстраційний номер № 0120U105225) та комплексної теми академії «Виховання духовної культури у дітей дошкільного віку», що розроблена кафедрою теорії та методики дошкільної освіти (державний реєстраційний № 0117U007460).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні кафедри педагогіки, психології та менеджменту (протокол №3 від 16.10.2018 р.) та на Вченій раді Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (протокол № 4 від 21.11.2018 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності реалізації структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Здійснити історико-педагогічний аналіз проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музики та руху й надати сутнісну характеристику основних понять дослідження «морально-естетичні якості», «виховання морально-естетичних якостей», «музично-ритмічна гімнастика».

2. Розкрити роль музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

3. Теоретично спроектувати структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, розробити діагностичний інструментарій

для визначення критеріїв, показників та рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

4. Експериментально перевірити ефективність реалізації структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Об'єкт дослідження: процес виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: зміст і методика виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

У процесі реалізації завдань дослідження було використано комплекс **методів:**

– теоретичні методи (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, моделювання тощо), за допомогою яких здійснювався теоретичний аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури для визначення теоретичних основ дослідження проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики;

– емпіричні методи (педагогічне спостереження, бесіда, анкетне опитування, педагогічний експеримент, методи педагогічної діагностики), що дозволяють експериментально перевірити ефективність упровадження методики організації виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку;

– статистичні методи (педагогічна статистика, обробка експериментальних результатів, кількісний аналіз емпіричного матеріалу), за допомогою яких здійснювалась обробка та систематизація отриманих результатів під час перебігу дослідження.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* здійснено комплексний аналіз проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку на основі взаємодії моральної (ціннісної), естетичної (музичної) та фізичної (ритмічної) складових засобами музики й руху;

– конкретизовано й сформульовано основні поняття дослідження «морально-естетичні якості», «виховання морально-естетичних якостей», «музично-ритмічна гімнастика»;

– визначено критерії (духовно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, результативно-творчий), показники та рівні вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку;

– розроблено та експериментально перевірено структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики;

– *уточнено* принципи виховання (природовідповідності, фасцинації, синкретичності, творчої спрямованості, інтегративності), методи морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання дітей старшого дошкільного віку та їх єдність;

– *подальшого розвитку* набули теоретичні аспекти й практичне використання музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку як майбутньої особистості.

Теоретичне значення дослідження полягає в розробці теоретичної основи виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, що має такі структурні компоненти:

– понятійний апарат, що передбачає розкриття сутності й змісту виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики;

– визначення критеріїв та закономірностей, що поєднують моральне (ціннісне), естетичне (музичне) й фізичне (ритмічне) виховання дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичного значення набувають розкриті, у процесі проведення наукового дослідження, питання морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Практична значущість дослідження полягає в реалізації структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики; у розробці програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей» та впровадження її в освітній процес закладів дошкільної освіти, у проведенні семінарів-практикумів для вихователів дітей старшого дошкільного віку; розробці спецкурсу «Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО» для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта та впровадження в освітній процес педагогічних закладів вищої освіти.

Результати та висновки дослідження можуть бути використанні під час підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в педагогічних закладах вищої освіти. Методичні матеріали, розроблені в процесі проведення наукового дослідження, можуть бути використані в практиці роботи сучасних закладів дошкільної освіти в процесі організації фізичного, морального та естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка №01-13/664 від 10.12.2020 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка №53 від 01.02.2021 р.), Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №82 комбінованого типу Харківської міської ради» (довідка №01-65/7.1 від 21.01.2021 р.), Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №266 комбінованого типу Харківської міської

ради» (довідка №101/01-36 від 20.10.2020 р.), Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №441 комбінованого типу Харківської міської ради» (довідка №01-66/10 від 08.02.2021 р.).

Різними видами експериментальної роботи було охоплено 258 респондентів, із них 158 дітей старшого дошкільного віку, 6 вихователів закладів дошкільної освіти, 94 здобувачі освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження були оприлюднені у виступах на наукових конференціях різних рівнів:

– *міжнародних*: Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті» (м. Рівне, 2018 р.); X Міжнародна науково-практична конференція «Духовно-культурне виховання особистості в умовах входження людства в Епоху Культури» в рамках міжнародного проекту Пола Д. Шафера «Епоха Культури» (м. Київ, 2019 р.); LV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні наукові дослідження у сучасному світі» (м. Переяслав, 2019 р.); XI Міжнародна науково-практична конференція «Культура в ідеалотворенні особистості в рамках міжнародного проекту Пола Д. Шафера «Епоха Культури» (м. Київ, 2020 р.); Міжнародна (заочна) науково-практична конференція «Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти» (м. Хмельницький, 2020 р.);

– *усеукраїнських*: Усеукраїнська науково-практична конференція «Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти» (м. Харків, 2018 р.); Усеукраїнська науково-практична конференція «Професіоналізм педагога дошкільної освіти: теорія та практика» (м. Харків, 2018 р.); Усеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми виховання, розвитку та навчання дітей передшкільного віку крізь призму освіти для сталого розвитку» (м. Хмельницький, 2019 р.); Усеукраїнська науково-практична конференція «Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні» (м. Харків,

2019 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток національної педагогічної освіти у подіях і персоналіях: особливості, здобутки та перспективи» (м. Харків, 2020 р.);

– *регіональних*: Регіональна науково-практична конференція «Формування ефективного освітнього середовища у контексті сучасних викликів реформування системи освіти України» (м. Харків, 2019 р.); VIII Відкрита науково-практична конференція «Актуальні проблеми дошкільної освіти» (м. Харків, 2019 р.); Регіональна науково-практична конференція «Формування творчої особистості в системі освіти й соціальному середовищі: сучасні виклики та інновації» (м. Харків, 2020 р.); Районне методичне об'єднання на базі закладу дошкільної освіти №82 з доповіддю «Оздоровчі можливості музично-ритмічної гімнастики» (м. Харків, 2021 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 12 публікаціях автора, що відображають зміст дисертаційного дослідження, із них 8 одноосібні: 1 стаття у зарубіжному фаховому виданні, що входить до наукометричної бази Scopus, 3 статті у провідних наукових фахових виданнях (категорія Б, Index Copernicus International); 1 – стаття у науковому виданні, що індексується Index Copernicus International; 7 – у матеріалах і тезах науково-практичних конференцій різних рівнів.

У публікаціях підготовлених у співавторстві визначено особистий внесок здобувача. У статті, підготовленій у співавторстві з А. Чаговець, автору належить та частина, де висвітлено питання щодо історичного аналізу розвитку теорії морального й естетичного виховання. У статті, підготовленій у співавторстві з І. Апрелевою, розкриття авторської думки полягає у висвітленні теоретичних аспектів значення музично-ритмічної гімнастики для морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку. У статті, підготовленій у співавторстві з Л. Зданевич, Ю. Сировою, С. Колосовою, О. Курганніковою, автору належить та частина, де обґрунтовано уніфікацію методів морального виховання дітей старшого дошкільного віку й запропоновано опис аналізу педагогічного експерименту в групах дітей старшого дошкільного віку.

У публікаціях, які додатково відображають наукові результати дисертації, визначено особистий внесок здобувача. У методичних рекомендаціях «Фізичне виховання в ЗДО», що укладено спільно з А. Чаговець, автором укладено матеріали щодо планування й організації різних форм фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми дошкільного віку. У навчально-методичному посібнику «Психолого-педагогічний інструментарій діагностики дітей дошкільного віку», що укладено колективом авторів, здобувач розкрила питання щодо організації та методики проведення спостереження із метою виявлення рівня розвитку рухової активності в дітей дошкільного віку. У навчально-методичному посібнику «Організаційні аспекти педагогічної практики «Показові, пробні заняття та інші види діяльності з дітьми дошкільного віку», що укладено колективом авторів, здобувачем укладено методичні рекомендації щодо проведення активних форм відпочинку з дітьми дошкільного віку.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків до розділів, списку використаних джерел до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (283 джерел, із них 4 – іноземною мовою). Робота містить 23 таблиці та 15 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 287 сторінок, із них 232 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ ГІМНАСТИКИ

1.1. Історико-педагогічний аналіз проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку у взаємодії з фізичним вихованням

На сучасному етапі становлення й розвитку могутньої держави головна мета модернізації дошкільної освіти полягає у гармонійному вихованні дитини як особистості, першоосновою чого є турбота про її здоров'я. Турбота про повноцінне фізичне, духовне й соціальне здоров'я дитини дошкільного віку завжди була й залишається одним із пріоритетів педагогічної роботи. На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти необхідно зауважити не тільки на освітніх завданнях щодо формування певної системи знань, умінь та навичок, а й на широкого кола виховних завдань, зокрема завдань морального й естетичного виховання. Адже заклад дошкільної освіти є першою сходинкою, що закладає основи подальшого становлення особистості. Саме тому проблема виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку постає основоположною для подальшого розвитку особистості як частини високоморального й висококультурного суспільства.

Проблеми виховання, на сучасному етапі розвитку суспільства, є досить нагальними й актуальними. Адже вихована особистість є основним капіталом становлення могутньої й розвиненої держави.

Міркування щодо сутності й змісту виховання беруть свій початок з витоків створення суспільства, у часи первіснообщинного ладу й досі залишаються одними із актуальних.

Поняття «виховання» окреслюється в трактатах із філософії, працях видатних педагогів та психологів різних періодів становлення психолого-педагогічної науки. Виховання як феномен з'являється у період освоєння людиною знарядь праці

та обумовлений необхідністю передачі знань від старших до молодших поколінь. Саме потреби реального буття людини давнього часу обумовили необхідність віднаходження засобів і прийомів передачі знань, умінь і навичок нащадкам. У період первіснообщинного ладу виховання не розглядалося як підготовка до майбутнього, але було невід'ємною частиною реального буденного життя. На цьому етапі розвитку суспільства умовний процес виховання розглядається як домінуючий період переходу до дорослого життя, що було обумовлено оволодінням відповідними знаннями й навичками племінного життя, набуттям фізичної й моральної зрілості [169].

Із переходом до іншого суспільного устрою та становленням епохи рабовласницького суспільства беруть початок свого формування системні концепції виховання. Зважаючи на те, що освіта розвивалася відповідно до соціального та майнового рівня, – умови, мета, зміст і засоби виховання були орієнтовані на соціально диференційоване засвоєння культури. Саме в цю епоху розвитку людства окреслюються елементи розподілу виховання на дошкільне й шкільне, що обумовлює виникнення перших шкіл в країнах Давнього Сходу й на території сучасних європейських країн [103].

Системні погляди на вибір змісту й засобів виховання беруть початок з античної педагогіки. Одне із перших тлумачень поняття «виховання» належить давньогрецькому філософу Платону. На його думку, виховання є могутньою силою, що сприятливо впливає на душу дитини. У своїх міркуваннях відомий філософ розмежовував статеve, моральне й фізичне виховання [166].

Мислитель Арістотель вбачав, що душа людини складається з таких частин як: рослинної, тваринної й розумної, тому окреслював необхідність розмежування фізичного, морального й розумового виховання [233].

Квінтіліан, розмірковуючи над означеним поняттям, окреслював його дефініцію крізь призму навчання. Таким чином вбачаючи, що навчання має нести в собі не беззмістовні сентенції, а високоморальні й культуротворчі настанови [233].

Давньоримський філософ Плутарх виховання, порівнюючи з мистецтвом, зводив до трьох умов: природи, навчання та вправління. Він вважав, що природа людини без навчання є «сліпою»; навчання без природи є недостатнім; вправління без природи й навчання є недосконалим [235]. Над проблемою тлумачення поняття «виховання» також розмірковували давньогрецькі мислителі Сократ і Демокрит, окреслюючи ідеї гармонійного виховання [233].

На зміну античній цивілізації прийшла культурно-історична епоха Середньовіччя. У цей період становлення суспільного ладу виховання розглядалося з точки зору теоцентризму. На думку видатного діяча християнської церкви Ієроніма Євсевія, виховання осмислювалось у таких вимірах як віра, молитва, праця. Християнський проповідник, богослов і педагог Іоанн Златоуст основоположним вважав виховання душі дитини, оберігаючи її від легкодумства, зауважував на благочестивості. Ключовими осмисленнями поняття «виховання» на той час була допомога в оволодінні християнськими чеснотами, мудрістю розуму й моральністю або мудрістю серця [68; 103].

Осмислення дефініцій поняття «виховання» в часи культурно-історичної епохи Відродження обумовлюють зародження гуманізму, тобто поглядів на людину як найвищу цінність. Саме цей час характеризується як період витіснення теології у вихованні, що зумовило появу ідеї свободи гармонійно розвиненої, діяльної особистості.

Ідеї гуманізму окреслено в працях педагогів-гуманістів (Я.-А. Коменського, В. де Фельтре [86; 87; 103]), письменників гуманістів (М. Монтень, Т. Мор, І. Огієнко, Ф. Рабле, Е. Роттердамський [103; 169; 234]), мислителів епохи Відродження (Й. Борецький, П. Беринда, Л. Зизаній, Т. Кампанелла, С. Полоцький, М. Смотрицький, Є. Славинецький, Стефан [63; 169; 233]). Дефініції поняття «виховання» того часу наповнені смислами моральності, доброчесності, справедливості, благочинності, поміркованості, милосердя, взаємоповаги, нормованості поведінки в суспільстві.

Із огляду на зазначене вище можемо зробити висновок, що виховання епохи Нового часу передбачало надання людині індивідуальності й свободи вибору,

що забезпечувало формування активної, самостійної й здатної критично мислити особистості. Та поруч із зазначеними якостями, пріоритетною залишалась моральність особистості.

Визначення поняття «виховання» висвітлено у провідних працях мислителів епохи Просвітництва. Дж. Локк вбачав ключовим елементом виховання підготовку дитини до щасливого й розумного життя, передбачаючи, що вона має бути вільною сама й не перешкоджати свободі інших [77].

Розтлумачуючи поняття «виховання», французький мислитель Д. Дідро переконував у вагомому значенні фізичних і моральних якостей, вроджених задатків, що потребують розвитку [233]. Ж.-Ж. Руссо в своїх працях обґрунтовував ідеал природовідповідного виховання. В основу вибору методів і засобів виховання він вкладав волю й свободу [169]. І. Кант під поняттям «виховання» розумів відповідальність людини за свої вчинки [74]. Видатний швейцарський педагог Й.-Г. Песталоцці природним способом виховання вбачав власне життя дитини [63].

У цей період на теренах України дефініції поняття «виховання» було висвітлено у працях відомих філософів, мислителів, письменників та педагогів. Видатний філософ, поет і педагог Г. Сковорода розглядав виховання як втілення віри у благородне особистісне начало. Відповідно до твердження видатного педагога, виховання має бути «спорідненим», що відповідає можливостям людини [209; 210; 211].

У працях культурного діяча, педагога Ф. Прокоповича вміщено цінні поради батькам і педагогам, в яких наголошено на вагомому значенні виховання як компонента долетворення [226]. Отже, вітчизняні ідеї виховання цього періоду було спрямовано на можливості дитини, задля якої має працювати освітня система.

Педагогічна думка XIX століття в розвитку особистості вбачала провідну роль виховання. Основоположні теорії виховання того часу висвітлено у працях видатних мислителів (Й.-Г. Фіхте, Ф. Гегеля, Ф. Фур'є [103]), якими було запропоновано нові освітні проєкти, в основу яких закладено обов'язкове врахування творчих інтересів дітей.

Р. Оуен досліджуючи проблеми суспільного виховання, тлумачив це поняття як формування досконалих людей [103; 169]. Ф. Фребель поняття «виховання» розкривав як методологічну основу з чітко визначеною метою й обраними методами та засобами розвитку дітей [103; 169]. М. Корф у своїх працях розглядав виховання крізь призму досліджень спадковості у процесі навчання рідної мови [169]. М. Драгоманов розглядав виховання як духовний розвиток дитини [169]. К. Ушинський, розглядаючи дитину як джерело й результат педагогічної діяльності, зауважував на вихованні духовної, творчої особистості [229]. Духовність – творча спрямованість, наснага людини; певний тип світовідношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей, самого себе [5]. Тобто, лише через освоєння й перетворення в свій внутрішній світ історично сформованого багатства культури, людина стає морально, естетично й емоційно збагаченою, здатною глибоко, сильно й тонко відчувати та переживати [4].

Таким чином, можемо зробити висновок, що мислителі ХІХ століття ототожнювали поняття «виховання» з формуванням творчої, самостійної, духовної особистості.

Теорія й практика вітчизняної педагогіки другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття характеризується реформуванням Фребелівської педагогіки. Інтерпретація поняття «виховання» розкривається у працях відомих мислителів і видатних педагогів (Ю. Аркін, В. Бехтерев, М. Ліндфорс, Н. Лубенець, С. Русова, Н. Сакуліна, І. Сікорський, О. Усова, Ю. Фаусек, Є. Фльоріна), які вбачали, що суспільне дошкільне виховання є початковою ланкою системи народної освіти, спрямованої на гармонійне становлення особистості дитини [227].

Концептуальні основи виховання ХХ століття окреслено в працях видатних вітчизняних (Л. Виготський, О. Запорожець, Г. Костюк, Д. Ніколаєнко, В. Сухомлинський [226]) і зарубіжних (А. Біне, Ж.-О. Декролі, Дж. Дьюї, Е. Клапаред, Я. Корчак, В.-А. Лай, Е. Мейман, М. Монтесорі, Е.-Л. Торндайк, С. Френе, Р. Штейнер [103]) мислителів, педагогів і психологів. Досліджуючи наукову думку того часу можемо дійти висновку, що визначення поняття

«виховання» передбачало масову гуманізацію освіти, віднайдення нових шляхів і способів організації освіти, перегляд традиційних педагогічних ідей.

Від початку XXI століття й до сьогодні дефініції поняття «виховання» розглядаються крізь призму глобалізації освіти, що характеризується розширенням міжнародної мобільності й взаємозалежності суб'єктів світового освітнього простору, в усвідомленні цілісності та єдності цивілізації. Для зручності, тлумачення поняття «виховання» в межах сучасної педагогічної думки подано в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

**Тлумачення поняття «виховання»
у контексті сучасної педагогічної думки**

Поняття	Визначення
Виховання	організація життя й діяльності людини [225].
	процес цілеспрямованого формування особистості дитини [169].
	поліспрямований процес, де кожна конкретна мета зумовлює відповідний зміст і методи [13].
	складний і багатогранний процес формування особистості, створення умов для її фізичного, психічного й соціального розвитку [92].

Здійснивши аналіз, окреслених вище, дефініцій поняття «виховання» можемо зазначити, що це комплексне й інтегроване явище педагогічної системи, що бере початок свого становлення й розвитку з первіснообщинного суспільного ладу й продовжує вдосконалюватись у наш час.

У процесі побудови національної системи дошкільної освіти необхідно орієнтуватися на світові тенденції виховання. Здійснивши аналіз зазначених вище освітніх тенденцій останніх десятиліть можемо свідчити про те, що тільки людський фактор, його потенційні можливості в динамічному суспільстві будуть визначати рівень розвитку й загальнодержавної вихованості. Основним шляхом вирішення означеної проблеми є докорінна зміна практики дошкільної освіти, з урахуванням особливостей сучасного суспільства.

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, провідними залишаються проблеми виховання. Серед них зауважимо на відсутності цілісної системи виховання, фізичного, морального, естетичного та духовного розвитку й соціалізації дітей; зниженні суспільної моралі, духовності, культури поведінки молодого покоління [181].

Вбачаємо необхідним зауважити, що виховання є певним синтезом у процесі становлення теорії й практики педагогічної думки. Виховання морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку на основі синтезу, тобто поєднання моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної) складових у єдине ціле обумовлює цілеспрямовану, систематичну та планомірну передачу системи морально-естетичних і фізичних цінностей, знань, умінь і навичок молодому поколінню. Зважаючи на зазначене вище вбачаємо необхідним розглянути становлення й розвиток теорії кожної із означених складових виховання [249].

Розвиток теорії морального (ціннісного) виховання бере початок від часу, коли людина почала усвідомлювати власне «Я». Упродовж усієї історії людства проблеми морального (ціннісного) виховання особистості хвилювали видатних мислителів, науковців того чи іншого часу (див. табл. 1.2.). Досліджуючи проблеми морального (ціннісного) виховання, науковці звертаються до досвіду народної педагогіки. Видатні педагоги, розглядаючи моральне виховання в різних видах діяльності, наголошували, перш за все, на формуванні ціннісних орієнтацій у процесі спілкування з іншими людьми, тобто виховання через соціальне оточення. Вважається, що народний ідеал гармонійного розвитку особистості втілено в українському фольклорі, що високо поціновує шляхетні риси людини і є вдалим поєднанням словесної, музичної й танцювальної творчості. Слід зауважити, що моральне виховання ґрунтується перш за все на устрої суспільного ладу, який передбачає виховання через суспільну думку й комунікацію, пізнання й спілкування. Зважаючи на те, що провідним видом діяльності дітей дошкільного віку є ігрова, то можна констатувати, що гра для дитини є «школою моралі в діяльності», тобто в процесі виконання, обумовлених правилами, ігрових дій

дитина засвоює певні норми моральної поведінки, що обумовлює виховання моральних якостей.

Таблиця 1.2.

Розвиток теорії морального (ціннісного) виховання

Автор	Наукова думка
Сократ	Моральність людини пов'язував із її освіченістю, а її рівень з умінням розпізнавати «добро» й «зло». Та зазначав, що знання не створюють «добро», а сприяють розвитку вольових якостей особистості [47; 76].
Платон	Важливою умовою морального виховання особистості, вважав, подолання соціальних протиріч і нерівності [166]. Зазначав, що справедливість складається, перш за все, із внутрішніх мотивів діяльності особистості відносно самої себе [124; 165].
Арістотель	Моральне виховання розглядав у контексті етики з двох позицій, а саме таких як-от: вчення про чесноти й справедливість. Він поділяв чесноти на такі як-от: моральні, мислительні, діаноетичні. Визначав поняття «чеснота», як внутрішній склад душі вважаючи, що порядок досягається людиною в усвідомленому зусиллі. Моральні чесноти (чесноти характеру) зароджуються з моральних звичок на основі дій людини [233].
І. Кант	Виокремлював два рівні моральної філософії: емпіричну (відповідно до набутого досвіду) й чисту (відповідно до апіорних принципів), вважаючи, що все емпіричне є шкідливим для чистоти нравів і моральності[74].
Гегель	Поняття «мораль» розглядав у теорії розвитку духу, його піднесення від суб'єктивного до об'єктивного. Моральна вимога, відповідно до Гегелівської філософії, є сумлінням і реальним втіленням правди й добра [38; 39].
Р. Декарт	Вважав, що у моральному становленні особистості важливим є знання максимів провізоричної моралі, а саме: дотримуватися всіх законів і звичаїв свого оточення; завжди бути впевненим у ситуації; підлаштовуватись під світ; спрямовувати життя на розвиток розуму та пізнання [46].

Продовження таблиці 1.2.

Автор	Наукова думка
А. Шопенгауер	Зазначав, що моральне життя й споглядання творчості є відображенням вічних ідеалів. А моральну свободу трактував як здатність до діяння або бездіяства залежно від ситуації [237].
Дж. Локк	Вважав, що людина народжується «чистою дошкою» і сприймає світ через досвід внутрішніх відчуттів. У своїй системі виховання джентльмена, зауважував, що моральне виховання полягає у наявності здатності відмовляти собі в задоволеннях і дотримуватися порад розуму. Важливим у моральному вихованні вбачав дисциплінованість і самоконтроль [77].
Я.-А. Коменський	Наголошував на вихованні «добрих якостей»: шанобливість до старших, люб'язність, справедливість, уміння триматися гідно, поводитись стримано й скромно тощо [85; 87].
Й.-Г. Песталоцці	Вбачав важливим виховання любові до людей, які оточують дитину. Зазначав, що це почуття закладається в любові до матері й родини [169; 249].
Ж. Піаже	Проаналізувавши генезис моральних суджень на різних етапах дошкільного періоду, стверджував, що властива автономна мораль, не критичне ставлення до вимог дорослих, оцінка своїх вчинків переважно за результатом [241].
К. Ушинський	Надавав моральному вихованню виняткової значущості. Особливу роль у моральному вихованні відводив ідеї народності, народному ідеалу людини [228; 229].
С. Русова	Наголошувала на необхідності виховання дітей з ранніх років на «рідному ґрунті», пробудження в них духовних сил, моральних почуттів до людей, світу, природи. Зазначала, що негативні вчинки дітей є наслідком об'єктивних причин пов'язаних із фізичним або психічним нездоров'ям [202].
Л. Виготський	Досліджуючи проблеми морального виховання, зауважував на появі внутрішніх моральних інстанцій (прагнення поводитися згідно з нормами не тому, що цього вимагають дорослі, а тому, що це приємно для себе та інших [33].
П. Блонський	Основою морального виховання вважав стосунки між дитиною та дорослим, моральні впливи на дитину,

Продовження таблиці 1.2.

Автор	Наукова думка
	що ґрунтуються на довірі й повазі до її особистості [169].
Е. Еріксон	Вважав, що у ранньому віці починає формуватися «базисна довіра до світу» – уявлення дитини про надійність дорослих, емоційну близькість із ними. Саме в цьому вбачав основи морального виховання [103].
А. Макаренко	Особливу увагу приділяв вихованню єдності моральної свідомості й поведінки дітей. Вважав, що дитина має пізнавати моральні норми в системі конкретних і реальних взаємин людей. На його думку, моральному вихованню в колективі сприяє атмосфера ділового співробітництва, добровільної взаємозалежності, доброзичливості [115; 116].
Є. Радіна	Досліджувала проблему морального виховання у процесі ознайомлення дітей з навколишньою дійсністю [169].
Г. Лєскова	Досліджувала зв'язок морального й розумового виховання на матеріалі ознайомлення з працею дорослих [169].
Д. Менджерицька, Р. Жуковська, Ф. Левін-Щиріна	Досліджували проблему морального виховання у грі. Зважаючи на те, що гра є провідною діяльністю в дошкільному віці, зауважували на виховному потенціалі гри [169].
З. Борисова, Л. Порембська	Досліджували значення трудової діяльності в моральному вихованні дітей дошкільного віку [169].
О. Булатова, Т. Маркова, В. Нечаєва	Досліджували моральне виховання в контексті колективних взаємин дітей [169].
В. Сухомлинський	Наголошував на важливості активізації почуттів у дітей, оскільки кожна людина у дошкільному віці повинна пройти «школу виховання добрих почуттів». Зазначав, що за допомогою читання художніх творів дитина ознайомлюється з нормами загально-людської моралі [218].
О. Запорожець, Я. Неверович	Досліджували моральне виховання в аспекті психологічних проблем розвитку емоцій у дітей дошкільного віку [66; 149].
Т. Рєпіна	Досліджувала проблему морального виховання дітей крізь призму дитячої соціальної психології. Зауважувала на важливості засвоєння дитиною норм моралі із огляду процесу соціалізації [16].

Продовження таблиці 1.2.

Автор	Наукова думка
Р. Буре, А. Виноградова, Р. Іванкова, С. Козлова, В. Нечаєва	Досліджували систему морального виховання дітей дошкільного віку в дитячому садку і сім'ї. Вбачали вагомий вплив налагодженої взаємодії двох означених соціальних інститутів [20].
Л. Артемова	Плідно працювала над проблемами морального виховання дітей дошкільного віку, керувала створенням програм виховання й навчання дітей в закладах дошкільної освіти [6; 7].
О. Кононко	Досліджувала проблеми морального виховання крізь призму пізнання особливостей особистісного режиму дошкільника [88].
В. Кортило	Досліджував проблему формування вольових якостей як складової морального виховання дітей дошкільного віку [171].
С. Кулачківська, С. Ладивір, Ю. Приходько	Досліджували проблему виховання гуманних почуттів і взаємин у дітей. Схиляючись до гуманістичної теорії, зауважували на важливості виховання високоморальної особистості, починаючи з дитинства [100].
М. Роганова	Досліджувала проблеми духовного виховання дітей дошкільного віку. У наукових розвідках авторки, розкрито особливості виховання ціннісного ставлення до природного оточення засобами мистецтв у дітей старшого дошкільного віку [195].
Л. Лохвицька	Зазначає, що діяльність особистості у взаємодії з іншими спрямовується на досягнення поставленої мети на основі системи ціннісних орієнтацій, сконсолідованих у структурі моральної самосвідомості, що об'єднує визнання моральних принципів та ідеалів, безапеляційне дотримання особистістю моральних норм на основі сформованих моральних уявлень і понять [112]. Зауважує, що для дітей дошкільного віку характерним є те, що вони не визнають наявності у себе проявів порушення моралі, а помічають це у виключно конкретних випадках і вказують на провину ровесників. Описуючи когось із дітей, вони характеризують особистість виключно за поведінковими проявами й зовнішнім виглядом і не зазначають моральних якостей особистості [113].

Продовження таблиці 1.2.

Автор	Наукова думка
Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр	Наукового обґрунтували процес виховання базових особистісних якостей у дітей дошкільного віку, розкрили їх психологічну природу, представили методичні аспекти їх формування в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Систематизували практичні розробки (фрагментів занять, вправ, завдань, ігор тощо) й розподілили їх за основними видами діяльності дошкільників: комунікативної, пізнавальної, предметно-перетворювальної та ігрової [26].
А. Чаговець	Визначає, що повага до дитини проявляється в гуманному ставленні до неї й є основою взаємин між вихователем та дітьми. Зауважує на єдності тілесно-ціннісного виховання дітей 4–6 років, що розкривається у взаємодії з фізичним, моральним та естетичним вихованням [247].
Ю. Никоненко	Звертає увагу на протиположність існуванню багатьох методів психолого-педагогічного впливу на поведінковий і когнітивний аспект морального становлення дітей. Зауважує, що недостатня увага приділяється розвитку емоційної складової виховання дошкільників. Вважає, що недоліком сучасних технологій морального виховання дошкільнят є недостатнє змістовне заповнення програм виховання, зокрема, переважання пасивних методів та їх низька ціннісна спрямованість [138].
А. Лазарець	Зазначає, що значення гри у моральному вихованні залежить від професійної майстерності педагога, знання ним психології дитини, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, правильного методичного керівництва відносинами дітей і чіткої організації різноманітної ігрової діяльності [102].
О. Сурмило	Вважає, що моральне виховання формує моральні поняття, погляди й переконання, покликане сприяти розвитку моральних почуттів, що виражають запити, оцінки, спрямованість духовного розвитку особистості. Вагомого значення надає виробленню навичок і звичок моральної поведінки. Зауважує, що на всіх етапах розвитку суспільства, мораль є важливим регулятором людської поведінки, людських відносин, а моральність – одним із критеріїв оцінки чеснот людини [217].

Продовження таблиці 1.2.

Автор	Наукова думка
А. Курчатова	Із метою визначення сутності поняття «морально-етична сфера» здійснила аналіз та дефініцію його розкриття у відповідних словниках. На підставі зазначеного вище зробила висновок, що методологічною основою формування морально-етичної сфери є етика – наука про мораль, її природу, структуру та особливості походження [101].
О. Молчанюк	Розглядає виховання ціннісного ставлення до природи через гармонійну взаємодію людини й природи. У своїх розвідках, зауважує на проблемі формування екологічної етики в молодого покоління. Вважає, що рівень сформованості екологічного світогляду й культури особистості залежить від здатності людей до міжособистісної взаємодії й ставлення до природного оточення [126; 270].
Л. Котлова	Визначає, що моральна поведінка передбачає вчинок, який відповідає моральним нормам і одночасно такий, що суперечить миттєвим інтересам особистості [93].

На підставі здійсненого аналізу, зазначених вище філософських вчень, доходимо висновку, що моральне (ціннісне) виховання розглядалося як виховання внутрішньо красивої, чистої, благочестивої особистості. Такої, яка відповідає запитам суспільного устрою, усталеним поняттям і нормам, здатної неухильно підлаштовуватися під оточення й підпорядковуватися правилам. Зокрема, варто зауважити на особистісних якостях, на яких наголошували філософи різних часів, а саме: освіченість, доброта, чистота вмотивованості поведінки, чесність, справедливість, здатність до самоконтролю, дисциплінованість.

Таким чином, можемо зробити висновок, що в провідних філософських вченнях думки щодо морального виховання збігаються на спільних цінних якостях, які мають бути притаманні кожній особистості.

Продовжуючи дослідження розвитку теорії морального (ціннісного) виховання, ми звернулись до аналізу педагогічної думки. І на підставі здійсненого аналізу можемо констатувати, що в педагогічній думці різних часів простежується відлуння філософських вчень, що обумовлює аналіз морального виховання

крізь призму вічних понять «добра», «істини» й «чеснот», що пронизують норми поведінки в суспільстві.

Науковці зауважували на тому, що досягнення морального вчинку відбувається через сформованість почуттєвої сфери особистості, що втілюється через здатність розуміти свої почуття й почуття інших, уміння співпереживати, визнавати моральні принципи й ідеали. Відповідно до педагогічної науки, моральне (ціннісне) виховання відбувається в різних видах діяльності дитини, що відображається в її ставленні до всього, що її оточує й манері спілкування з усіма, хто її оточує.

Слід зауважити, що під час здійснення аналізу провідних педагогічних досліджень, віднаходимо тісний взаємозв'язок з психологією. Адже моральне (ціннісне) виховання, ґрунтується на сформованості почуттів й емоцій людини. Здійснивши аналіз зазначених вище думок можемо констатувати, що більшість учених галузі психології обґрунтовували важливість формування морального (ціннісного) ставлення у дітей через вплив на їх почуттєву сферу. Ґрунтуючись на тому, що для старшого дошкільного віку, притаманними є гнучкість і вразливість почуттєво-емоційної сфери, що уможливорює формування моральних мотивів поведінки.

На підставі результатів здійсненого аналізу становлення й розвитку теорії морального виховання в провідних розвідках філософії, педагогіки й психології доходимо висновку, що проблеми виховання високоморальної й ціннісно зорієнтованої особистості завжди були на часі. У різні часи до моральних якостей відносили ряд чеснот, притаманних певному устрою суспільства. Розкриваючи проблему морального (ціннісного) виховання дітей у різних видах діяльності вчені наголошували, що виховний потенціал є в кожній із них. Адже здійснюючи будь-яку дію, особливо в колективі, дитина підпорядковується певним нормам і правилам поведінки, у той же час відбувається виховання базових якостей особистості.

Наступною розглянемо естетичну (музичну) складову виховання. Щодо розвитку теорії естетичного (музичного) виховання (див. табл. 1.3.), варто

зазначити, що у провідних думках філософії висвітлено проблеми пізнання людиною світу прекрасного. Видатні мислителі античного періоду підносили до культу красу й досконалість, визначаючи це як основу естетичного виховання особистості. Зважаючи на полікультурність розвитку сучасного суспільства, проблема естетичної вихованості залишається актуальною й нині.

Таблиця 1.3.

Розвиток теорії естетичного (музичного) виховання

Автор	Наукова думка
Платон	Досліджував проблеми естетичного виховання, природу сприйняття прекрасного, джерела талановитості. Доводив, що саме від впливу мистецтва залежить моральний світ дитини. Йому належать твердження про відносність краси, абсолютне прекрасне [166].
Конфуцій	Переконував, що виховання має починатися з поезії, а закінчуватися вивченням правил етики, музики, яка втілює в собі найвищі естетичні цінності [235].
Сюнь-цзи	Стверджував, що саме музика відкриває шлях до досконалості. Останню розглядав, як одну з категорій естетичного становлення особистості [235].
Я.-А. Коменський	Рекомендував виховувати почуття краси за допомогою поетичних творів, вивчення на пам'ять віршів та рим [87].
К. Ушинський	Зауважував на значенні творів художньої літератури й усної народної творчості в процесі естетичного виховання дітей [229].
С. Русова	Вбачала основою естетичного виховання дітей ідеї народного виховання й навчання, як невичерпне джерело духовних сил. Розглядала естетичне виховання в єдності з моральним, що передбачало розвиток вищих почуттів [202].
Є. Фльоріна	Розкрила своєрідність естетичного розвитку через художнє виховання дітей на основі їх ознайомлення з творами мистецтва [241].
Л. Виготський	Вважав дошкільний вік таким, що відкриває безмежний простір для творчості, яка є основою естетичного виховання [33].
Н. Сакуліна	Зауважувала на важливості образотворчої діяльності в естетичному вихованні дітей [169].

Продовження таблиці 1.3.

Автор	Наукова думка
Н. Капінська	Досліджувала особливості сприймання та методи використання художніх творів в роботі з дітьми дошкільного віку. Саме в цьому вбачала високий потенціал естетичного виховання [169].
Н. Ветлугіна	Систематизувала діяльність, спрямовану на естетичне виховання дітей у закладах дошкільної освіти, яка засновувалась на щоденному ознайомленні з різними видами мистецтв [25].
Г. Григор'єва	Досліджувала ігрові методи у навчання дітей образотворчої діяльності [169].
А. Шевчук	У своїх роботах розкрила вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників [254; 255].
М. Роганова	Досліджувала проблему виховання естетичного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку в процесі взаємодії з мистецтвом, як основу їх духовності [194; 196].
С. Штремель	Зазначає, що слухаючи музику, діти вчаться розрізняти характер музичних творів, відчувати єдність поетичного й музичного вираження. Для кращого сприйняття музики вихователь має використовувати словесні пояснення, у яких наголошується на зв'язку композиції з життєвими явищами. Важливо, користуючись небагатьма словами, точно й правильно передати поетичні характеристики образів, вкладених автором твору, за допомогою виразних засобів. Зауважує, що навчання музично-ритмічним рухам застосовується для набуття рухових навичок, які дають більше можливостей індивідуально проявити себе, творчо діяти [264].
Л. Сбітнева, К. Полянська	Зазначали, що серед видів музичної діяльності відомі вчені накреслюють на важливості розвитку в дітей музичного сприйняття. Повноцінне сприйняття є необхідною передумовою виховання у дітей любові та зацікавленості до музики, формування музичного смаку [204].
Н. Кривошея	Зазначала, що чуттєвій природі людини, естетичному чуттю належить особливе місце, адже це найскладніше чуття, спираючись на яке людина орієнтується у світі прекрасного й потворного. Естетичне чуття – це складний синтез зовнішніх і внутрішніх чуттів.

Продовження таблиці 1.3.

Автор	Наукова думка
	Зовнішні чуття – зір, слух, дотик, смак, нюх – мають неоднакове значення в житті людини. У процесі історичного розвитку «олюднюються» передусім чуття зору, слуху, дотику, а в чутті смаку й нюху переважає фізіологічний рівень. Таким чином, зауважує на єдності внутрішніх і зовнішніх чуттів людини у процесі пізнання світу прекрасного [96].
В. Кузьменко	Досліджувала критерії естетичної обдарованості: потреба у сприйнятті естетичного; позитивні емоційні переживання під час сприйняття й створення естетичного (явищ природи, творів мистецтва, навколишнього); здатність адекватно оцінити естетичне (естетичний смак); здатність до створення естетичного [99].
Г. Дідич	Розглядає усну народну творчість як цінність важливу для виховання й всебічного розвитку особистості. Досліджує проблему морально-естетичного виховання школярів засобами народної музики [53].
Т. Вільховченко	Зауважує на тісному зв'язку краси й духовності особистості. Розглядає естетичне виховання як шлях від освоєння внутрішньої краси особистості до сприймання різних творів високого мистецтва, що засновується в період дошкільного дитинства [28].
Л. Москальова, Ю. Кальчева	У своїх розвідках порушують проблему формування цінності краси у дітей дошкільного віку засобами природи й мистецтв. Дослідниці, серед складових культурно-освітнього середовища закладу дошкільної освіти, виокремлюють різні види мистецтва, а саме: картини, скульптуру, твори декоративно-прикладного мистецтва, музичні твори тощо. Зауважують, що виховання цінності краси є масштабною, складною справою, що передбачає залучення дитини до прекрасного як універсуму [133].

На підставі здійсненого аналізу процесу становлення й розвитку теорії естетичного (музичного) виховання можемо констатувати, що починаючи з часів античної філософської думки видатні мислителі й учені працювали над досягненням розуміння світу прекрасного, зокрема світу музичного мистецтва.

Мислителі й науковці різних часів вважали, що музика є певним провідником людини до світу прекрасного, адже здатна впливати на найтонші людські почуття. Зважаючи на те, що естетичне (музичне) виховання є певною єдністю категорій естетики, що виявляється в сформованості естетичних почуттів, поглядів, ідеалів, здатності сприймати художні образи та ідеї, відрізнити прекрасне й потворне, маємо зауважити на важливості поєднання музичної діяльності з іншими видами діяльності, які є характерними для дітей старшого дошкільного віку.

Здійснивши аналіз, окреслених вище педагогічних наукових праць, доходимо висновку, що провідні педагоги зауважували на важливості цілісного сприймання творів мистецтва, що передбачало забезпечення формування розуміння світу прекрасного. Можемо констатувати, що більшість науковців зауважувала на вагомому значенні формування естетичних переживань і почуттів, що більшою мірою досягається у спілкуванні з творами музичного мистецтва.

Автори наукових розвідок не відхиляють думку, що важливою є діяльність самої дитини, що обумовлює сприймання, відтворення й створення одиниць світу прекрасного в різних видах творчої діяльності. Тому вчені зауважують на створенні відповідного світлого, чистого, духовного культурно-освітнього середовища, зауважуючи на чутливості й вразливості духовної організації дитини. Саме завдяки створенню такого середовища у дитини формуються основи сприймання прекрасного й потворного, високого й комічного. Серед естетичних якостей особистості, у різні часи становлення й розвитку педагогічної думки, незмінними залишались здатність до вираження естетичних почуттів і смаків через розуміння й диференціацію прекрасного й потворного в різних видах мистецтва та ставленні до нього.

Розглядаючи морально-естетичне виховання в єдності з фізичним, вбачаємо доцільним наступною розглянути фізичну (ритмічну) складову виховання. Стосовно становлення й розвитку теорії фізичного (ритмічного) виховання (див. табл. 1.4.), варто зазначити, що воно є однією з перших і домінантних педагогічних проблем.

У перших педагогічних системах вагшого значення надавали фізичному розвитку як необхідній умові й результату правильного виховання. Нині фізичне виховання є невід'ємною складовою цілісної, гармонійно розвиненої й вихованої особистості. Відповідно до сучасного нормативного забезпечення дошкільної освіти одним із пріоритетних завдань, що предстає перед закладами дошкільної освіти є формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей.

Таблиця 1.4.

Розвиток теорії фізичного (ритмічного) виховання

Автор	Наукова думка
Платон	Зазначав, що «Гімнастика є цілюща сила медицини». Використавши найкращі ідеї афінської й спартанської систем виховання, обґрунтував систему освіти й виховання молодого покоління, зауважуючи на вихованні душі й тіла прекрасними [165].
Я.-А. Коменський	Вважав турботу матері основою виховання здорової й фізично досконалої особистості. Рекомендував для зміцнення здоров'я використовувати фізичні вправи [85; 86].
Дж. Локк	Вважав, що догляд за тілом, турбота про зміцнення здоров'я необхідні для виховання гідної людини. Він започаткував упровадження обов'язкового фізичного виховання в англійських закладах освіти у формі рухливих ігор та спортивних вправ [77; 169].
Ж.-Ж. Руссо	Особливу увагу приділяв дитячим рухливим іграм та фізичним вправам на свіжому повітрі. Вважав, що для того щоб розвивати дитину мудрою й розсудливою, потрібно зміцнювати її тіло, робити її здоровою [70].
Й.-Г. Песталоцці	Охарактеризував типи вправ залежно від рухливості суглобів, за анатомічною класифікацією. Ці вправи він розглядав як «підготовчий засіб» до більш складних видів рухової діяльності [31].
Г. Сковорода	Вважав, що фізичне виховання має зміцнити здоров'я дитини «таким чином, що допоможе краще пізнати її науки» [209; 210].
К. Ушинський	Надавав виняткового значення народним рухливим іграм як засобу фізичного виховання й схвалював дослідження цього засобу зміцнення здоров'я дітей [169].

Продовження таблиці 1.4.

Автор	Наукова думка
Є. Покровський	Обґрунтував культурологічні засади фізичного виховання. У своїх роботах зібрав та проаналізував ігри різних народів, що сприяють загальному зміцненню здоров'я дітей [31].
П. Лесгафт	Видатний фізіолог і педагог став основоположником системи фізичного виховання. Його наукова концепція фізичного виховання заснована на зв'язку фізичних і духовних сил людини, що у єдності забезпечують цілісність здоров'я [106].
Е. Далькроз	Розглядав систему ритмічного виховання як окрему галузь музичної педагогіки. Великого значення надавав дитячій руховій імпровізації під музику [29; 61].
С. Русова	Приділяла значну увагу питанням здоров'я, повноцінної життєдіяльності дитини й рухливим народним іграм [249].
В. Сухомлинський	Наголошував на необхідності гармонізації фізичного розвитку й духовного життя дитини [218].
Н. Александрова	Наголошувала на важливості музично-ритмічного виховання в школі, яке повинно реалізовуватися на основі поєднання ритму і музики (метод Е. Далькроза) й зазначала, що ритміка – це основа різних видів мистецтва – живопису, скульптури, музики, хореографії, акторської майстерності [139].
Г. Волкова	Розглядає ритмічне виховання у логоритміці. І доводить, що логоритмічні вправи чинять системну дію на весь організм, що виявляється у розвитку моторики, мови, почуття ритму, вищих психічних функцій, продуктивних видів діяльності, що є дуже важливим для всебічного розвитку дитини й корекції її мовленнєвого розвитку [75].
Є. Леві-Гориневська, Г. Бикова	Досліджували методику навчання дітей рухам та проведення занять з фізичної культури. Вбачали вагоме значення занять з фізичної культури в процесі формування й розвитку цілісної особистості [169].
М. Кистяковська	Досліджувала розвиток рухів в ранньому дитинстві. Адже саме сформованість рухової сфери дитини обумовлює цілісність і єдність процесу розвитку особистості вцілому, починаючи з періоду немовляти й раннього дитинства [78].
Т. Осокіна	Розглядала систему занять з фізичної культури [147].

Продовження таблиці 1.4.

Автор	Наукова думка
Е. Вільчковський	Розробив цілісну систему фізичного виховання дітей дошкільного віку, у якій упорядковано завдання, засоби, методи й форми роботи, відповідно до визначеної мети [31].
Т. Дмитренко	Досліджувала проблему забезпечення рухового режиму в закладі дошкільної освіти. Окреслювала особливості активного й пасивного рухових режимів закладу дошкільної освіти. Зауважувала на необхідності методично грамотного й планомірного підходу до організації рухової діяльності дітей, що передбачає правильний вибір засобів, методів і форм роботи, відповідно до означених завдань [54; 55].
Г. Шалигіна	Досліджувала проблему удосконалення основних рухів під час різних форм організації фізичного виховання. Надавала вагомому значення удосконаленню техніки виконання основних рухів, починаючи з початкового етапу [169].
Л. Глазиріна	Досліджувала основні напрями, завдання, засоби й принципи, що регламентують діяльність педагога в фізичному вихованні дітей дошкільного віку [40].
В. Шишкіна	Досліджувала проблему діагностики рівня фізичної підготовленості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [260].
Т. Ротерс	У своїх наукових працях розкрила проблему єдності фізичного й естетичного компонентів виховання дітей молодшого шкільного віку засобами ритміки [200; 201].
А. Чаговець	Досліджувала проблеми формування здорового способу життя дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогіці. Також, авторці належать, дослідження проблеми гармонійного виховання дітей 4-6 років в культурно-освітньому просторі закладу дошкільної освіти, у яких, одним із засобів виховання є ритмопластика [174; 197; 244; 245; 246].
Т. Бабюк	Зауважує на тому, що здоров'я, відповідно до преамбули Статуту Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) 1948 року, є повним фізичним, духовним, психічним, морально-духовним і соціальним благополуччям, що забезпечує гармонійний розвиток фізичних і духовних сил,

Продовження таблиці 1.4.

Автор	Наукова думка
	принцип єдності організму, саморегуляції й врівноваженої взаємодії всіх органів [8].
Н. Пангелова	Вбачає, що фундаментом повноцінно здорової особистості є фізичне й психічне здоров'я, від якого залежить моральне, інтелектуальне, духовне й соціальне благополуччя [150].
Г. Ніколаї, В. Ключко	Наголошують, що ритміка Е. Далькроза відрізняється цілісністю, інтегральністю впливів будь-якого свого елемента. Практична реалізація кожного з них вимагає від учасників одночасної мобілізації слухової, рухово-просторової, емоційної, інтелектуальної сфер. Завдяки ритміці ефективно розвивається музичний слух, пам'ять, відчуття ритму й метру, часу й простору, незалежність і синхронність рухів, швидкість реакції, рухово-просторова уява, аналітико-синтетична вправність, уміння концентрувати увагу та розподіляти її, а також емоційна вразливість [139].
А. Шарапанюк	Досліджуючи педагогічні засади музично-ритмічного виховання в закладах дошкільної освіти, зауважує, що заняття ритмікою сприяють поглибленню в дітей музичних знань, розширенню світогляду, розвивають музичні здібності, творчу уяву й мислення. Зазначає, що вони допомагають дітям полюбити музику й емоційно відгукуватися на неї. Зауважує, що в закладі дошкільної освіти музичні заняття мають комплексний характер, на яких ритм є головним сполучним компонентом всього матеріалу, а музика представляє собою засіб вираження ритму [251].
О. Біда, О. Шевченко, О. Кучай	Досліджуючи проблеми фізичного виховання молодого покоління, вагомого значення надавали, підготовці майбутніх фахівців педагогічної галузі до впровадження й подальшого використання інноваційних технологій фізичного виховання [15].

Із наведених вище, розвідок можемо бачити, що фізичному (ритмічному) вихованню дітей, зокрема старшого дошкільного віку присвячено чимало наукових досліджень. Науковці зауважують на значенні розвитку рухової активності дітей і сформованості навичок виконання основних рухів. Це обумовлено тим, що саме через рух дитина пізнає світ, починаючи з періоду немовляти й упродовж усього

дитинства. У контексті нашого дослідження зазначимо, що для дітей старшого дошкільного віку потреба в руховій діяльності є природною. Адже саме рівень розвитку рухової сфери забезпечує цілісність процесу формування особистості дитини.

На підставі здійсненого аналізу становлення й розвитку теорії фізичного (ритмічного) виховання можемо констатувати, що в провідних педагогічних дослідженнях різних часів, проблемам фізичного виховання молодого покоління надавалося вагоме значення. Фізична складова виховання розглядається як основа розвитку особистості, адже саме від сформованості фізіологічних процесів залежить забезпечення цілісності розвитку й гармонійності виховання особистості в цілому.

Зважаючи на те, що ритм є невід'ємною характеристикою не лише рухової діяльності, а й музичної можемо констатувати тісний взаємозв'язок естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання. А звертаючись до виховного потенціалу музики й руху, можемо констатувати взаємозв'язок трьох складових, а саме: моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної).

Розкриваючи кожен із означених складових, необхідно виходити з того, що:

– моральна (ціннісна) складова є втіленням вічних і усталених цінностей та якостей таких як-от: краса морального вчинку, доброта, щирість, чесність, доброзичливість тощо;

– естетична (музична) складова висвітлює рівень сформованості здатності до сприймання краси творів музичного мистецтва (внутрішньої краси музики – змісту, сенсу, настрою, і зовнішньої – звучання, ритму, темпу тощо), сприймання й розрізнення музичного ритму та здатності до відтворення й передачі змісту твору;

– фізична (ритмічна) складова дозволяє виховувати такі якості й почуття як-от: краси рухової дії, узгодженості, ритмічності, точності, скоординованості.

Саме єдність цих складових сприятиме підвищенню рівня вихованості молодого покоління. Адже організація рухової діяльності в закладах дошкільної освіти відбувається в колективі, що передбачає дотримання певних соціальних норм поведінки й зумовлює формування моральної (ціннісної) складової.

А ґрунтуючись на тому, що рухова активність є природною потребою дітей старшого дошкільного віку, зазначимо, що виникає потреба в урізноманітненні цієї діяльності в межах освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

Попередні результати суміжних досліджень [5; 25; 34; 41; 44; 54; 57; 60; 69; 118; 200] дають можливість зазначити, що організація рухової діяльності дітей із застосуванням музичного супроводу значно збільшує їх зацікавленість до різних форм роботи, сприяє підвищенню рівня позитивного емоційного фону, розширенню світогляду дитини у світі музичного й танцювального мистецтва. Тож, зважаючи на наведене вище можемо констатувати обумовленість формування естетичної (музичної) складової.

Описуючи понятійний апарат проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики необхідно спиратися на теоретичні основи дослідження. Тому розглядаючи виховання морально-естетичних якостей засобами музично-ритмічної гімнастики вважаємо доцільним розглянути дефініції основних понять щодо морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання.

Тлумачення кола основних понять моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної) складових виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики подано в таблиці 1.5.

Таблиця 1.5.

Тлумачення кола основних понять моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної) складових виховання

Складова виховання	Термін	Дефініція
Моральна (ціннісна)	Моральне виховання	цілеспрямована взаємодія дорослого й дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки [169; 170];

Продовження таблиці 1.5.

Складова виховання	Термін	Дефініція
		виховання, що передбачає оволодіння нормами й правилами моральної поведінки, формування моральних почуттів і переконань, умінь та навичок [92].
	Мораль	(лат. <i>moralis</i> – моральний, <i>mos, moris</i> – звичай, воля, закон, властивість) – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості [92].
	Моральність	це внутрішня установка індивіда діяти відповідно до своєї совісті й свободи волі, зовнішня вимога до поведінки індивіда [43; 169].
	Моральна свідомість	це свідомість, що керується певною системою моральних норм, оцінок і принципів у життєдайності, фіксує моральні відносини в суспільстві, що історично змінюються [43; 169].
	Моральні цінності	моральні зразки, поняття, вимоги, що дають можливість людині оцінювати дійсність та орієнтуватися в ній [169; 170].
Естетична (музична)	Естетичне виховання	послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання й розуміння прекрасного в мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості [169].
	Естетика	від грец. чуттєво сприйманий – наука про загальні закономірності художнього освоєння діяльності людиною, суть і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси [169; 237].
	Естетична діяльність	безперервний процес формування й реалізації певних творчих умінь, навичок, здібностей, гармонізації себе й світу [169].
	Естетична культура особистості	своєрідний сплав особистісних якостей, які обумовлюють критерії оцінювання нею прекрасного й потворного, вияв чуття міри у власній творчості [43; 169].
	Естетична освіта	процес засвоєння мистецьких знань, умінь і навичок [169].

Продовження таблиці 1.5.

Складова виховання	Термін	Дефініція
	Естетична свідомість	сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідей, ідеалів [169].
	Естетичне почуття	спричинені взаємодією з естетичними цінностями (творіннями природи й людського таланту) емоції людини [43; 169].
	Естетичне сприймання	процес відображення сутності предметів і явищ естетичної дійсності, співвідношення сприйнятого зі сповідуваними особистістю критеріями [169].
	Естетичний ідеал	соціально обумовлений взірець досконалості, який є орієнтиром в оцінюванні естетичних явищ і власної художньо-творчої діяльності [43; 169].
	Естетичний розвиток особистості	процес становлення й вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості [169].
	Естетичний смак	здатність особистості до індивідуального відбору із сукупності естетичних явищ і предметів тих, які найбільше відповідають її поглядам й ідеалам, породжують позитивні відчуття в процесі сприймання [169].
	Естетичні погляди	думки, судження, уявлення про прекрасне і потворне, які є основою ставлення до явищ буття загалом і явищ мистецтва зокрема [43; 169].
	Естетичне ставлення	здатність до емоційного переживання, активного засвоєння художнього досвіду, самостійного навчання, пошукових дій, спеціальних художніх і творчих здібностей [43; 169].
	Естетичні потреби	внутрішня необхідність в осягненні певних естетичних цінностей і розвитку деяких умінь [169].
	Музика	від грец. мистецтво муз – мистецтво організації музичних звуків, насамперед у часовій (ритмічній), звуковисотній та тембровій шкалі [118].

Продовження таблиці 1.5.

Складова виховання	Термін	Дефініція
	Музичний ритм	один із трьох основних елементів музики, нарівні з мелодією й гармонією, часова організація послідовності й групування тривалостей звуків і пауз, не пов'язана з їх висотним положенням. Засобом вимірювання ритму є метр [118].
Фізична (ритмічна)	Фізичне виховання	систематичний вплив на організм дитини з метою його морфологічного і функціонального вдосконалення, зміцнення здоров'я, формування рухових навичок і фізичних якостей [31].
	Ритміка	складова фізичного і музично-ритмічного виховання дітей, яка заснована на чергуванні частин або систематики рухів, визначених за тривалістю виконання та характером докладених зусиль, і направлена на формування почуття ритму, тобто система фізичних вправ, яка побудована на зв'язку рухів з музикою [118].
	Музично-ритмічний рух	найбільш продуктивний вид музичної діяльності щодо формування у дошкільників музичної творчості та творчих якостей особистості [25].
	Гімнастика	фізичні вправи, які спочатку виконувалися для зміцнення здоров'я й тренування [31].
	Культура руху	рухово-виконавчий компонент рухової культури, що містить в собі сприйняття культури руху взагалі, теорію, практику аналізу рухів, педагогічні, естетичні й соціологічні аспекти рухової діяльності; характеристика тільки систем рухів і рухів тіла [31].
	Музично-ритмічні вправи	комплекс спеціальних вправ, що формують вміння орієнтуватися в просторі, розвивають координацію рухів, загальну та дрібну моторику, зміцнюють та корегують руховий апарат і мають бути узгоджені з музичним супроводом [118].

Продовження таблиці 1.5.

Складова виховання	Термін	Дефініція
	Танцювальний рух	першоелемент, основа хореографічного твору [120].
	Хореографія	від грец. танець, хоровод, та писати – мистецтво постановки танцю як послідовності кроків, рухів, фігур для створення найкращого сценічного ефекту [254].

Здійснивши аналіз понятійного апарату дослідження, доходимо висновку, що до дефініції окреслених термінів науковці, різних періодів становлення й розвитку педагогічної науки, вносили свої смисли й розуміння.

Про це можемо свідчити на підставі здійсненого історико-педагогічного аналізу становлення й розвитку теорії морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання, що було описано вище. Можемо констатувати, що серед означеного загалу дефініцій проблемного поля дослідження, відсутні тлумачення таких понять як-от: «морально-естетичні якості», «виховання морально-естетичних якостей». Це обумовлює нагальну потребу в здійсненні аналізу єдності означених складових виховання, із метою виведення дефініцій окреслених вище понять.

Проблемі єдності морального, естетичного, фізичного виховання й розвитку особистості надавали вагомого значення починаючи з часів античності.

Сократ звертався до єдності морального й естетичного виховання зауважуючи на тому, що духовні якості людини мають свої прояви навіть у зовнішньому вигляді. Він був одним із перших, хто послуговувався терміном «калокагатія», покладаючи його в основу тлумачення єдності морального й естетичного виховання [233]. Калокагатія (дав.-гр. *καλοκαγαθία*, від дав.-гр. *καλός* καὶ *ἀγαθός*) – поняття давньогрецької естетики, що виражає ідеальну єдність фізичної краси й духовної досконалості – як ідеал виховання людини [73]. Таке визначення калокагатії віднаходить своє місце в міркуваннях давньогрецького філософа Платона. Він згадує калокагатію як норму виховання, зауважуючи

на цьому під час досліджень природи сприйняття прекрасного й джерела талановитості, доводячи, що від впливу мистецтва залежить моральне світосприйняття [233]. У ті часи визначення поняття «калокагатія» було спрямовано на сукупність достоїнств, загально прийнятих чеснот, що роблять їх носія визнаним членом суспільства, який володіє рядом таких достоїнств як-от: шанованість, гідність слави й визнання, а тому визначається носієм суспільного блага, добра й втіленням прекрасного [231]. У подальшому поняття «калокагатія» набуває визначення як ідеал громадянських позитивних якостей, що відповідають інтересам, специфіці й історичній еволюції людського суспільства. Античний ідеал воіна обумовлює формування уявлень про гармонійний розвиток особистості, єдність тілесного розвитку й моральної досконалості [233].

Для античного світогляду не існувало добра й блага осмисленого крізь призму самокатування й неповноцінності. Саме життя, що є сповненим сил і достатку визначалось як добро й благо. Гармонія космосу – це і є краса. Арістотель мислив естетичне пізнання як мистецтво відображення космічної гармонії. Він обґрунтував одну із категорій естетики – «мімезис» – від грец. *mimesis* – наслідування, що приносить людині особливе задоволення. Філософ був впевненим у необхідності передачі художнього й ціннісного досвіду в процесі виховання [237].

Єдність морального, естетичного й фізичного виховання була провідною проблемою не лише на теренах європейських країн, а й висвітлювалась в міркуваннях мислителів Давнього Сходу. Так, у вченнях Конфуція прослідковується проповідництво того, що виховання особистості має починатися з осягнення поезії, а закінчуватись розумінням музики, яка втілює в собі найвищі естетичні цінності й складає основу для осягнення норм етики [235].

В епоху Ренесансу ідеї духовного багатства, сили й краси найповніше втілювалися в творах живопису й скульптури. Яскравими прикладами того були такі як-от: скульптура відомого митця Мікеланджело «Давид», відомий твір мистецтва Леонардо да Вінчі – портрет Мони Лізи «Джаконда», у яких вдало поєднуються зовнішня – тілесна й внутрішня – духовна й моральна краса [233].

Відомий французький філософ і письменник М. Монтень зауважував на тому, що синтез моральних та естетичних почуттів найбільш доцільно виражено в категорії «гармонія». Дотримуючись подібної думки, шотландський філософ-емпірист Д. Юм визначає, що єдність морального й естетичного є властивістю духовності суб'єкта, його чутливості в спогляданні світу прекрасного, краси й морального почуття добра [64].

Досліджуючи передові вітчизняні й зарубіжні наукові розвідки маємо констатувати, що певний час до поняття «калокагатія» не зверталися. Та, на сучасному етапі розвитку філософської й педагогічної науки до означеного поняття звертається ряд дослідників. І. Кобзева, досліджуючи проблеми гармонійного виховання визначає, що «калокагатія» – це красива й гармонійна організація життя людини. Науковиця, спираючись на вчення Геракліта й Піфагора зауважує, що носіями гармонії є космос, душа й тіло людини. Така думка є характерною для часів розвитку філософської науки у період переходу від космологізму, прибічники якого вбачали космос як джерело краси й гармонії. У своїх розвідках авторка доходить висновку, що притаманність гармонійної складової характеризує калокатію як вічну категорію, яка здатна трансформуватись відповідно до вимог часу [82]. А. Чаговець, досліджуючи проблему гармонійного виховання крізь призму духовної (морально-естетичної) й фізичної (ціннісно-тілесної) змістових домінант, зауважувала на понятті «калокагатія» у контексті провідних учень давньогрецьких мислителів, які розкривали єдність внутрішньої (моральної й естетичної) й зовнішньої (тілесної й фізичної) краси [244]. М. Скрипник, спираючись на трактування Біанта [230], «калокагатію» описує як зовнішність людини, що є відзеркаленням внутрішніх якостей [208]. Є. Жученко звертався до вчення про «калокагатію» досліджуючи проблеми морально-естетичного виховання, розглядаючи її як умову краси індивіда. Автор зауважував, що поєднання морального й естетичного виражає єдність внутрішньої й зовнішньої краси [62].

Таким чином, доходимо висновків, що перші визначення морально-естетичних якостей, полягали в поєднанні досягнення моральних цінностей

і здатності сприймати прекрасне через утілення його в засобах зовнішньої виразності.

Єдність морального, естетичного й фізичного виховання представлено рядом наукових праць, що наведено в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6.

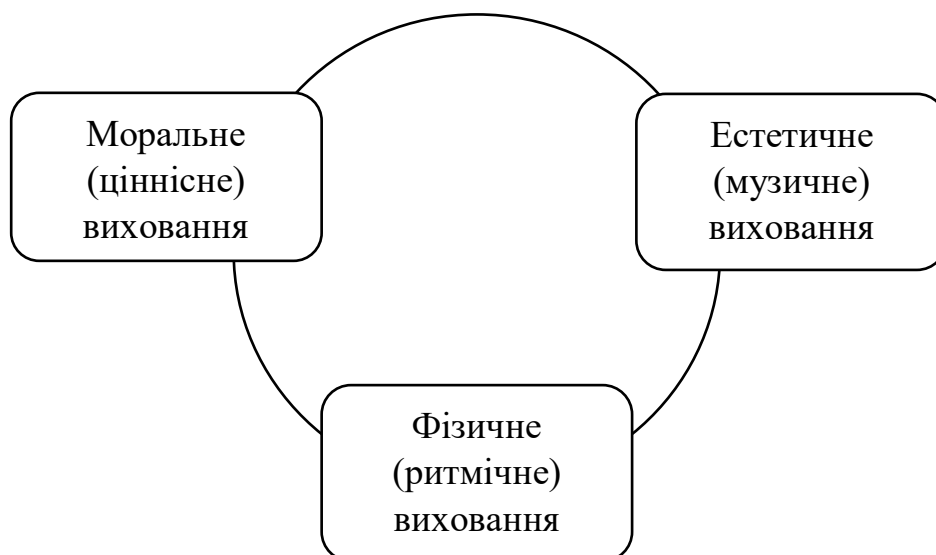
**Єдність морального, естетичного й фізичного виховання
в сучасній педагогічній думці**

Автор	Єдність складових виховання
Т. Круцевич	Зауважує на значенні занять фізичною культурою в процесі морального виховання особистості. У своїх працях розкриває поняття гармонії особистості з собою й зовнішнім світом через єдність фізичної й моральної складових виховання [97].
Л. Московчук	Наголошує, що в загальному значенні «морально-естетичне виховання» визначається як створення сприятливих умов для розкриття морального і естетичного потенціалу особистості на засадах Істини, Добра, Краси та інших загальнолюдських цінностей. Цю категорію характеризує розвиненість почуттів, навичок і поведінки. Саме ці компоненти утворюють структуру особистості й діагностуються [134].
С. Матвієнко	Вважає, що виконуючи функцію соціалізації, музика сприяє формуванню особистості, розвитку її самопізнання та самовираження. Музика впливає на формування світогляду людини та є своєрідним засобом міжособистісного спілкування. Відображаючи життя, музичне мистецтво утверджує моральну красу людини, розкриває багатство духовного світу, наголошує на вічних людських ідеалах, таких як відданість, дружба тощо [118].
О. Аліксійчук	Досліджував проблеми морально-естетичного виховання школярів. Перше завдання – формування емоційного ставлення до музики на основі її сприймання. У школярів необхідно розвивати емоційну чутливість до музики, музичне почуття, витонченість емоційного проникнення в образну сферу музики, пробуджувати бажання слухати й виконувати музику. Друге завдання – формування свідомого ставлення до музики. Учні повинні набути досвід усвідомленого сприймання творів, навчитися застосовувати музичні знання, розуміти характер і логіку розвитку музичних

Автор	Єдність складових виховання
	образів. Третє завдання – формування діяльно-практичного ставлення до музики у процесі її виконання (хорового співу, гри на дитячих музичних інструментах, руху під музику тощо). В учнів слід розвивати конкретні музично-слухові уявлення, виконавські навички й вміння [1; 2].
Г. Шевченко	Значення естетичного виховання вбачала в тому, що саме цей процес впливає на формування в дітей вміння сприймати й розуміти красу, почуття витонченості, естетичного ставлення, духовних цінностей і потреб [58; 253].
М. Семенова	Зауважує на вагомому значенні українського фольклору в процесі морально-естетичного виховання молодого покоління [206].
А. Чаговець	У своїх дослідженнях розкриває наукові підходи єдності фізичного, морального та естетичного виховання дітей дошкільного віку з метою забезпечення позитивної динаміки рівня гармонійної вихованості [244; 245; 246].
Л. Москальова, К. Дмитренко	Розглядали формування морально-естетичних почуттів у дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва. Зауважували, що морально-естетичні почуття формуються на основі ґрунтовно засвоєного досвіду або емоцій, що викликані переживаннями в певному виді діяльності або ситуації [132].
О. Кучай, М. Ярославцева	Досліджували морально-естетичне виховання дітей дошкільного віку засобами пісочної анімації. Зауважували на тому, що належний рівень морально-естетичної вихованості сприяє засвоєнню, збереженню та збагаченню національних культурних традицій і загальнолюдських цінностей [268].

На підставі викладених вище роздумів щодо єдності морального, естетичного й фізичного виховання можемо свідчити, що в більшості філософсько-історичних й науково-педагогічних розвідок різних часів провідним є синтез виховних компонентів задля цілісного розвитку особистості. Синтез – процес з'єднання або об'єднання раніше розрізнених речей або понять в єдине ціле. Термін походить від грец. σύνθεσις – поєднання (σύν – з, разом і θεσις – стан, місце) [225]. Єдність

морального (ціннісного), естетичного (музичного), фізичного (ритмічного) виховання показано на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Єдність морального (ціннісного), естетичного (музичного), фізичного (ритмічного) виховання

Зазначимо, що в передових педагогічних наукових дослідженнях раніше зауважувалось на особливостях виховання базових якостей особистості, але поняття «морально-естетичні якості» не виокремлювалось із загалу.

На підставі наведених вище дефініцій основних понять таких складових виховання як-от: моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної) та здійсненого історико-педагогічного аналізу наукових досліджень можемо зазначити, що чіткого визначення поняття «морально-естетичні якості» не виведено.

Задля наведення цього визначення необхідно розтлумачити поняття «якість». Означене вище поняття згадується в багатьох галузях суспільного буття. Зокрема, «якість» із точки зору гуманітарних наук є філософським поняттям, що визначається як одна з категорій Арістотелівської логіки. Відповідно до цього, якість – це обставина, що вказує, якою є річ (її змістовні якості та форми) і як річ діє (її здатності та навички) [233]. Інше трактування цього поняття, відповідно до академічного словника української мови, визначає, що якість –

це внутрішня визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших [225]. На підставі зазначеного вище можемо визначити, що якість – це певна властивість зовнішніх або внутрішніх проявів особистості, що виявляється в різних поведінкових проявах її діяльності.

Тож, відповідно до здійснених роздумів і виведених суджень у передових дослідженнях педагогічної галузі можемо запропонувати таку дефініцію поняття «морально-естетичні якості» як-от: «Морально-естетичні якості – це інтегроване поняття у теорії виховання цілісної особистості, що передбачає сформованість у свідомості людини комплексу внутрішніх і зовнішніх проявів морального й естетичного спрямування, заснованих на системі обізнаності в світі культури й загальнолюдських цінностей і віднаходить свої прояви в різних видах її діяльності й взаємодії з навколишнім світом».

Зважаючи на наведене вище визначення поняття «морально-естетичні якості» вважаємо необхідним визначити складові, що інтегрує в собі окреслене поняття. До морально-естетичних якостей вбачаємо доцільним віднести такі як-от: ціннісне ставлення до прекрасного, розуміння краси морального вчинку, сформованість морально-естетичного світогляду, кола моральних цінностей та естетичних почуттів, здатність до відтворення й створення творів світу цінностей і прекрасного, відчуття культури рухів, сформованість культури сприймання музичних творів.

Актуальності набуває проблема виховання морально-естетичних якостей починаючи з дошкільного дитинства. Адже дошкільний вік є сензитивним періодом для формування, цілісного розвитку й гармонійного виховання особистості. Тож виникає нагальна потреба у визначенні поняття «виховання морально-естетичних якостей».

Звертаючись до дефініцій понять «виховання», «моральне виховання», «естетичне виховання», «морально-естетичні якості», вважаємо доцільним таке визначення поняття «виховання морально-естетичних якостей» як-от: «Виховання морально-естетичних якостей – це цілеспрямований освітній процес формування

комплексу якостей морального й естетичного спрямування, заснованих на системі обізнаності у світі культури й загальнолюдських цінностей».

У нашому дослідженні зауважується на поєднанні моральної (ціннісної), естетичної (музичної), фізичної (ритмічної) складових у процесі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Тому організація роботи сучасного закладу дошкільної освіти в означеному напрямі передбачає належний методичний рівень.

У процесі побудови національної системи дошкільної освіти маємо орієнтуватися на світові тенденції виховання. Здійснивши аналіз названих вище тенденцій можемо свідчити про те, що тільки людський фактор, його потенційні можливості в динамічному суспільстві будуть визначати рівень його розвитку й загальнодержавної вихованості. Основним шляхом вирішення означеної проблеми є докорінна зміна практики дошкільної освіти, що враховує особливості сучасного суспільства.

На підставі опрацювання джерельної бази дослідження здійснено історико-педагогічний аналіз сутності й змісту процесу виховання морально-естетичних якостей у тісному взаємозв'язку з фізичним вихованням. Було теоретично обґрунтовано значення виховання як комплексної складової цілісного розвитку суспільства від початку його становлення й до сучасного етапу. Розглядаючи проблему виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в контексті взаємодії моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної) складових наведено аналіз становлення й розвитку кожної виховної лінії окремо та в єдності.

Відповідно до зазначеного вище визначено, що виховання морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку не виокремлювалось, а розглядалося як процес виховання базових якостей особистості в різних видах діяльності. Це обумовило необхідність конкретизації й формулювання основних понять дослідження, які було визначено в процесі аналізу поняттєвого поля проблеми дослідження. Зокрема з'ясовано, що вагомого значення в процесі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку набуває

інтеграція таких складових виховання як-от: моральна (ціннісна), естетична (музична) й фізична (ритмічна). Адже науково доведено, що саме у процесі розвитку рухової активності набувають оптимального рівня розвитку пізнавальна, емоційна й комунікативна сфери дитини, що у подальшому забезпечує цілісний розвиток і гармонійне виховання особистості в цілому.

На підставі зазначеного вище вважаємо доречним, у наступному підрозділі навести дефініцію поняття «музично-ритмічна гімнастика» й розкрити її значення як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

1.2. Музично-ритмічна гімнастика як засіб виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку

На сучасному етапі становлення й розвитку українського суспільства, нагальності набуває проблема модернізації національної системи освіти в цілому, і дошкільної освіти зокрема. В умовах глобалізаційних змін, на часі оновлення змісту дошкільної освіти, гуманізація її цілей та принципів, переорієнтація на розвиток особистості дитини як основний ресурс, що визначає поступальний рух суспільства.

Зважаючи на процеси реформування початкової освіти, актуальності набуває глибокий аналіз і перегляд завдань, змісту й засобів дошкільної освіти, зокрема в освітньому процесі груп дітей старшого дошкільного віку. Адже як вже було зазначено, старший дошкільний вік – є останнім періодом дошкільного дитинства, що передує шкільному навчанню. Тому провідним завданням дошкільної освіти вважаємо не тільки формування певної системи знань, умінь і навичок, а й формування необхідних компетентностей і виховання морально-естетичних й інших базових якостей у процесі цілісного розвитку особистості.

У дошкільному віці закладаються основи здоров'я й довголіття, формується система знань, умінь і навичок, необхідних компетентностей, створюється фундамент для виховальної якості, формування інтелектуальних здібностей та естетичних ідеалів. Тому дуже важливо саме на етапі дошкільного дитинства

створити оптимальні умови для успішного формування й розвитку гармонійної особистості [256].

Сучасна траєкторія діяльності закладів дошкільної освіти орієнтує педагогів на докорінну зміну поглядів щодо вибору засобів морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку. Таким чином, зауважуючи на тому, що поняття «морально-естетичні якості» є інтегративним, що обумовлює пошук комплексних засобів виховання. Тому, зважаючи на сутнісну характеристику морально-естетичних якостей та зміст їх виховання у дітей старшого дошкільного віку, вбачаємо доцільним обрати як засіб виховання музично-ритмічну гімнастику. Адже залучення дітей старшого дошкільного віку до рухової діяльності під музику зумовлює підвищення рівня їх рухової активності, поживлення спільної діяльності в дитячому колективі, залучення до різних видів мистецтва, що передбачає, як результат, позитивну динаміку вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Поєднання рухів і музики з метою виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку є досить актуальною проблемою, яка ще недостатньо вивчена емпіричним шляхом. Саме вивченню сучасного стану проблеми в практиці закладів дошкільної освіти, наявності інтеграційного комплексу рухів і музики та методики виховання морально-естетичних якостей засобами музично-ритмічної гімнастики варто надавати вагомого значення.

Тому вважаємо необхідним надати сутнісну характеристику музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки термін «музично-ритмічна гімнастика» не має обґрунтованого визначення. Це може бути пов'язано з історією виникнення цього поняття й обігом міжнаукових зв'язків. Адже розглядаючи музику й рухи, що пов'язані загальною характеристикою «ритм», як інтегрований засіб виховання, його можна віднайти в різних галузях гуманітарного спрямування, а саме: культурознавство, психологія, педагогіка та інші.

На підставі наведених дефініцій основних понять й історико-педагогічного аналізу досліджуваної проблеми, що наведено в попередньому підрозділі, можемо свідчити, що музично-ритмічна гімнастика є похідною формою ритмічної гімнастики заснованої на межі XIX та XX століть. Найбільш близькими до визначення музично-ритмічної гімнастики були системи Ф. Дельсарта, Ж. Демені й Е. Далькроза.

На початку XIX ст. у країнах Західної Європи почали створюватися ритмічні та пластичні школи. Засновником цього напрямку став французький педагог Ф. Дельсарт. Він зауважував на важливості рухів як засобі емоційного вивільнення людини. Продовжувачкою ідей Ф. Дельсарта стала А. Дункан, яка створила танцювальну гімнастику для дітей. Вона вважала провідною ідеєю – відчуття й вираження повної свободи [45; 75].

У другій половині XIX століття французький фізіолог Ж. Демені створив своєрідну танцювальну гімнастику для жінок. Його система була заснована на провідному значенні ритму й гармонії, ритмічному чергуванні розслаблення й напруги м'язів [27].

Е. Далькроз, видатний швейцарський композитор і педагог, вважається засновником ритмічної гімнастики. 1905 року, перебуваючи на конгресі швейцарських композиторів та викладачів музики, він представив обґрунтування своєї системи музичного виховання дітей, що передбачала одночасне використання різних рухів і виконання їх під музику. Основою його педагогічної системи є тісний зв'язок музики й рухів [29]. Ідеї Е. Далькроза в педагогічній галузі набули вагомого значення й стали поштовхом у процесі розвитку нового напрямку в музичному вихованні дітей. Ця система є універсальним засобом реалізації загальних завдань виховання дітей дошкільного віку.

Провідні ідеї Е. Далькроза віднайшли своє продовження в системі темброво-ритмічного виховання на основі жестів К. Орфа. Він розглядав жести як засіб засвоєння ритму в русі. Для досягнення результативності в розвитку темброво-ритмічного відчуття в дітей дошкільного віку, К. Орф рекомендував долучати до цього процесу мовлення, із метою створення різних тембрів [75; 105].

У вітчизняній педагогічній науковій думці аспекти ритмічного виховання активно розглядалися в середині ХХ століття й віднайшли обґрунтування в працях таких видатних педагогів як-от: Л. Баренбойм, Л. Бондаренко, Н. Ветлугіна, В. Зінченко, І. Каплунова, С. Шоломович та інші, які конкретизували окремі характеристики системи інтеграції музики й ритму за методикою Е. Далькроза.

Починаючи з кінця ХХ століття й до сьогодні система музично-ритмічного виховання молодого покоління віднаходить своє обґрунтування у працях сучасних науковців (Е. Вільчковський (Інтеграція руху і музики) [30; 69], О. Глухова (Логоритміка) [41], М. Єфименко (Казкова фізкультура) [60], М. Кісель (Хореотерапія) [269], Н. Пахальчук (Ботметрівська гімнастика) [154], Т. Ротерс (Ритмічний розвиток) [199; 200; 201], Т. Слота (Партерна гімнастика) [213], Т. Дичок [52], А. Чаговець [244; 245; 246; 248] (Ритмопластика), Г. Честнова (Ритмічна гімнастика) [118], А. Шевчук (Дитяча хореографія) [254; 255] та інші).

Вбачаємо необхідним зауважити, що саме на основі системи Е. Далькроза ґрунтується більшість означених вище методик з використанням елементів ритмічної гімнастики. На сучасному етапі розвитку національної системи дошкільної освіти багато напрямів застосування ритмічної гімнастики, започаткованих швейцарським композитором, віднаходять своє місце в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

На підставі здійсненого аналізу зазначених вище методик доходимо висновку, що система ритмічного виховання Е. Далькроза віднаходить своє основоположне місце в таких осучаснених методиках роботи з дітьми дошкільного й молодшого шкільного віку як-от: ритмічний розвиток, інтеграція руху й музики, логоритміка, ритмопластика, Казкова фізкультура, ботмерівська гімнастика, партерна гімнастика, дитяча хореографія, хореотерапія та інші.

Т. Ротерс, досліджуючи єдність фізичного й естетичного виховання у процесі ритмічного розвитку дітей молодшого шкільного віку, зазначала, що за допомогою засобів ритмічної гімнастики вирішується ряд завдань, а саме: формування музично-рухових умінь, навичок і відповідної системи знань; усебічний, гармонійний розвиток тілобудови й функцій організму людини, спрямованих

на вдосконалення фізичних здібностей, зміцнення здоров'я; розвиток пам'яті, уваги; формування світогляду й загальної культури поведінки; виховання моральних, вольових, естетичних якостей [200]. У своїх наукових розвідках про ритмічний розвиток дітей, дослідниця обґрунтовує, що на заняттях з фізичної культури взаємодія фізичного виховання з естетичним спрямована на гармонійний розвиток і показники здоров'я, що є умовою зовнішньої й внутрішньої краси. Саме це обумовлює розвиток естетичних смаків, поглядів, потреб і виховання почуття прекрасного через рухи людського тіла [201].

Е. Вільчковський обґрунтував доречність інтеграції музики й рухів на заняттях з фізичної культури в закладах дошкільної освіти. Він зазначав, що танцювальні вправи, що запропоновані до виконання дітьми старшого дошкільного віку в процесі занять фізичною культурою, сприяють розвитку ритмічності й точності рухів, їх виразності, граційності й формуванню правильної постави. Що обумовлює оптимізацію процесу сприймання світу, що оточує дитину, розширення світогляду й сприяє підвищенню естетичної вихованості [30; 69].

Зважаючи на зазначене вище можемо констатувати, що рухова діяльність дитини під музику підвищує її потенціал в особистісному розвитку. Це обумовлено дією внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на означений процес. Музика впливає на емоційно-почуттєву сферу особистості, у той час як рух надає основоположні можливості для планомірного фізичного розвитку дитини. Це забезпечує цілісність процесу розвитку особистості, що обумовлює гармонійність у вихованні.

Наступним видом музично-ритмічної діяльності, що набуває вагомого значення в розбудові національної системи дошкільної освіти, є ритмопластика. О. Попович розглядала ритмопластику як явище філософського знання. Авторка, спираючись на вчення українського філософа В. Косяка, зазначила, що ритмопластика є основою для формування свідомості, яка окреслена мовою тіла, а в часи древніх цивілізацій була «релігією тіла» [175]. Ритмопластика – це пластичні рухи, що мають оздоровчий ефект, їх виконують під музичний супровід у спокійному повільному темпі, з максимальною амплітудою рухової дії й розтягуванням м'язів [117].

Здійснюючи аналіз й узагальнення генезису хореографії ХХ століття, Д. Шариков виокремлював ритмопластику як окрему, новітню й синтезовану танцювальну або гімнастичну форму. Науковець зауважував, що ритмопластика є органічною інтеграцією двох протилежних принципів, що утворює певне протиріччя між повним підкоренням внутрішнім законам музичної форми, що диктує ритмічну організацію рухів, і їх вільною пластичною розробкою, яка не пов'язана з жодною із танцювальних традицій [252].

О. Вознюк і Л. Маловицька розглядали ритмопластику в контексті орхестичного виховання. Автори зазначали, що естетичне виховання й мистецька освіта актуалізують розвиток психолого-педагогічних основ інтеграції, через що особливої уваги набувають ідеї виховання дитини засобами орхестики, тобто ритмопластичного (пластичного, вільного) танцю [34; 35].

Досліджуючи проблеми гармонійного виховання дітей дошкільного віку, А. Чаговець визначає ритмопластику як основний засіб виховання ціннісно-тілесної та морально-естетичної складової особистості дитини [245]. Дослідниця характеризує поняття «ритмопластика» як інтегроване в різні сфери гуманістичного знання: філософію культури, мистецтвознавства, психологію й педагогіку мистецтва, теоретичні основи арт-терапії й художнього виконавства. Програма «Краса тіла, краса душі – шлях до гармонії дитини», яку укладено відповідно до провідних принципів ритмопластики, передбачає реалізацію таких завдань як-от: створення необхідних умов і можливостей для повноцінного розвитку кожної дитини; орієнтованість процесу навчання й виховання на духовний світ особистості дитини; реалізацію культуротворчого потенціалу освіти; оптимізацію адаптаційних процесів дошкільного віку [248]. Авторка зауважує на широкому впровадженні ритмопластики в практику сучасних закладів дошкільної освіти як засобу фізично-естетичного й музичного виховання, що є необхідним для первісного набуття досвіду рухово-смыслового сприйняття музики та засвоєння рухів, і сприяє гармонійному розвитку дитини дошкільного віку [244].

Фундаментальні положення ритмопластики покладено в основу програми фізичного розвитку дітей раннього, дошкільного й молодшого шкільного віку

«Казкова фізкультура» М. Єфіменка. Провідною метою впровадження ритмопластики в освітній процес закладів дошкільної освіти, автор програми вважає створення умов для розвитку здорової, всебічно розвиненої й гармонійної особистості, яка матиме змогу віднайти шляхи самореалізації в сучасному суспільстві. Адже впровадження ритмопластики, на думку науковця, сприяє вихованню особистісних якостей людини майбутнього, орієнтованих на ідеї гуманізму, що передбачають свободу вибору, активну громадянську позицію, екологію душі й тіла тощо. Саме тому автор вбачає реалізацію своєї програми за умов дотримання таких принципів як-от: природовідповідності, дуалізму, комплексності, гендерності, корекційно-профілактичної спрямованості й особистісно орієнтованої педагогіки. На думку дослідника, за допомогою дотримання цих принципів досягається всебічний розвиток і гармонійна вихованість особистості й суспільства [60].

Таким чином, можемо констатувати, що основні положення евритмії Е. Далькроза відображаються в сучасних підходах до впровадження ритмопластики в освітній процес закладів дошкільної освіти. Це передбачає комплексний підхід до реалізації широкого кола оздоровчих, освітніх і виховних завдань, що постають перед сучасними закладами дошкільної освіти.

Вагомого значення евритмії надає вальдорфська педагогіка, яка ґрунтується на положенні, що ритмічні рухи є найбільш адекватним засобом вираження переживань дитини. Евритмія – мистецтво руху – є доцільним поєднанням музики й створення рухової фігури. Під час виконання ритмічних рухів діти можуть передавати свої внутрішні переживання, почуття й якості, втілюючи їх за допомогою засобів зовнішньої виразності [189]. Відповідно до означеної освітньої технології евритмія (від грец. прекрасний ритм, прекрасне звучання) – це мистецтво руху, мистецтво «видимої мови», «видимої музики» [143].

Зауважимо, що автори, аналіз праць яких наведено вище, звертаються до ритмопластики як засобу естетичного й морального виховання, формування духовного ідеалу через єдність з фізичним вихованням, а саме вихованням культури тіла й руху.

Здійснюючи аналіз різних видів музично-ритмічної діяльності, необхідно зауважити на таких видах гімнастики як-от: ботмерівська й партерна гімнастика.

О. Дудник розглядає ботмерівську гімнастику як засіб формування гармонійної особистості дитини. Досліджуючи означену проблему, автор доходить висновку, що система вправ, розроблена Ф. Ботмером носить здоров'язбережувальний характер і має особливу виховну функцію. Адже застосування таких вправ передбачає вплив на емоції та відчуття, через які дитина усвідомлює власне буття й себе як частину простору, природи, Всесвіту. В основу ботмерівської гімнастики покладено ритмічні вправи, що дозволяють зміну рухів відповідно до проявів уяви та перенесення відчуттів. Тому, що такі вправи покликані на відчуття внутрішнього ритму організму та відчуття можливості співвіднесення його з ритмами оточуючого світу, внутрішнього світовідчуття. Це обумовлює наповненість дитини енергією, радістю, впевненістю в собі [57].

Н. Пахальчук, досліджуючи такий напрям як «ботмерівська гімнастика», зазначала, що така гімнастика є видом руху, що використовує сили простору. На думку дослідниці, той, хто займається ботмерівською гімнастикою, збагачує свої фізичні, психічні та духовні обриси особистості, отримуючи можливість розвивати рух у просторі й свідомо досліджувати простір за допомогою руху [154].

Аналізуючи такий напрям музично-ритмічної діяльності як партерна гімнастика можемо зазначити, що цей вид гімнастики є однією зі складових сучасної хореографії. Партерна гімнастика – це комплекс спеціально підібраних фізичних вправ, основною особливістю яких є те, що вони виконуються на підлозі з вихідних положень лежачи й сидячи [223].

Т. Слота приділяла увагу проведенню партерної гімнастики в закладах дошкільної освіти. Досліджуючи це питання, вона зауважувала на оздоровчому ефекті музики в організації рухової діяльності дітей [213].

Обґрунтовуючи методику роботи з дитячим хореографічним колективом, О. Мартиненко зауважувала, що в хореографічній роботі з дітьми дошкільного віку партерна гімнастика є провідною формою роботи. Авторка зауважує на тому, що вправи на підлозі дозволяють реалізовувати одразу широке коло оздоровчих

завдань: збільшення еластичності зв'язок і сили м'язів, попередження й виправлення фізіологічних недоліків у розвитку дітей; урізноманітнюють процес навчання дітей, забезпечуючи цікавість, змістовність і результативність; забезпечують засвоєння більш складних рухів класичного, народно-сценічного, сучасного танців та гімнастичних вправ [120].

Напрямок дитячої хореографії розкрито у дослідженнях О. Горожанкіної, І. Кошавець, А. Шевчук та інших. Дитяча хореографія – це сукупність рухів, танців, хороводів, ігор і тренувальних вправ, що призначені для репродуктивно-продуктивного виконання дітьми дошкільного віку, мають яскраво виражений образний зміст і музичний супровід, ігрові сюжети, просту й чітку форму, влучні назви рухів і танців, поєднують елементи наслідування й творчості, створюють можливості для образної танцювальної імпровізації [254; 255].

І. Кошавець надає вагомого значення хореографічному мистецтву як засобу цілісного розвитку й гармонійного виховання дитини дошкільного віку. Досліджуючи значення хореографічного мистецтва з означеного напрямку, вона зазначала, що передумовами залучення дітей дошкільного віку до занять хореографією є підвищення рівня розвитку рухової пам'яті, образного мислення, репродуктивної уяви, музичного сприймання, музично-рухового виконавства, удосконалення кістково-м'язової системи, рухової функції, координації, зацікавленості до виконавських видів мистецтва [95]. Продовжуючи думку авторки, вважаємо доцільним зауважити, що саме дітям старшого дошкільного віку є притаманними всі означені вище показники. Адже старший дошкільний вік є періодом закріплення, удосконалення, поглиблення й примноження системи знань, умінь і навичок.

О. Горожанкіна, І. Полякова, у своїй публікації, розглядали актуальні проблеми розвитку музично-рухової активності дітей дошкільного віку засобами хореографічного мистецтва. Дослідниці зауважували на тому, що музично-рухові вправи є універсальним засобом розвитку музичних здібностей, рухової активності, виховання естетичних якостей у дітей [44].

А. Шевчук вбачала важливим принципом хореографічної підготовки дітей дошкільного віку – природовідповідність і врахування вікових особливостей. Саме тому, у своїх дослідженнях, зміст роботи розподіляла відповідно до віку дітей. Науковиця, добираючи засоби й форми роботи з дітьми, зауважувала на вагомому значенні танцювального мистецтва в естетичному вихованні дітей. Адже досягаючи красу рухів і музики, дитина долучається до світу прекрасного [254].

І. Харченко в своїх дослідженнях розглядає хореографію як засіб виховання особистості дитини. Ураховуючи природну потребу дитини в рухах, авторка виокремлює форми хореографічного мистецтва, що доступні дітям дошкільного віку. Серед них такі як-от: спортивні ігри, марширування, танці, заняття з ритміки. Дослідниця зауважує, що на заняттях з хореографії успішно розвивається почуття ритму, пластичність, виразність рухів, які забезпечують гармонійний розвиток дитини [239].

Поряд із дитячою хореографією, на сучасному етапі становлення й розвитку теорії виховання, з'являється такий напрям як «хореотерапія», що є доцільним поєднанням музикотерапії й мистецтва танцю. Це поняття у своїх публікаціях розглядав М. Кісель. Дослідник зауважував, що для хореотерапії танець є підтримкою й поверненням психічного або фізичного здоров'я людини. Він зазначав, що позитивний ефект хореотерапії полягає в подоланні танцювальних труднощів, емоційному переживанні руху під музику, під час якого можна невербальним способом виразити свої внутрішні почуття [269].

На підставі зазначеного вище можемо констатувати, що такий напрям музично-ритмічної діяльності як дитяча хореографія, спрямовано на комплексне вирішення завдань гармонійного розвитку й виховання дітей дошкільного віку. Спираючись на ряд загально дидактичних і специфічних принципів, упровадження хореографічного мистецтва в практику закладів дошкільної освіти покликане задля естетизації освітнього й виховного процесів.

На сучасному етапі розвитку освіти вагомим значенням набуває створення єдиного інклюзивного середовища, що забезпечить комфортне перебування дітей з особливими потребами в закладах освіти, зокрема в закладах дошкільної освіти.

Одним із напрямів використання музичного й рухового ритмів у практиці дошкільної освіти є логоритміка або логопедична ритміка. Логоритміка – це ряд вправ, завдань, ігор, в основу яких покладено поєднання музики й рухів, музики й слова, або усього в комплексі. Таке поєднання, перш за все, спрямовано на реалізацію корекційних, оздоровчих й освітніх завдань. Адже за правильного методичного підходу, такі вправи будуть впливати на роботу різних систем органів дитини, розвивати її мовленнєву й рухову сфери через доцільне поєднання рухів, музики й словесного супроводу [187].

О. Глухова із точки зору логоритміки досліджувала поняття «ритм» і його поєднання з музикою. Дослідниця зауважувала на вагомому значенні виховання відчуття ритму починаючи з раннього дитинства, пов'язуючи його з розвитком мовлення у дітей. Вона розглядає музику як одну з найважливіших складових логоритміки, визначаючи такі види логоритмічної діяльності з музикою як-от: музикування, мовленнєві вправи з музичним та руховим супроводом, танцювально-ритмічні ігри та вправи, психоемоційні етюди, завдання на розвиток креативності. Авторка зауважує, що музикування є активним відображенням музики в живому звучанні, а тому є ефективним універсальним засобом всебічного розвитку й гармонійного виховання дітей [41].

Зважаючи на те, що такий вид музично-ритмічної діяльності як логоритміка покликаний задля корекції та усунення мовленнєвих порушень, І. Дубровіна зазначає, що логоритміка є ефективним засобом на основі використання слова, музики й руху, що дає змогу прискорити процес усунення мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку й сприяє підвищенню якості процесу соціалізації особистості. Авторка визначає такі провідні компоненти логоритміки як-от: рух, його складові й похідні; мовний матеріал; музичні вправи. На думку дослідниці, логоритміка є потужним засобом мовленнєвого розвитку дітей, що здатна залучити фахівців закладу дошкільної освіти й батьків вихованців до плідної співпраці, задля досягнення позитивних результатів у роботі з активізації мовленнєвої діяльності здобувачів дошкільної освіти, корекції й усунення порушень мовленнєвого характеру [56].

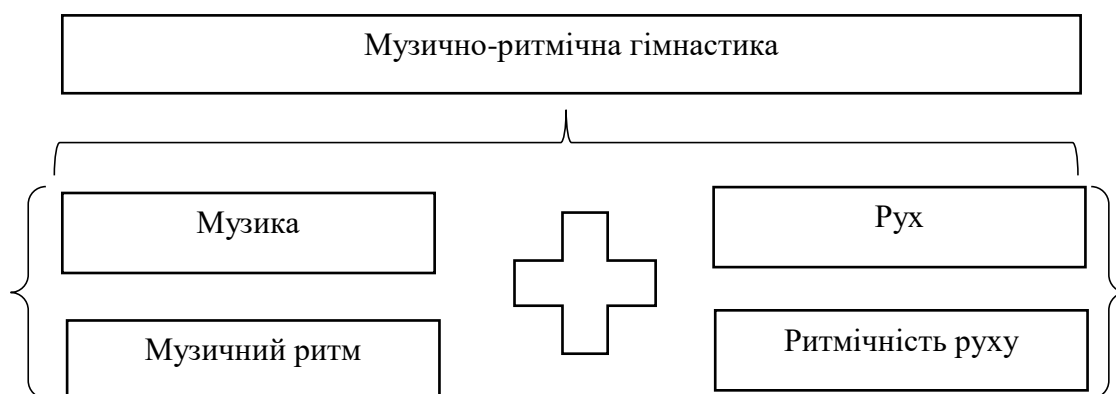
На підставі зазначеного вище доходимо висновків, що застосування, охарактеризованого виду музично-ритмічної діяльності дітей, дозволяє реалізувати широке коло корекційних, оздоровчих, освітніх і виховних завдань. А поєднання музики й рухів у логопедичній практиці, дозволяють підвищити якість і результативність роботи з дітьми, що потребують логопедичного втручання. Зауважимо, що логоритміка є доступним видом діяльності, який можна використовувати не тільки в роботі закладів освіти. Адже засоби, якими послуговується логопедична ритміка є доступними для будь-яких контингентів населення, не залежно від фаху. Відсутність труднощів у застосуванні й вчасне отримання консультативної допомоги дозволяє батькам проводити роботу з використанням логоритміки за межами закладів дошкільної освіти й реабілітації. Що забезпечить комплексний підхід до вирішення проблем мовленнєвого розвитку дітей.

Необхідно зауважити, що в більшості проаналізованих наукових досліджень розкрито роль музично-ритмічної діяльності як засобу гармонійного виховання особистості, зокрема її естетичної й фізичної сфери.

Здійснивши аналіз становлення системи музично-ритмічної діяльності від заснування й до сучасного етапу, можемо констатувати, що єдиного визначення поняттю «музично-ритмічна гімнастика» не надано. Адже в кожному з проаналізованих досліджень було наведено дефініції суміжних або синонімічних понять. На підставі невирішеності означеної проблеми, вбачаємо необхідним надати структурне визначення поняттю «музично-ритмічна гімнастика», як інтеграції музики й рухів на основі ритму й визначити її значення у вихованні морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Інтеграція музики й руху набуває вагомого значення для цілісного розвитку й гармонійного виховання молодого покоління. Для сучасного суспільства немає нічого дорожчого за дітей, і провідним завданням є виховати добру, щасливу, самореалізовану людину. Більшість науковців переймаються проблемами збереження внутрішньої, природної щирості, довіри, життєвої сили, що зароджуються з раннього дитинства, й зауважують на тому що необхідно

звертатися до джерел духовного виховання. На підставі зазначеного вище можемо представити формулу музично-ритмічної гімнастики як єдності музичного ритму й ритмічності рухів (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Структура музично-ритмічної гімнастики

Ґрунтуючись на тому, що музично-ритмічна гімнастика є доцільним поєднанням двох потужних засобів розвитку й виховання особистості таких як музика й рух, на основі спільної часової характеристики «ритм», вбачаємо необхідним розглянути кожен її складову.

Музика – це джерело естетичного виховання, яке відображаючи дійсність через мелодію, інтонацію, тембр, впливає на емоційно-почуттєву сферу особистості, на її поведінку [123; 238].

Музичним можна вважати будь-що, що має певне звучання, тож до джерел музики можна віднести звуки природного походження, голос людини, мелодію створену за допомогою музичного інструменту або відтворену за допомогою технічних засобів тощо. Варто зауважити, що звучання, перерахованих вище, джерел музики є різним, але їх об'єднують характеристики, що притаманні будь-якому виду, це такі як-от: ритм, темп, інтонація, тембр, мелодійність. Адже саме за допомогою означених характеристик, музика є засобом виховання особистості.

М. Лисенко надавав музиці вагомого значення в процесі виховання й розвитку людської свідомості. Видатний композитор зазначав, що музика розвивається відповідно до історичних віх життя, сформованості релігійних

і загальнолюдських ідеалів [107]. Схожої думки дотримувався С. Смірнов, зауважуючи на тому, що музика здатна виражати ідейні, моральні й естетичні засади розвитку суспільства [214]. Таким чином, констатуємо, що у повсякчас музика відображала буденність життя тієї чи іншої епохи або періоду розвитку суспільства. Вона відображала виховні ідеали, духовні й культурні цінності різних суспільних устроїв.

Д. Кабалевський, зазначав: «Музика може виконати свою естетичну, пізнавальну й виховну роль лише тоді, коли діти навчаться по-справжньому чути її й розмірковувати над нею» [71, с. 21]. Із цього вислову випливає те, що музика постає засобом виховання лише тоді, коли її здатні сприймати й осмислювати. Адже фонове прослуховування музики, на яку дитина не звертає увагу, завжди залишається поза ситуацією виховання.

Н. Ветлугіна визначала, що роль музики, у вихованні дітей старшого дошкільного віку, полягає створенні необхідних умов для усвідомлення засобів музичної виразності, відчуття загального характеру твору, удосконалення навичок сприймання музичного твору [24; 25].

С. Матвієнко вважає, що музичне мистецтво започатковує формування моральної краси людини, розкриває багатство духовного світу, орієнтує на вічні загальнолюдські ідеали. Діти старшого дошкільного віку досить гостро відчують прекрасне й тягнуться до нього. Тож, підсумовуючи, дослідниця зауважувала, що музика – це унікальний, універсальний засіб людського спілкування, який долає кордони й час. За допомогою музики людина не просто має можливість розповісти про себе, свій внутрішній світ, свої почуття та переживання, але й може стати зрозумілою іншим людям [118].

Музична діяльність людини на сучасному етапі поділяється на такі види як-от: сприймання й виконання музики, композиція [135]. Тобто людина здатна сприймати, виконувати й створювати музичний твір. Необхідно зазначити, що для кожної вікової групи людей є притаманним свій характер будь-якого виду музичної діяльності [123]. Тож зауважимо, що для дітей старшого дошкільного віку більш характерними є такі види музичної діяльності як сприймання й виконання

музики. Хоча варто констатувати, що на основі розвинутої фантазії й творчої уяви, діти старшого дошкільного віку здібні й до композиції музичних творів.

На думку В. Хрустинського, одним із першоджерел музики є сама людина, її почуття, міркування, мовлення. А музичне виховання є могутнім засобом цілісного розвитку й гармонійного виховання особистості. Відповідно до міркувань автора, це обумовлено тим, що музика має вагомий вплив на емоційно-почуттєву сферу дитини (здатність переживати настрої та душевні стани через сприймання музичного твору; формування почуття колективізму за допомогою спільної музичної виконавської діяльності; формування вміння проявляти себе у взаємодії з іншими через втілення емоцій і почуттів через рух; виховання патріотичних почуттів, ціннісного ставлення до природи й людей, які оточують дитину, дисциплінованості) [242].

Т. Лісовська досліджувала проблеми музичного виховання дітей дошкільного віку й значення створення музичного середовища. Дослідниця зауважує на тому, що музичне виховання визначається як процес цілеспрямованого впливу музики на особистість, у зв'язку з чим у дітей дошкільного віку формуються естетичні почуття й смак, любов до музики, вміння імпровізувати, слухати і задовольняти естетичні потреби [108].

Необхідно зауважити на вагомому значенні музики в процесі морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Музика є ефективним засобом естетичного виховання й сприяє розвитку музикальності й музичної чутливості. Окрім цього, музика започатковує певні життєві асоціації в дитини-дошкільника. Адже слухаючи й сприймаючи музичний твір дитина вчиться співпереживати, під впливом чого формується потреба в проявах сформованих почуттів у доступних видах діяльності.

Поділяючи, проаналізовані вище висновки наукових розвідок, можемо зазначити, що виховний потенціал музики досить широкий, це обумовлено доступністю її різним віковим контингентам населення, характерним впливом на емоційно-почуттєву сферу тих, хто цікавиться нею, а також, змістовою

й сутнісною наповненістю музичних творів, що сприяє вихованню морально-естетичних якостей у молодого покоління.

Із огляду музики, як одного з потужних засобів виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, міркуємо необхідним охарактеризувати її виховний моральний та естетичний потенціал.

Л. Перетяцько й М. Тесленко, досліджуючи значення музики в процесі формування морально-естетичних почуттів у дітей, зазначали, що музика – це форма духовного освоєння дійсності. Вона наділена найбільшою силою емоційного впливу, а тому слугує вагомим засобом формування моральних і естетичних ідеалів зростаючої особистості. Автори підсумовують, що музика завжди була, є й буде потужним засобом морально-естетичного виховання, це обумовлює зорієнтованість сучасних закладів освіти на виховання високого рівня морально-естетичної культури особистості [155].

Досліджуючи сакральне мистецтво як засіб морального виховання особистості, Л. Москальова зауважувала на його вагомому потенціалі в процесі формування духовних основ у молодого покоління [130].

Л. Москальова й К. Дмитренко розкривають використання музичного мистецтва як засобу виховання морально-естетичних почуттів у дітей дошкільного віку. Дослідниці зауважують на тому, що одним із найцікавіших видів діяльності, для дитини дошкільного віку є музична. Базовим компонентом дошкільної освіти й програмами розвитку дітей дошкільного віку передбачено використання творів музичного мистецтва в освітньому процесі закладу дошкільної освіти починаючи з раннього віку. Адже музика є потужним засобом передачі національних традицій і загальнолюдських цінностей кожному наступному поколінню, а також втіленням краси й мелодійності. Автори акцентують увагу на тому, що музика покликана впливати на емоційний потенціал людини, виховувати через формування почуттів, зокрема морально-естетичних. Ефективність музики як виховного засобу, що сприяє формуванню емоційно-почуттєвої сфери, пояснюється тим, що починаючи з пренатального періоду, вона є дієвим способом залучення дитини

до сприймання світу прекрасного й закладання основ морально-естетичних почуттів [132].

На підставі представленого в попередньому підрозділі історико-педагогічного аналізу й означених вище наукових думок можемо зробити висновок, що музика – це один із найвпливовіших засобів морального й естетичного виховання молодого покоління. Саме за допомогою використання музики, стає можливою передача морально-естетичних цінностей від старших до молодших поколінь, забезпечується формування духовних, моральних та естетичних почуттів, виховання морально-естетичних якостей особистості. Морально-естетичне виховання має забезпечувати: формування в дітей старшого дошкільного віку здатності сприймати, відчувати, розуміти й розрізняти прекрасне й потворне, добре й погане. Музика викликає в слухача відповідні реакції, знайомить його з певними життєвими явищами, традиціями й досвідом, що зумовлює зародження певних життєвих асоціацій. Здійснюючи безпосередній вплив на формування емоційно-почуттєвої сфери особистості дошкільника, музика закладає основи духовності, моральності й естетизації особистості. Адже музична багатожанровість обумовлює формування різноманітних почуттів під час сприймання музичних образів, які збагачують переживання дітей, сприяють підвищенню рівня їхнього духовного розвитку.

Наступним засобом музично-ритмічної гімнастики є рух. Рух – це моторна функція організму, що виражається в зміні положень тіла або окремих його частин. Рухова дія – це переміщення тіла дитини в часі й просторі, яке забезпечує виконання поставленого завдання. Кожна така дія має певний напрям, амплітуду, швидкість, силу, послідовність рухів, що відповідає логіці вирішення визначеного завдання [31]. Рух є основою рухової діяльності дитини, що виражається рівнем розвитку її рухової активності. Значення її розвитку є досить глобальним, адже саме від забезпечення належного рівня рухової активності дитини залежить її цілісний розвиток.

Рухова активність є фундаментальним чинником формування, збереження, зміцнення здоров'я та розвитку людини, особливо в дошкільному віці. Рух є

основою особистісного розвитку, що допомагає людині пізнати світ. Рух – могутнє знаряддя людини. Особистість підвищує свій культурний рівень руху, коли він сприймається та усвідомлюється з самої миті започаткування, саме тоді рух відкриває шлях до саморозвитку [162].

Рух вважається однією з першооснов процесу еволюції. Рухова активність індивіда є показником рівня його розвитку. А. Опарін визначав, що рухова активність є не лише формою організації живої матерії, а й власне необхідною умовою життя, яке є вищою формою прояву активності живої матерії [142].

Термін «рухова активність» у передових наукових дослідженнях представлено за допомогою різних дефініцій. М. Амосов, визначає рухову активність, як ту, що підвищує фізичну працездатність й впливає на певну систему органів чи функцію, за допомогою тренувального ефекту [3]. Т. Осокіна в своїх дослідженнях зауважує, що рухова активність є провідним проявом життя, що виражається через природній потяг до фізичного, морального, духовного, інтелектуального самовдосконалення [147]. Е. Вільчковський зазначає, що рухова активність – це природна біологічна потреба людини, високий рівень сформованості й задоволеності якої, забезпечує структурно-функціональний розвиток її організму [31].

Відповідно до ряду наукових досліджень реалізація потреб у руховій активності належним чином впливає на формування емоційно-почуттєвої й мотиваційної сфери особистості. На тому, що рухова активність є джерелом емоцій зауважував І. Сеченов. Учений вивів поняття «м'язова радість», в основу якого було покладено дослідження впливу рухової активності на діяльність центральної нервової системи, а саме підвищення рівня емоційного благополуччя дитини [79].

У провідних науково обґрунтованих ідеях другої половини ХХ століття зазначено про важливість рухової активності в різносторонньому розвитку й гармонійному вихованні особистості. Оздоровча й виховна робота в закладах освіти для дітей була спрямована, перш за все, на формування, розвиток

і вдосконалення основних рухів, правильної постави, граційності рухової дії. А рухова активність розглядається як провідний акт життєдіяльності дитини [174].

І. Сеченов, розкриваючи теорію природи рухів, визначав, що рух є не тільки зовнішнім виявом діяльності кори головного мозку, а й засобом його розвитку й провідним чинником пізнання навколишнього світу [84].

М. Амосов зазначав, що рух є первинним стимулом для розуму дитини [3]. Ряд науковців (Є. Аркін, В. Бальсевич, В. Бехтерев, О. Лурія та інші) зауважували на тісному зв'язку розвитку рухової активності й когнітивної сфери особистості [238]. Учені окреслювали, що рухова активність є джерелом формування сприйняття оточення й соціального становлення дитини. Адже в процесі виконання рухових дій у дітей старшого дошкільного віку формуються такі особистісні якості як-от: чесність, рішучість, сміливість, культура поведінки. С. Русова, досліджуючи проблеми фізичного виховання в ігровій діяльності, зауважувала на тому, що для старшого дошкільного віку характерною є духовно-релігійна сензитивність [104]. Спільні види діяльності дітей, із обов'язковим виконанням певних рухових дій, обумовлюють формування дитячого колективу, становлення й розвитку колективної моралі.

Учені (Н. Лебєдєва, А. Маркосян, І. Мурашов та інші) визначали, що рухова активність є необхідною умовою для становлення та формування особистості дитини як соціального суб'єкта. Адже в різних формах організації рухової активності формуються цінності дитячого колективу й моральні якості кожної окремої особистості [79].

Рухова активність є провідною умовою духовного й морального здоров'я дитини. Вона має досить тісні взаємозв'язки з іншими аспектами виховання. В. Сухомлинський зауважував на тому, що турбота про повноцінне здоров'я дитини полягає не лише в формуванні комплексу культурно-гігієнічних навичок, а й досягненні гармонії її фізичних і духовних сил [219]. Рухова активність активізує емоційно-почуттєву сферу дитини, сприяє розвитку естетичних почуттів, вихованню впевненості, самостійності, сміливості, дисциплінованості, успішності, наполегливості. Дитина, у якої рівень розвитку рухової активності сягає високих

показників, набуває самовпевненості, бадьорості, життєрадісності, здатна вірити в свої сили й подальші успіхи.

Здійснивши аналіз, згаданих вище наукових досліджень, доходимо висновку, що рух є дієвим засобом розвитку мотиваційної й емоційної сфери особистості. Зважаючи на те, що процес виховання морально-естетичних якостей відбувається на основі емоційно-почуттєвої сфери, вбачаємо доцільним висвітлити провідні наукові думки з означеного питання.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки ряд наукових розвідок (Н. Величко, А. Вольчинський, А. Ковальчук, О. Красов, Т. Круцевич, О. Малімон, Н. Пангелова, Н. Пахальчук, О. Рода, Я. Смаль, А. Чаговець та інші) присвячено дослідженню впливу рухової активності на моральне й естетичне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Н. Пангелова й О. Красов досліджуючи проблему морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами рухової активності, розглядали фізичні вправи, рухливі ігри, елементи спорту й туризму як засіб формування та виховання моральних якостей особистості дитини. На думку авторів, означені вище засоби сприяють не лише формуванню фізичної досконалості, а й позитивно впливають на перебіг соціалізації особистості, розширюючи можливості морального й естетичного виховання через високий рівень функціональності. Дослідники доходять висновків, що під час виконання рухових дій відбувається зміцнення здоров'я, покращення фізичного й розумового розвитку, виховання позитивних моральних і вольових якостей. Що зумовлює формування гармонійно розвиненої цілісної особистості дошкільника [151].

Т. Круцевич і Н. Пангелова, розкриваючи сутність єдності фізичного й духовного виховання, визначають групу засобів розвитку рухових і моральних якостей особистості. Дослідниці зауважують, що удосконалення змісту виховної роботи в процесі занять з фізичної культури відбувається за такими напрямками як: от: упровадження інноваційних технологій фізичного виховання й методик психопрофілактичної роботи; застосування елементів дитячого туризму й спортивно-орієнтованого фізичного виховання. Така спрямованість педагогічної

діяльності, на думку авторів, забезпечує позитивну динаміку психофізичного розвитку дітей старшого дошкільного віку [98].

Н. Пахальчук, порушуючи проблему естетичного виховання дітей дошкільного віку засобами рухової активності, зауважувала на вагомому значенні занять фізичними вправами на свіжому повітрі. Науковиця розмірковує над тим, що такі заняття на лоні природи, сприятимуть підвищенню рівня естетичної вихованості особистості. Адже саме в спілкуванні з природою закладаються основи формування естетичних потреб і смаків, виховання естетичних почуттів і якостей [154].

С. Замрозевич-Шадріна розглядала музикотерапію й ритмічну гімнастику як нетрадиційний засіб оптимізації рухового режиму в закладах дошкільної освіти. Вона дотримувалася думки, що саме рухова активність є основою цілісного розвитку особистості дитини дошкільного віку [65].

Н. Величко, досліджуючи проблеми естетичного виховання молодого покоління, зауважувала на вагомому значенні хореографічної роботи з дітьми. Авторка зазначає, що під час занять танцями відбувається виховання естетичних смаків і формування естетичного сприймання й культури [23].

У сучасних наукових розвідках (А. Вольчинський, А. Ковальчук, О. Малімон, О. Рода, Я. Сміль та інші) наголошується на тому, що широке впровадження різноманітних засобів рухової активності в сучасне життя сприятиме ефективній реалізації завдань духовного й фізичного вдосконалення особистості дитини старшого дошкільного віку [36].

А. Чаговець зазначає, що однією з проблем сьогодення є гармонійне виховання особистості, що полягає в формуванні здорових моральних, естетичних і духовних потреб, що виявляються в поєднанні таких якостей як-от: творчі, емоційні, громадянські, розумові, фізичні тощо. Саме різні форми організації рухової активності на основі ритмопластики, на думку авторки, є ефективним засобом виховання означених вище якостей і формування ряду особистісних потреб [248].

На підставі зазначеного вище доходимо висновку, що оволодіння рухами й оптимальний рівень розвитку рухової активності є основою гармонійного виховання особистості починаючи з раннього й дошкільного дитинства, що обумовлює належний рівень вихованості морально-естетичних якостей.

Однією з характеристик, що забезпечує єдність музики й рухів є ритм. Ритм є природною ознакою, адже він притаманний усім явищам природи, що обумовлюють життєдіяльність людини. Основними ознаками ритму є повторюваність елементів, форм, явищ та закономірність їх чергування. Тобто, ритм є характеристикою будь-якого циклічного процесу.

Ритм – загально-природний феномен, який був здавна помічений мислителями – філософами й дослідниками природи при вивченні природного доквілля. Певна повторюваність деяких явищ і процесів – від зміни дня й ночі до зміни положення зірок на небі, повторюваність, що носить впорядкований характер системи взаємозв'язаних явищ і процесів надалі була позначена поняттям «ритм». Так, наприклад, ритм є характеристикою явищ природи. Це виражається у зміні пір року, часу доби та похідних явищ. Ритм – це незмінна частина нашого життя: усе навколо має свій неповторний ритм. Життєдіяльність людини також обумовлена певними ритмами, а саме: діяльність систем внутрішніх органів, зміна діяльності відповідно до часу доби, виконання циклічних рухів тощо.

Відповідно до вальфдорфської педагогіки «ритм» – це поняття, уведене в обіг Р. Штейнером для пояснення періодичності розвитку дитини [143].

Така характеристика як ритм притаманна різним видам мистецтва, а саме: театральному, поетичному, кіномистецтву, живопису, скульптурі, танцю, музиці тощо.

У загальному значенні, ритм – це певна послідовність чергування будь-яких елементів [109]. Більш повним є таке визначення поняття «ритм» як-от: рівномірне чергування мовних, звукових, зображувальних елементів у відповідній послідовності; періодичне рівномірне чергування звуків, рухів, зображень за різними ознаками [224]. Учені-літературознавці надавали ритму естетичного значення, трактуючи це поняття як такт, розміреність та узгодженість [110].

Ритм як музичний термін у перекладі з грецької мови означає «відповідність». Під словом «ритм» у музиці розуміють послідовність звуків різної тривалості. Ритм музики визначає її характер. Як ми знаємо, кожна нотка має свою тривалість, тобто час, упродовж якого вона може звучати. Ритм у музиці визначається як чергування й співвідношення сильних і слабких долей та акцентів; часова організація послідовності та групування тривалостей звуків і пауз [265].

Розглядаючи ритмічне виховання Е. Далькроза, О. Барабаш зауважувала на тому, що такий вид гімнастики обумовлює оптимізацію процесу сприймання музики, розвитку музичного слуху, уваги, пам'яті, сприяє гармонізації емоційного стану, забезпечує формування здатності до самовираження через пластику рухів. Авторка зазначає, що за допомогою ритмічних вправ під музику, із використанням каштанів, горіхів, ритмічних паличок, дерев'яних кубиків, можна розвивати у дітей дошкільного віку координаційні здібності, музичний слух, здатність до концентрації уваги [11].

Із огляду досліджень динаміки рухової активності, ритм – це певне чергування напруження, розслаблення й відпочинку м'язів під час виконання рухових дій. Кожній руховій дії відповідає певний ритм. Ритмічні рухи виконуються звично, тому тривалий час не викликають втоми [31].

Проблемі формування рухового ритму присвячено ряд наукових праць (І. Боровик, О. Вітрук, Л. Костюніна, І. Макущенко, М. Мащенко, Л. Назаренко, Т. Пристинська, Т. Сичова, О. Ухтомський, В. Шишкіна, А. Ярошно та інші).

Рух – це життя, музика й ритміка – це краса, тому необхідно викликати у дітей прагнення проводити своє життя в русі, займатися ритмікою, виховувати почуття прекрасного в собі [5; 122; 161].

Л. Назаренко й О. Ухтомський зазначали, що почуття ритму має моторну природу, тому визначають такі особливості як-от: закономірне співвідношення тривалості складових елементів цього процесу; відмінність і нерівноцінність елементів процесу, акцентуація на окремих елементах; формувальна функція, що надає структурі цього процесу внутрішню завершеність і визначеність; емоційний характер, оскільки ритм є засобом емоційної дії [136].

Ритмічні здібності набувають вагомого значення в процесі цілісного розвитку дитини. Адже, формування рухового ритму розпочинається з немовлячого періоду, і впливає на розвиток мовлення дитини. Формування почуття ритму відбувається спільно з розвитком рухової, емоційної й пізнавальної сфер. Це тягне за собою тісний взаємозв'язок між формуванням ритмічної здібності й проявами поведінки [17].

О. Вітрук, І. Макущенко, Т. Пристинська, Т. Сичова, А. Ярошно обґрунтували важливість ритму під час виховання культури рухів у дітей старшого дошкільного віку. Найефективнішим засобом реалізації означеного завдання, науковці вбачали застосування оздоровчих технологій на основі статико-динамічної корегувальної гімнастики [176].

На підставі зазначеного вище доходимо висновку, що ритм є важливим чинником у вихованні морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Адже ритм, як характеристика музики, забезпечує розвиток музикальності й здатності до сприймання часової цілісності музичного твору. Розглядаючи ритм як часову характеристику руху, зауважимо на його вагомому значенні в процесі розвитку точності й ритмічності рухів, як ключових координаційних здібностей, що обумовлюють виховання культури рухів і відчуття краси рухової дії. Таким чином, можемо констатувати, що під час формування в дитини старшого дошкільного віку здатності до сприймання ритмічності музики й руху, відбувається виховання музикальності, культури слухання музики, формування естетичних поглядів і смаків, культури руху, відчуття краси рухової дії. Використання творів музичного й танцювального мистецтва сприяє вихованню моральних якостей та цінностей через вплив на емоційно-почуттєву сферу.

Зважаючи на здійснений вище аналіз складових музично-ритмічної гімнастики, можемо навести таке визначення досліджуваного поняття: «Музично-ритмічна гімнастика – це інтегроване поняття утворене за допомогою поєднання музики й рухової дії, на основі спільної часової характеристики (ритму), що забезпечує реалізацію оздоровчих, освітніх, виховних і корегувальних завдань».

Потенціал музично-ритмічної гімнастики набуває широкого спектру впливу, адже зважаючи на зазначене вище, вона є дієвим засобом цілісного розвитку й гармонійного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Упровадження музично-ритмічної гімнастики в практику сучасних закладів дошкільної освіти зумовить не тільки оптимізацію процесу набуття системи необхідних знань, умінь, навичок і компетентностей, а й сприятиме реалізації ряду виховних завдань, що постають перед суспільством в цілому. Через вплив на рухову й емоційно-почуттєву сферу дитини старшого дошкільного віку, використання музично-ритмічної гімнастики сприятиме вихованню ряду таких якостей як-от: ціннісне ставлення до прекрасного, розуміння краси морального вчинку, сформованість морально-естетичного світогляду, моральних цінностей та естетичних почуттів, здатність до відтворення й створення творів світу цінностей і прекрасного, культури рухів, культури сприймання музичних творів.

Єдність музики й руху сприяють оптимізації процесу виховання дітей, дають можливість пізнавати світ. Через означені засоби, в дітей розвиваються не лише художній смак і творча уява, а й формується внутрішній духовний світ, любов до життя, людей, які їх оточують, природи. Тому саме музика й рух формують у дитини свободу творчого мислення, дають можливість імпровізувати, віддаючи натомість емоційні реакції – радість, задоволення. Музично-ритмічна гімнастика є синтезом великих виховних груп, а саме морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання, що сприяє формуванню духовної культури особистості.

На підставі здійсненого історико-педагогічного аналізу досліджуваної проблеми в попередньому підрозділі, було визначено доцільність інтеграції морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання. З'ясовано, що доцільним є вибір засобів виховання, що передбачають задоволення природних потреб дитини в русі й пізнанні навколишнього світу. Визначено, що музично-ритмічна гімнастика є комплексним засобом виховання дітей дошкільного віку, що інтегрує в собі музику й рух на основі ритму. Кожен

із означених засобів та їх значення в процесі цілісного розвитку й гармонійного виховання дітей старшого дошкільного віку розглянуто окремо та в єдності.

Таким чином, можемо зробити висновок, що музично-ритмічна гімнастика є ефективним засобом виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Адже музика, використовувана під час гімнастики, підвищує не лише інтерес і бажання займатися різними видами рухової активності, а й сприяє якісному виконанню руху, чіткості, правильності, пластичності, виразності, краси, моральної та естетичної вихованості. Оскільки структура цього виду гімнастики досить гнучка, це дозволить впроваджувати її в освітній процес закладів дошкільної освіти.

На підставі зазначеного вище вбачаємо доцільним у наступному підрозділі спроектувати теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

1.3. Проектування теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики

На часі вагомим значення набуває реалізація широкого кола освітніх і виховних завдань. Із огляду сформованих запитів сучасного суспільства провідним завданням постає виховання фізично досконалого, високоморального, висококультурного й освіченого молодого покоління.

На підставі зазначеного вище актуальності набуває проектування, обґрунтування й впровадження в практику закладів дошкільної освіти модерної моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Метод моделювання [10] є досить широко використовуваним у сучасних дослідженнях галузі соціально-гуманітарних наук загалом, і педагогічної галузі зокрема. У загальному значенні наукове моделювання виступає як метод теоретичного та практичного опосередкованого пізнання, коли суб'єкт замість

реального об'єкту пізнання вибирає чи створює подібну модель, досліджує її, і здобуту інформацію переносить у реальний вимір дослідження.

У філософії наукового пізнання означений метод характеризують як вивчення об'єктів чи явищ, пряме вивчення яких є складним або неможливим [233]. Моделювати можна об'єкти, процеси, явища, оригіналу яких немає в реальному бутті, через що дослідження може бути недоступним для науковця. Способи представлення результатів моделювання можуть бути як матеріальними, так й інформаційними.

В основу методу моделювання покладено теорію аналогії. Аналогія – (грец. *αναλογία* – «відповідність») – подібність, схожість у цілому відмінних предметів, явищ за певними властивостями, ознаками або відношеннями [59]. Аналогія тісно пов'язана з моделлю й виступає провідним зв'язком між об'єктом і моделлю. Застосування теорії аналогії як об'єктивної й логічної основи моделювання дозволяє інтерпретацію й підтвердження результатів моделювання як головний аргумент [146].

На сучасному етапі розвитку наукової думки метод моделювання широко застосовується в різних галузях суспільного буття, зокрема в галузі освіти. Цей метод належить до групи дослідницьких методів. У межах нашого дослідження вбачаємо доцільним навести визначення поняття «моделювання». Задля зручності здійснення аналізу дефініцій означеного поняття, їх подано в таблиці 1.7.

Таблиця 1.7.

Визначення поняття «моделювання»

Джерело	Визначення
В. Штофф [263]	Моделювання – це відтворення властивостей об'єкта, який досліджується, на спеціально побудованому, з відповідними алгоритмами, його аналогу.
Дж. Гаасс, Дж. Стонен [37; 238]	Моделювання – це створення й дослідження моделей.
О. Пехота [143]	Моделювання – це дослідження яких-небудь явищ і процесів за допомогою побудови й вивчення їх моделей

Продовження таблиці 1.7.

Джерело	Визначення
В. Малихіна, Л. Петриченко, Г. Пономарьова, А. Харківська [173; 172]	Моделювання – поняття гносеологічної категорії, що характеризує один із найбільш важливих шляхів пізнання; є методом дослідження об'єктів пізнання через їх модель.
В. Нечерда [137], О. Язиков [267]	Моделювання – це метод дослідження, що дає змогу наочно уявити об'єкт, розпізнати його елементи, й описати важливі теоретичні аспекти досліджуваної проблеми.
А. Лопатьєв [111]	Моделювання – це метод дослідження реальних і абстрактних об'єктів-прототипів на умовних образах, схемах, фізичних об'єктах, що відрізняються від прототипу, але аналогічні йому за будовою чи типом поведінки, із застосуванням методів аналогії, теорії подібності й теорії обробки даних експерименту.

На підставі аналізу наведених вище дефініцій доходимо висновку, що моделювання – це метод дослідницької діяльності, застосування якого передбачає пізнання провідних аспектів досліджуваної проблеми шляхом створення й обґрунтування теоретичної моделі на основі застосування певної аналогії. На сучасному етапі розвитку демократичної й конкурентоспроможної держави моделювання набуває широкого застосування в галузі освіти. Адже модель слугує певним здобуттям наочних уявлень про об'єкт дослідження.

Моделювання в освіті – це метод педагогічного дослідження, який розглядається як спосіб пізнання педагогічної дійсності [266]. Специфіка педагогічного дослідження полягає в тому, що результати педагогічного впливу залежать від одночасної дії декількох факторів. Тому відсутність або зміна дії одного з них призводить до змін у всій системі, що зумовлює зміну результатів освітнього процесу [191].

Відповідно до ситуації використання, моделювання може бути застосовано як:

- засіб відображення й перетворення об'єкту, якого не існує в реальному бутті;
- дослідницька мета при визначенні стратегії інноваційних перетворень;
- засіб імітації реальних процесів, порівняння й поцінювання їх варіативності;
- засіб оперування об'єктами, стосовно яких знання не представлено повною мірою [172; 203].

Зауважимо, що моделювання як процес пізнання є циклічним. Циклічність передбачає певну повторюваність процесу, представленого в моделі, або уможливлення вдосконалення й апробації вперше створеної моделі, шляхом її модернізації та повторного впровадження. Означена характеристика методу моделювання обумовлює існування декількох циклів розвитку певної моделі. Це пояснюється тим, що після проходження першого циклу стає можливим здійснення аналізу переваг та недоліків певної моделі, усунення останніх і перехід до другого циклу впровадження.

Г. Пономарьова, В. Малихіна визначають, що процес моделювання має три елементи, а саме: суб'єкт, об'єкт дослідження, модель [172]. Суб'єктом моделювання виступає дослідник, об'єктом дослідження відповідно до нашої теми є виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, і модель як елемент моделювання є певним опосередкуванням взаємозв'язку суб'єкта й об'єкту дослідження.

Спираючись на зазначене вище, необхідно зауважити на тому, що моделювання – це складний і відповідальний процес наукового дослідження. Адже ґрунтуючись на створенні й дослідженні певної моделі, означений метод дозволяє здійснювати багаторічні дослідження, шляхом її постійного удосконалення.

Зважаючи на те, що моделювання є лише методом, а формою й засобом наукового пізнання виступає модель, вбачаємо доцільним проаналізувати це поняття. Адже досить часто в сучасній науковій думці можна зустріти

проведення аналогії між спрощеною системою й власне моделлю, що є не правомірним. Для унаочнення дефініцій досліджуваного поняття створено таблицю 1.8.

Таблиця 1.8.

Визначення поняття «модель»

Автор	Визначення
В. Штофф [263]	Модель – це форма абстракції, що відображає суттєві взаємозв'язки об'єкту дослідження, які наочно сприймаються й уявляються.
О. Кочергін [94]	Модель – це уявно або матеріально створена система, що відображає об'єкт дослідження й дозволяє замінити його таким чином, що постає джерелом нової дослідницької інформації.
О. Пірогов [164]	Модель – це специфічний об'єкт, створений із метою одержання й збереження інформації, що відображає властивості, характеристики й зв'язки об'єкту оригіналу певної природи, щодо вирішуваних суб'єктом завдань.
П. Сікорський [62; 207]	Модель – уявна або матеріально реалізована система, яка, відображаючи й відтворюючи об'єкт дослідження (природний чи соціальний), здатна замінити його так, що її вивчення дає нові відомості про об'єкт.
Філософський енциклопедичний словник [42; 62; 231]	Модель – система об'єктів або знаків, що відображає деякі природні властивості оригіналу, здатна замінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт.

Зважаючи на наведені дефініції означеного поняття, у межах нашого дослідження, можемо визначити, що «модель» – це штучно створений проєкт певної системи взаємозв'язків, який уможлиблює одержання нової інформації про об'єкт дослідження, уточнення взаємозв'язків його з предметом дослідження й забезпечує теоретичне обґрунтування використання музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Здійснивши аналіз спеціальної літератури було виявлено, що за різних підходів до процесу виховання, утворюються відповідні моделі, які ґрунтуються переважно на концептуальних засадах філософської думки (див. табл. 1.9).

Таблиця 1.9.

Моделі виховання у провідних ідеях філософії [232; 233; 234; 235]

Найменування моделі	Характеристика
Ідеалістична модель	Виховання розглядається як процес створення ідеальних умов для вихованця, що мають забезпечити досягнення вершин духовного розвитку. Відповідно до цієї моделі, основним призначенням процесу виховання є відкриття вищого світу ідей і віднайдення їх змісту в формуванні особистості вихованця. Тобто, забезпечення переходу від природного початку в людині до формування духовної особистості.
Прагматична модель	Виховання розглядається як життя дитини у теперішньому часі (у сьогодні), а не як підготовка до подальшого (майбутнього) життя. Метою виховання, відповідно до цієї моделі, є навчити вихованця вирішувати певні життєві проблеми, що виникають у той чи інший період його теперішнього життя. Тобто, провідним завданням, що постає перед педагогом такої моделі, є сформувати у вихованця здатність до активного віднайдення шляхів перетворення оточуючого світу задля оптимізації умов власного життя. Основою виховання є спрямованість на індивідуальний саморозвиток дитини на основі взаємодії з реальним (природним і соціальним) середовищем.
Реалістична модель	Виховання розглядається як процес передачі досвіду й знань вихованцю, урахувавши його вікові й індивідуальні особливості розвитку. Відповідно до цієї моделі, виховання особистості відбувається через вплив на свідомість людини, що спонукає її до певних поведінкових проявів і різних видів діяльності.
Антропоцентрична модель	Процес виховання розглядається крізь призму можливостей вихованця, і не може бути обмежений певними нормами, отже, не може мати завершення. Ця модель ґрунтується на розумінні того, що людина є цілісною системою, відкритою, постійно змінною й самооновленою за допомогою взаємодії з навколишнім світом.

Продовження таблиці 1.9.

Найменування моделі	Характеристика
Модель вільного виховання	Виховання полягає у формуванні життєвих принципів і створенні умов для їх реалізації. Мета означеної моделі полягає у формуванні системи знань у вихованця, щодо свободи й відповідальності за своє життя, за вибір принципів і життєвих цінностей. Відповідно до такої моделі, сутність індивіда визначає його вибір. Роль педагога полягає у тому, щоб допомогти дитині зрозуміти себе й людей, які її оточують і віднайти шляхи узгодження в конкретній ситуації. Провідним завданням виховання є досягнення певної гармонії.
Європейська модель	Виховання розглядається як суворий дисциплінуючий процес у ранньому дитинстві з подальшим поступовим зниженням рівня контролю. Основою виховання є орієнтування на поведінкові прояви дорослих і їх реакція на уподібнення в дитячій діяльності.

Здійснивши аналіз схарактеризованих вище моделей виховання, доходимо висновку, що за різних суспільних устроїв зазнавала змін модель виховання. Це видно із огляду ціннісних орієнтацій і провідних ідей розглянутих моделей. Зважаючи на це можемо констатувати, що модель виховання є змінюваною формою відображення об'єктивної реальності суспільного буття відповідного періоду становлення й розвитку суспільства.

Спираючись на передові думки в галузі моделювання, Ю. Плотинський зауважував, що модель має містити такі типи відповідності як-от: між способом організації соціального світу й способу опису цього світу моделлю; між апаратом моделювання й концептуальним апаратом теорії; між теорією й соціальним світом [167]. Аналізуючи наведену вище думку варто зауважити на тому, що модель є певною аналогією відповідного реального об'єкту, а тому має повністю його відображати. Це обумовлює опрацювання змодельованого процесу, аналіз результатів і зменшення ризиків досягнення небажаних результатів.

Таким чином, доходимо висновку, що створена модель має бути чітко структурованою. Змістове наповнення такої моделі має зумовлювати досягнення

поставленої мети шляхом реалізації означеного ряду завдань. У межах модернізації освітнього процесу закладу дошкільної освіти, створена модель повинна мати належний рівень новизни, що зумовлює оновлення змісту й засобів роботи з дітьми задля підвищення рівня їхньої вихованості.

Проектування й моделювання є взаємопов'язаними процесами й посідають чільне місце в процесі осучаснення й модернізації освітнього процесу. Адже означені вище види діяльності обумовлюють здійснення теоретичного обґрунтування впровадження нових методик виховання й навчання й дозволяють знизити ризик приведення до негативної динаміки перебігу досліджуваного процесу, підвищують вірогідність одержання позитивних результатів інноваційної діяльності.

Метод проектування було започатковано в 20-ті роки ХХ століття в США під назвою «метод проблем». Стрімкого розвитку означений метод одержав у гуманістичних теоріях філософського знання й освіти. Зокрема, у педагогічних поглядах Дж. Дьюї та В. Кілпатрика. На думку Дж. Дьюї проєкт має відображати проблему життя й допомагати в її вирішенні. Відповідно до розвідок В. Кілпатрика, проєкти поділяються на такі групи як-от: створювальні, споживчі, проєкти-вправи й проєкти-розв'язання проблеми. Остання група проєктів на сьогодні визначається як науково-дослідницька [143]. На часі проектування є досить використовуваним методом у різних галузях суспільного буття.

Використовуючи у процесі наукового дослідження метод проектування вбачаємо необхідним розкрити його дефініції та призначення. Для зручності дефініції поняття «проектування», представлено у таблиці 1.10.

Таблиця 1.10.

Тлумачення поняття «проектування»

Автор	Дефініція
Дж. Джонс [48]	Проектування – це складний вид діяльності, успіх якого залежить від доцільності й правильності поєднання математики, мистецтва й природничих наук, як основних засобів пізнання.

Автор	Дефініція
В. Горохов, М. Рогозов, В. Стьопін [236]	Проектування – це особливий проектний рух, що передбачає активізацію різних типів діяльності, таких як-от: соціальну, функціональну, виробничу, тощо.
І. Шендрик [257], В. Щербіна [258]	Проектування – це усвідомлена цілеспрямована діяльність, яка має певну структуру, яка обумовлена послідовністю й змістом етапів розробки проекту, сукупністю засобів і взаємодією учасників.
І. Єрмакова, О. Пехота [156]	Проектування – це складання проекту; креслення проєкції, зображення фігури або предмета на площині.

Проаналізувавши дефініції поняття «проекткування» доходимо висновку, що це багатовимірний процес, яким передбачено створення певної теоретичної моделі й віднайдення шляхів її реалізації та практичної перевірки. Розглядаючи проектування в галузі освіти, вбачаємо доцільним розглянути таке поняття як педагогічне проектування. Педагогічне проектування – цілеспрямована діяльність, яка визначає необхідність педагогічних перетворень, прогнозує та оцінює наслідки реалізації певних педагогічних задумів [51].

Процес педагогічного проектування досліджувала О. Молчанюк. Науковиця спираючись на наукові розвідки В. Безрукової, зазначає, що створення проекту – це подальша розробка створеної моделі та практична її реалізація [12]. Авторка визначає педагогічне проектування як процес розробки конкретної педагогічної технології [127].

Процес проектування складається з реалізації ряду окремих визначених завдань задля досягнення окресленої мети, що обумовлює вибір певних методів або видів діяльності. Результатом процесу проектування є проєкт. Термін «проєкт» походить від латинського слова «projectum» – «pro» й «jacere» – «закинутий уперед». У різних джерелах дефініції означеного поняття розкрито відповідно до наукових бачень і методологічних підходів. Дефініції поняття «проєкт» представлено в таблиці 1.11.

Таблиця 1.11.

Дефініції поняття «проект»

Автор	Визначення
О. Пехота [143]	Проект – це цільовий акт діяльності, в основі якого лежать інтереси дитини.
І. Мазур, Н. Ольдерогге, В. Шапіро [114]	Проект – це цілеспрямований, розроблений план створення або модернізації певних процесів, а також управлінських рішень і заходів з їх виконання.
П. Мартін, К. Тейт [119]	Проект – це тимчасовий процес, що має початок, завершення, результат якого є унікальним.
О. Зотов [67]	Проект – це завдання, метою якого є досягнення певного результату, що здійснюється в заздалегідь визначений термін, в межах ліміту необхідних ресурсів.
Л. Ноздріна, О. Полотай, В. Ящук [140]	Проект – це будь-яка діяльність, яка планується чи замислюється; захід, який має на меті створення нового продукту чи послуги і яке обмежене в часі.

На підставі аналізу наведених вище дефініцій доходимо висновку, що дослідники різних галузей тлумачать поняття «проект» із огляду специфіки тієї чи іншої галузі. Тож ґрунтуючись на аналізі наведених вище визначень і специфіки нашого дослідження можемо зазначити, що проект у галузі дошкільної освіти – це цілеспрямований, спеціалізований процес, що передбачає теоретичне моделювання, планування й практичне впровадження модернізованих або нових засобів виховання й навчання в освітній процес закладів дошкільної освіти.

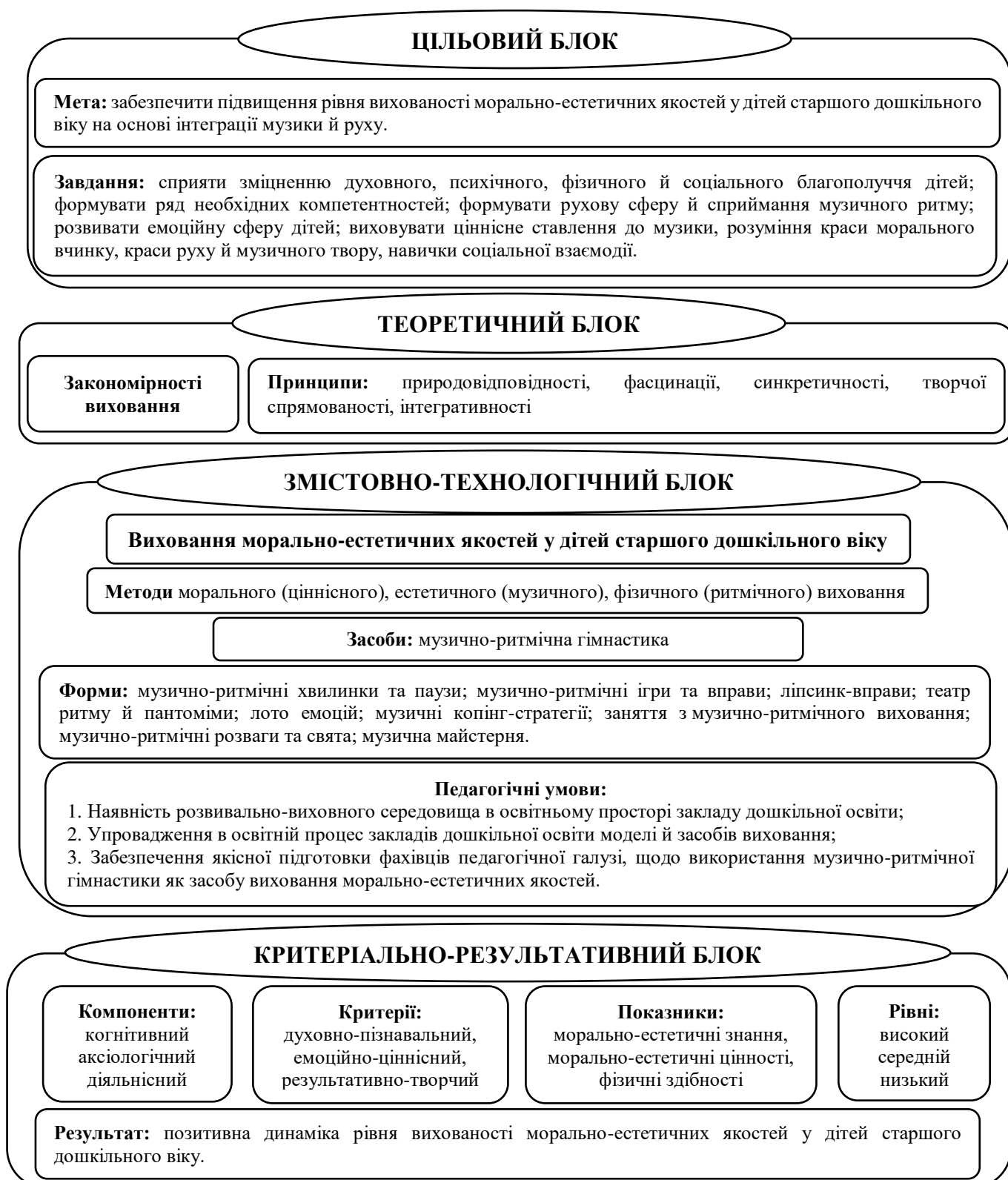
Загальна класифікація проектів в галузі освіти включає такі їх види як-от: дослідницькі (мають чітку структуру, визначену мету, актуальність, соціальну значущість, регламентовані методи дослідження), творчі (не мають детально визначеної структури, розвиваються підпорядковуючись кінцевому результату), ігрові (в учасників проекту є певні ролі, що визначені характером і змістом проекту), інформаційні (передбачають збір інформації, інформаційне ознайомлення, аналіз і узагальнення фактів), практико-орієнтовані (проекти орієнтовані на соціальні запити учасників, що обумовлює визначення результату від початку роботи над таким проектом) [143].

Відповідно до мети й завдань нашого дослідження, вбачаємо доцільним зауважити на таких видах проєктів як-от дослідницькі та практико-орієнтовані. Адже працюючи над проблемою виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики було досліджено й обґрунтовано теоретичні засади дослідження. В основу означеної вище роботи було покладено засади технології дослідницького проєктування.

Задля перевірки теоретично обґрунтованих положень дослідження вважаємо доцільним на основі практико-орієнтованого проєктування створити структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, і перевірити ефективність її впровадження в практику закладів дошкільної освіти. Адже на сучасному етапі розвитку держави провідні соціальні запити полягають у формуванні високоморального й висококультурного суспільства.

Створена теоретична структурно-змістова модель виховання представлена як цілісний проєкт, що передбачає уможливлення досягнення позитивної динаміки рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Теоретична структурно-змістова модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики складається із чотирьох блоків, таких як-от: цільовий, теоретичний, змістовно-технологічний, критеріально-результативний (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Теоретична структурно-змістова модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики

Розглянемо кожний із запропонованих блоків спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі.

Цільовий блок структурно-змістової моделі висвітлює мету й конкретизує завдання виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Мету й завдання визначено відповідно до чинного нормативно-правового й методичного забезпечення дошкільної освіти, а саме: Законів України, Національних концепцій, нормативно-правових актів, наказів, листів та інструктивно-методичних рекомендацій Міністерства освіти і науки України, Базовий компонент дошкільної освіти, Регіональні програми, Програми розвитку й виховання дітей дошкільного віку. Основу нашого дослідження склали такі:

1. Конституція України (Ухвалена 28.06.1996 року, зі змінами) [89].
2. Закон України «Про освіту» (від 05 вересня 2017 року № 2145–VIII зі змінами та доповненнями) [183].
3. Закон України «Про дошкільну освіту» (від 11 липня 2001 року № 2628–III зі змінами та доповненнями) [182].
4. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (від 19 листопада 1992 року № 2801–XII зі змінами та доповненнями) [145].
5. Закон України «Про охорону дитинства» (від 26 квітня 2001 року № 2402–III) [184].
6. Закон України «Про фізичну культури і спорт» (від 24 грудня 1993 року № 3808–XII зі змінами та доповненнями) [186].
7. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція, 2012) [9].
8. Національна доктрина розвитку освіти (затверджено Указом президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002) [180].
9. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (Наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16 червня 2015 року зі змінами внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 1038 від 29.07.2019) [177].

10. Концепція розвитку педагогічної освіти до 2029 року (Наказ Міністерства освіти і науки України №776 від 16 липня 2018 року) [178].

11. Лист МОН від 02.09.2016 № 1/9-454 «Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах» [261].

12. Лист МОН від 02.09.2016 №1/9-456 «Щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи у дошкільних навчальних закладах» [262].

13. Обласна програма розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2019–2023 роки (Рішення обласної ради від 06 грудня 2018 року № 817–VII) [141].

14. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» (затверджено Указом президента України від 1 вересня 1998 року 3963/98) [243].

15. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина» (2016 року) [50].

16. Освітня програма для дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (2017) [144].

Однією з нових вимог до розвитку дітей дошкільного віку є орієнтація на здобуття духовних та моральних цінностей. Підсилюючими факторами цієї вимоги є такі як-от: динамічність розвитку глобалізованого світу, поява нових віртуальних середовищ, в яких перебуває дитина, посилення залежності розвитку особистості від інформаційно-комунікативних технологій тощо [131; 271].

Дошкільна освіта є фундаментом особистісного розвитку й гармонійного виховання дитини. Зміст й організація освітнього процесу в закладах дошкільної освіти визначаються принципами, які вимагають від педагога такої організації освітньо-виховного процесу, за якої максимально активізується діяльність дитини у пізнанні навколишнього світу, уможлиблюється реалізація її творчих задумів і побажань [9].

На підставі зазначеного вище було визначено мету виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, що полягає в забезпеченні підвищення рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку на основі інтеграції музики й руху.

Відповідно до визначеної мети було конкретизовано такі завдання як-от:

- сприяти зміцненню духовного, психічного, фізичного й соціального благополуччя дітей;
- формувати ряд необхідних компетентностей, рухову сферу й сприймання музичного ритму в дітей;
- розвивати емоційну сферу дітей;
- виховувати ціннісне ставлення до музики, розуміння краси морального вчинку, краси руху й музичного твору, навички соціальної взаємодії.

Досягнення визначеної мети й реалізація конкретизованих завдань передбачає впровадження в практику закладів дошкільної освіти модернізованої структурно-змістової моделі й засобів виховання, що відповідають соціальним запитам сучасного суспільства.

У теоретичному блоці моделі висвітлено закономірності й принципи виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Тому наступним кроком у проєктуванні теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, було обґрунтування закономірностей і принципів (природовідповідності, фасцинації, синкретичності, творчої спрямованості, інтегративності) виховання.

Дошкільним дитинством вважається період життя дитини від 3 до 7 років, який визначається формуванням основ дидактичних і виховних можливостей дитини. Дошкільний вік має свою періодизацію, відповідно до якої відбувається визначення етапів розвитку й виховання дитини. Сучасна педагогічна думка передбачає такі етапи дошкільного дитинства як-от: . від народження до 2 років – ранній вік; від 2 до 4 років – молодший дошкільний вік; від 4 до 5 років – середній дошкільний вік; від 5 до 6–7 років – старший дошкільний вік [92].

Відповідно до наукової думки Л. Виготського [32] кожен віковий період дошкільного дитинства характеризується певною специфікою «ситуації соціального розвитку», яка обумовлена співвідношенням умов соціального оточення й внутрішніх викликів, що виявляються в конкретних новоутвореннях або їх поєднанні в провідній діяльності, яка впливає на психічний розвиток дітей

і рівень їх підготовки до виходу в новий соціальний інститут із переходом на нову вікову сходинку.

Відповідно до сучасної вікової періодизації дошкільний вік визначається від 3 до 7 років. Здійснивши аналіз чинних програм розвитку дітей дошкільного віку [49; 50; 144; 188; 205] доходимо висновку, що для кожної вікової групи дошкільного періоду притаманні певні характеристики, властиві тільки їй.

Зважаючи на зазначене вище, вбачаємо необхідним розглянути закономірності й принципи виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Закономірності виховання – це стійкі суттєві зв'язки між елементами виховного процесу, що забезпечують його ефективність [92]. Знання закономірностей цього процесу забезпечить найбільш раціональний зміст кожного етапу розвитку особистості й стане в нагоді вихователю під час здійснення диференційованого підходу щодо планування й організації різних видів дитячої діяльності.

Н. Мойсеюк зазначала, що закономірності виховання є об'єктивними, повторюваними, стійкими й суттєвими зв'язками між окремими сторонами та явищами виховного процесу [125].

До провідних загальних закономірностей виховання належать такі як-от:

- виховання особистості відбувається в процесі її залучення до спілкування й спільної діяльності як активного учасника або організатора;
- виховання обумовлене суспільними потребами й умовами життя;
- виховання, навчання й розвиток особистості є взаємозалежними, що забезпечує конкретизацію цілей едукації, як процесуального компоненту освіти, який висвітлює її триєдність;
- виховання засновується на засадах демократичності й гуманізму;
- процес виховання спирається на позитивні якості особистості задля забезпечення «ситуації успіху» в її діяльності;
- найбільш ефективним є виховання особистості через колектив;

– результативність виховання залежить від єдності й узгодження педагогічних зусиль комплексу соціальних інститутів;

– ефективність процесу виховання залежить від урахування вікових й індивідуальних особливостей дітей [91].

Обґрунтування загальних закономірностей виховання дає можливість виокремити специфічні закономірності виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Тож, особливо важливими вбачаємо такі закономірності, які визначено нижче.

1. Взаємозалежність моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної) складових у процесі виховання, навчання, освіти й розвитку. Передбачає досягнення мети виховання через процес навчання й навпаки. У контексті нашого дослідження, означена закономірність, стає провідною у вихованні морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку у процесі навчання їх музично-ритмічним рухам, ознайомлюючи з музичним й хореографічним мистецтвом.

2. Єдність морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання відповідно до суспільних потреб та умов життя. Передбачає виховання цілісної особистості в контексті виховної спрямованості суспільства. Така закономірність реалізує завдання виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики в контексті, усталених розвитком суспільства, норм, правил та ідеалів. Що зумовлює вплив на формування моральних та естетичних ціннісних орієнтирів і вибір музичного репертуару, стилів танцю.

3. Виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в доступних видах діяльності задля створення «ситуації успіху». Передбачає орієнтування на можливості пізнавальної й емоційної сфери дитини в залученні її до різних видів діяльності з виховною метою. Ця закономірність обумовлена специфікою психічного розвитку старшого дошкільника. Адже звертаючись до характеристики вікових періодів дошкільного дитинства, яку наведено вище, маємо зауважити на вразливості емоційно-чуттєвої сфери дитини. У процесі

заохочення дітей до різних видів пізнавальної й рухової діяльності, вагомого значення набуває прийом створення «ситуації успіху». Тобто, досягнення нового матеріалу має відбуватися на успішному досягненні попереднього.

4. Врахування особливостей вікової й індивідуальної траєкторії морального, естетичного й фізичного розвитку дитини. Передбачає важливість опори на знання вікової періодизації дошкільного дитинства й відповідно до цього створення належних умов виховання. Тому, реалізуючи завдання виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, варто зауважувати на особливостях розвитку фізичної, психічної, духовної, інтелектуальної й соціальної сфери дитини як особистості.

5. Єдність педагогічної взаємодії різних соціальних інститутів, у процесі виховання цілісної особистості дитини. Передбачає узгодженість педагогічних зусиль закладу дошкільної освіти, сім'ї й громадськості у процесі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Це обумовлює проведення діалогічних форм роботи з батьками й близьким оточенням дитини щодо окреслення засобів, методів роботи в означеному напрямі.

Тож вбачаємо доцільним представити загальний аналіз програм розвитку дітей дошкільного віку за такими змістовими лініями як-от: ціннісно-особистісний розвиток (моральне виховання), музична діяльність (естетичне виховання) і рухова діяльність (фізичне виховання), за віковими групами, задля обґрунтування вибору вікового контингенту респондентів.

Молодший дошкільний вік. Із огляду ціннісно-особистісного розвитку дітей молодшого дошкільного віку, необхідно зауважити на кризі 3-х років, що виражається в надмірному прагненні дитини-дошкільника до самостійності й має найменування «Я – сам». Цей період є одним із основоположних у формуванні ціннісних орієнтирів виховання особистості. Здобуваючи самостійність на початку періоду молодшого дошкільного віку, дитина використовує усі надані можливості повною мірою. Адже саме в цей період, значного розширення набуває коло її дій, що виконуються без допомоги дорослих.

Дитина стає все більш ініціативною в своїх вчинках та пізнанні середовища, що її оточує. Для дитини цього віку притаманні такі якості як-от: емоційність, зацікавленість, контрольованість власної поведінки відповідно до вимог оточення або обставин. Такі зміни значною мірою пов'язані з новою ситуацією соціального розвитку дошкільника. У дитини з'являється нове, більш широке, коло прав і найелементарніших обов'язків у таких соціальних інститутах як сім'я та заклад дошкільної освіти. Також варто зауважити, що в дитини докорінно змінюються погляди на коло спілкування й основним суб'єктом спілкування постає одноліток, а не дорослий. Це зумовлює виникнення нових соціальних обов'язків і очікувань. У цей період бере свій початок процес формування особистісних якостей у дитини, серед яких моральні якості посідають чільне місце. Дошкільник починає сприймати себе як члена родини й дитячого колективу. Це тягне за собою формування елементарних моральних цінностей, усталених суспільством, виховання моральних якостей. Провідними завданнями щодо формування особистісної сфери дошкільника, в цей віковий період є такі як-от: сприяти розвитку самоусвідомлення, становленню позитивного образу «Я»; заохочувати дитину до пізнання сімейних та загальнолюдських цінностей; спрямовувати пізнання дитини на сприймання себе як частини дитячого колективу, формувати вміння визначати свої права й права інших дітей під час спільної діяльності; формувати вміння бути уважним до інтересів інших дітей, закладати основи формування самоцінності дитинства; сприяти формуванню культури спілкування й культури почуттів; розвивати гнучкість соціальної поведінки. Означений віковий період є основоположним в моральному (ціннісному) становленні особистості.

Щодо естетичного виховання дітей молодшого дошкільного віку, програмами розвитку визначено, що своє місце віднаходить розвиток естетичних почуттів. На цьому етапі формування цілісної особистості дитини це відбувається через співпереживання героям казок, художніх творів, сприймання настрою музичних творів, краси природи, що їх оточує і характеризується передачею естетичного досвіду через кольорову гамму малюнків. Формування компонентів естетичної вихованості в молодших дошкільників відбувається в тісному

взаємозв'язку з емоційним розвитком. Тож вагомого значення набуває формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення до оточення. Дуже важливим аспектом естетичного виховання є залучення дітей до світу прекрасного, формування основи духовної культури засобами художніх творів, живопису, музичного й хореографічного мистецтва. Необхідно зауважити, що цей вік є періодом закладання основ формування естетичних поглядів, потреб і смаку. Провідними завданнями естетичного виховання, в контексті музичного, є такі як-от: підтримувати зацікавленість дітей до музичних творів; формувати музично-естетичні потреби; закладати основи уявлень про красу, через визнання цінності музики; сприяти подальшому накопиченню досвіду сприймання творів музичної культури різних стилів, народної й сучасної музики; сприяти подальшому розвитку музичних здібностей дітей; створювати необхідні умови для формування духовних основ цілісної особистості засобами музики й дитячої музичної діяльності. Реалізація, окреслених вище завдань, передбачає розвиток музично-емоційного мислення, формування культури сприймання творів мистецтва, що обумовлює тісний взаємозв'язок з формуванням особистісно-ціннісної сфери дошкільника.

Щодо фізичного (ритмічного) виховання дітей молодшого дошкільного віку можемо зазначити, що поруч зі стрімкими темпами фізичного розвитку, відбувається формування культури здоров'я, зміцнення фізичного й психічного здоров'я, а також з'являється інтерес до фізичної культури й бажання долучатися до неї. Для молодшого дошкільного віку характерним є розширення рухових можливостей, це обумовлюється збільшенням часу на активну рухову діяльність та підвищенням рівня рухового розвитку. На цьому етапі важливим є формування в дітей здатності відчувати руховий ритм і вміння узгоджувати рухи, що в подальшому стане основою для формування культури рухів. Провідними завданнями фізичного (ритмічного) виховання дітей молодшого дошкільного віку є такі як-от: формувати цілеспрямовану рухову активність; сприяти накопиченню й збагаченню рухових умінь дошкільника; формувати правильну поставу; формувати розуміння значення рухів у житті людини; розвивати вміння бути організованим, сприймання себе як частини дитячого колективу, підтримувати

дружні взаємини з однолітками під час різних організаційних форм фізичного виховання. Варто зазначити, що для дітей молодшого дошкільного віку характерним є низький рівень розвитку координаційних здібностей, що обумовлено недостатнім розумінням рухового ритму.

Середній дошкільний вік. Для особистісно-ціннісного розвитку дітей середнього дошкільного віку характерними є значні зміни в спілкуванні з дорослими та однолітками. Провідною постає пізнавальна мотивація. Інформація, яку сприймає дитина, може бути для неї ще досить складною, але від цього не менш цікавою. Активного розвитку набуває пізнавально-практична діяльність. Під час різних видів діяльності інтенсивно розвивається уява й фантазія. У процесі спілкування формується цілеспрямованість і потреба в повазі дорослого, похвала постає досить важливою. Віковим феноменом цього періоду є надмірний рівень піддатливості образам. Діти є досить чутливими до думки значимих дорослих і однолітків. Взаємини з останніми характеризуються вибірковістю, тобто утворенням мікро-груп у дитячому колективі. Спілкування набуває конкурентного й змагального характеру, започатковується період виокремлення лідерів у дитячому колективі. Це обумовлює формування й розвиток «Образу Я» дитини та його деталізацію. Під час спілкування з однолітками у дошкільника формуються такі моральні почуття як-от: відповідальність, взаємопідтримка, доброзичливість, закладаються основи толерантності. У цей період провідними завданнями морального (ціннісного) виховання постають такі як-от: формувати позитивне світосприйняття; бажання піклуватись про оточення; сприяти віднайденню оптимальної форми самосприйняття й самоствердження дитини в суспільстві; продовжувати формувати почуття самоцінності дошкільного дитинства; заохочувати прояви милосердя, турботи, миролюбства в спілкуванні з людьми, що оточують дитину; сприяти розумінню цінності дружби й доброти; виховувати такі чесноти як-от: чесність, скромність, ввічливість, взаємоповагу, вдячність. Період середнього дошкільного віку характеризується стрімкою зміною ситуації спілкування та закріпленням моральних норм, поглядів і почуттів.

Естетичне (музичне) виховання дитини середнього дошкільного віку характеризується утворенням переживань радості від зустрічі з творами мистецтва. У дітей розширюються знання про засоби художньої виразності, відбувається самостійний пошук шляхів вираження власного ставлення до витворів мистецтва. Особистісний розвиток відбувається через залучення дитини до світу прекрасного. У цей період досить важливим є залучення дітей до світової культури через ознайомлення з творами українського фольклору, театрального, літературного, музичного й хореографічного мистецтва різних стилів і часів. У цьому віці дитина намагається передавати своє ставлення до мистецтва засобами відтворювальної діяльності, приміряючи на себе певні ролі й переймаючи емоції. Для дітей середнього дошкільного віку характерні такі новоутворення, в плані естетичного (музичного) виховання, як-от: сприймання музичного твору, вміння визначати настрій і темп музичного твору, у дітей розширюються знання різних жанрів, формується вміння аналізувати й порівнювати їх. Провідними завданнями естетичного (музичного) виховання дітей середнього дошкільного визначено такі як-от: розвивати зацікавленість музикою; формувати вміння виражати свою думку щодо музичного твору за допомогою судження; формувати уявлення про те, що музика може виражати пору року, настрій, емоції, почуття й переживання людини; формувати й розвивати уявлення дітей про музичну й мовну інтонації, про наближення засобів вираження мови й музики (темпу, тембру, висоти, динаміки, настрою тощо); формувати здатність до цілісного й диференційованого сприймання музичного твору; ознайомлювати дітей з виражальними можливостями музичних інструментів; формувати вміння оцінювати музику; розвивати музичне й емоційне мислення; формувати культуру слухання музики й слуховий самоконтроль.

Порівняно з молодшим дошкільним віком, дитина середнього дошкільного віку є більш фізично розвиненою й підготовленою. Зазнають стрімких змін антропометричні показники розвитку дитини (зріст, вага, обхват грудної клітини й голови). За відповідних умов розвитку й виховання дитини, здоров'язбережувальні функції організму зміцнюються, що сприяє оптимальному

подальшому розвитку. У цьому віці функціональні можливості організму є більш досконаліми. Діти відчують постійну потребу в руховій діяльності. Розширюється коло видів основних циклічних і ациклічних рухів, що під силу виконати дитині не замислюючись над деталями техніки виконання. Тому серед провідних завдань фізичного (ритмічного) виховання дітей середнього дошкільного віку необхідно виокремити такі як-от: забезпечувати належний рівень рухової активності; сприяти збагаченню рухового досвіду; сприяти виявам творчості у руховій діяльності; продовжувати формувати культуру рухів; продовжувати формувати відчуття рухового ритму.

Старший дошкільний вік. Розглядаючи особистісно-ціннісний розвиток дитини цього віку необхідно зауважити, що це період формування психічної й фізіологічної готовності дитини до шкільного навчання. Для поведінки дітей характерною є полімотивованість, яка зумовлена високим рівнем зацікавленості дитини в шкільному навчанні. Ігрова діяльність дітей старшого дошкільного віку містить не лише побутові сюжети, а й висвітлює зміст світу професій, що тягне за собою виховання моральних потреб, які виявляються у виконанні певних усталених правил і дотриманні норм поведінки. У розвитку ситуації спілкування, чільне місце посідає позаситуативно-пізнавальне спілкування, що допомагає дитині досягнути нові знання. У роботі з дітьми цієї вікової групи, вагомим значення набувають бесіди на морально-етичні теми, що забезпечують виховання моральних цінностей та почуттів у процесі розвитку цілісної особистості. У цей час активно розвиваються можливості самосприйняття, тобто дитина пам'ятає себе в минулому, сприймає себе в теперішньому, й уявляє себе в майбутньому часі. Це забезпечує планомірну розстановку ціннісних пріоритетів у діяльності. Діти розуміють зміст дружби й намагаються осмислити способи взаємодії. Для старшого дошкільного віку характерними є такі особистісні новоутворення як-от: супідрядність мотивів; стрімкий розвиток вольової сфери, що виявляється в моральних якостях (самостійність, відповідальність, впевненість тощо); розвиток пам'яті, уяви, творчого мислення; формування мимовільної регуляції поведінки, через орієнтування на соціальні норми й правила. Провідними завданнями

морального виховання дітей старшого дошкільного віку є такі як-от: розширювати уявлення про людини, як про соціальну істоту; поглиблювати знання дитини про суспільство; забезпечувати оптимізацію процесу соціалізації дитини; допомагати дитині в осягненні морально-етичних норм, установ і правил, усталених суспільством; формувати елементи творчості в спілкуванні; сприяти подальшому формуванню уявлень дитини про себе в минулому, теперішньому й майбутньому.

Естетичне (музичне) виховання дітей старшого дошкільного віку, у порівнянні з попередніми віковими періодами, також зазнає стрімких змін. Для цієї вікової групи характерними є поглиблення зацікавленості в творах мистецтва, збагачення запасу естетичних вражень, сформованість уявлень про загальнолюдську й національну культуру. Цілісний розвиток особистості дитини старшого дошкільного віку ототожнюється зі сформованістю основ духовності, вихованістю естетичних якостей, почуттів і смаків. Дитина здатна сприймати ритм поетичних і музичних творів, що забезпечить у подальшому вдале поєднання різних видів діяльності. Старший дошкільник здатен творчо підходити до виконання поставлених завдань, імпровізувати в різних видах музичної діяльності. У дитини цього віку вже сформований стійкий інтерес до музики. Тому, провідними завданнями естетичного (музичного) виховання дітей старшого дошкільного віку є такі як-от: поглиблювати інтерес до музичних творів і музичної діяльності; сприяти розвитку диференційованого сприймання дитиною музичних творів; продовжувати формувати культуру сприймання музики; виховувати ціннісне ставлення до творів музичного мистецтва; сприяти розвитку природних задатків музично обдарованих дітей; використовувати можливості музичної діяльності, із метою цілісного розвитку дитячої особистості.

Для фізичного (ритмічного) виховання дітей старшого дошкільного віку характерним є значне збагачення рухового досвіду, свідоме розуміння просторових і часових характеристик рухової дії. Стрімкі зміни в фізичному розвитку дітей (зміна пропорційності частин тіла, зросту, ваги, обхвату грудної клітини й голови) обумовлюють забезпечення оптимального рівня активності й змістовності

рухового режиму. Рухи старшого дошкільника характеризуються позитивною динамікою, узгодженістю й координацією, що обумовлює формування культури рухів. Кількісні та якісні показники рухових умінь і навичок помітно зростають, починають формуватися оціночні судження щодо виконання рухових дій однолітками й самою дитиною. Під час виконання фізичних вправ з'являються елементи вияву творчості. У старших дошкільників чітко сформовані знання про руховий ритм, циклічність і ациклічність рухової дії. Провідними завданнями фізичного (ритмічного) виховання дітей старшого дошкільного віку є такі як-от: зміцнювати здоров'язберезувальні функції організму дитини; сприяти вихованню інтересу до фізичної культури й потреби в здоровому способі життя; продовжувати формувати культуру рухів, що виявляється через координацію, точність, ритмічність, виразність тощо; сприяти розвитку самостійної рухової діяльності; забезпечувати умови для реалізації творчої рухової імпровізації; учти дітей співвідносити мовний, музичний і руховий ритми.

Розглядаючи вікову періодизацію дошкільного дитинства крізь призму реалізації програмових завдань необхідно зазначити, що морально-естетичному вихованню в єдності з фізичним приділено належну увагу, починаючи з молодшого дошкільного віку. Але, деталізація, конкретизація й виокремлення ключових компетентностей через морально-естетичну вихованість припадає саме на старший дошкільний вік. Саме ця вікова група розглядається як найвища сходинка дошкільного дитинства, яка передбачає якісну підготовку дитини до нової ролі – школяра. Тому вбачаємо нагальною проблемою сьогодення віднаходження доцільних засобів виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в єдності з фізичним вихованням.

На підставі викладеного вище маємо зауважити, що процес синтезу моральних та естетичних якостей у загальному процесі виховання й зокрема під час занять музично-ритмічною гімнастикою потребує формування системи принципів. Визначимо, що принципи, на яких ґрунтується поєднання моральних та естетичних складових є ідейною основою системи виховання в цілому. Із огляду на глобальний процес диджиталізації сучасної освіти, нагальною постає проблема заохочення

дитини до пізнання засобів, методів та форм організації освітнього процесу. Тож важливістю набуває формування системи принципів відповідно до обраної вікової категорії.

Тому ґрунтуючись на вікових особливостях періоду старшого дошкільного віку, вбачаємо доцільним застосування таких принципів як-от: природовідповідності, фасцинації, синкретичності, творчої спрямованості, інтегративності.

Принципи – це фундаментальні ідеї, що становлять основу проведення досліджень, або впливають із їх результатів і складають теоретичну значущість здійсненого наукового пошуку. У вузькому значенні, принципи виховання – це вихідні положення, які становлять фундамент змісту, форм, методів, засобів і прийомів виховання. Принципи виховання – це положення, які вимагають комплексного використання у педагогічній практиці [91]. Зупинимось на характеристиці кожного принципу окремо.

Ефективність виховання залежить від урахування особливостей розвитку дитини старшого дошкільного віку. Принцип природовідповідності спрямований на врахування багатогранної природи дитини, особливостей її анатомо-фізіологічного й психічного розвитку з урахуванням віку й статі [92]. Усі засоби й методи виховного впливу обрані задля реалізації поставленої мети, мають відповідати віковим та індивідуальним особливостям особистості вихованця.

Означений принцип обстоювали видатні педагоги Я.-А. Коменський [87], А. Макаренко [116], Ж.-Ж. Руссо [70], В. Сухомлинський [218], К. Ушинський [229] та інші. Категорично не можна порушувати установ принципів природовідповідності, адже це може спричинити розлади психічного й фізичного розвитку дитини, що тягне за собою унеможливлення повноцінного формування ціннісної й культуротворчої сфер особистості.

У педагогічній практиці принцип природовідповідності передбачає: розвиток спадкових задатків і можливостей дитини; особистісно-орієнтовану допомогу в досягненні базових якостей особистості; створення умов для вільної реалізації

фізичних, психічних, соціальних і духовних здібностей; забезпечення підтримки дитини в процесі духовного пошуку й екзистенціального вибору [169].

У контексті нашого дослідження, принцип природовідповідності передбачає: сприяння реалізації природної потреби дітей старшого дошкільного віку в пізнанні світу й руховій активності; розвиток природних задатків до відчуття музичних і рухових ритмів, а також до розвитку фізичних якостей; опору на особистісно-орієнтований підхід у виборі засобів виховання базових якостей особистості; створення умов для вільної реалізації фізичних, психічних, соціальних і духовних здібностей засобами музично-ритмічної гімнастики. Означений принцип допомагає виокремити що є доступним до досягнення дитиною в старшому дошкільному віці, відповідно до її психічного, інтелектуального, соціального, духовного й фізичного розвитку.

Принцип фасцинації. Сучасне тлумачення поняття «фасцинація» – англ. *fascination* – чарівність, зачарованість, активно використовується в різних наукових галузях таких як-от: філософія, психологія, соціологія, педагогіка та інші [220]. Термін «фасцинація» було введено до наукового обігу відомим етнографом Ю. Кнорозовим 1959 року [80]. У 60-ті роки ХХ століття було розкрито роль фасцинації у мові, характеризуючи її роль у підвищенні семантичної значущості мови. А. Хоменко зазначає, що засобами акустичної фасцинації є спеціально інтонована мова, декламація, ритмічна організація повідомлення, спів, що мають психотерапевтичний вплив [240]. Явище «фасцинації», у сучасній системі наукових знань, обґрунтовано в дослідженнях А. Панфілової [153], В. Соковіна [215], В. Ширшова [259]. У зазначених наукових розвідках, фасцинація розглядається в таких галузях як-от: еволюційна, психологічна, етнічна, педагогічна, естетична, культурологічна, управлінська, політична, релігійна, юридична, тощо. Із огляду психологічної галузі поняття «фасцинація» розглядається як одночасний вплив кількох чинників на органи чуття людини [121].

На підставі зазначеного вище вважаємо, що принцип фасцинації полягає: з одного боку в створенні інтересу дитини до моральних норм, правил, установок та цінностей усталених суспільством, мистецької спадщини й потреби в ціннісному

ставленні до себе як до цілісної особистості, а з іншого боку, його варто розглядати як вплив створеного інтересу до рухової активності в процесі музично-ритмічної гімнастики, що забезпечує легкість та результативність процесу виховання морально-естетичних якостей. Зважаючи на спрямованість означеного принципу міркуємо, що дитину можна зацікавити музичним твором, рухом, інвентарем, увічливим ставленням педагога, роль якого полягає в допомозі дитині, а не виконанні завдання замість неї.

Із кожним подальшим заняттям на основі музично-ритмічної гімнастики дошкільники мають звертати увагу на деталі, а не загал. Це сприятиме вихованню естетичних потреб і сприймання, культури та краси рухів, естетичного смаку. А спільна діяльність у дитячому колективі обумовить виховання моральних цінностей, потреб і якостей, у вигляді вияву товариських, дружніх взаємин, що забезпечить виховання таких моральних якостей, як повага один до одного, колективізм, взаємопідтримка, здатність до емпатії.

Принцип синкретичності. Синкретизм (грец. συνκρητισμός – з'єднання) – поєднання або злиття, комплексне виявлення або використання самостійних чи несумісних і непорівнюваних явищ, образів мислення та поглядів [212]. Синкретичність у мистецтві розглядається як об'єднання різних видів мистецтва в одне ціле, із метою впливу на людину, через застосування комплексу засобів. Л. Кавун, досліджуючи синкретизм як художній принцип, зазначала, що він дійсно є тим історичним лоном, із якого виникли сучасна свідомість і мистецтво; його можна зіставити з психічним позасвідомим, із міфологією, із пам'яттю культури й архетипними структурами, які по-новому мистецьки відтворені в художньому тексті [72]. У контексті нашого дослідження принцип синкретичності полягає з одного боку в розумінні єдності морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання, а з іншого боку поєднання засобів музично-ритмічної гімнастики задля виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

У процесі виховання цілісної особистості варто звертатися до наявного досвіду дитини дошкільника та умов, що є для неї природними. Принцип

синкретичності (грец. *synkretismos* – сполучення, поєднання, об'єднання) [220] відображає наявність загальних витоків єдності під час вибору засобів та методів впливу на дитину. У практичному здійсненні морально-естетичного виховання вдається ефективно керувати процесом рухової, музичної та творчої діяльності дитини-дошкільника. Ґрунтуючись на цьому, варто цілеспрямовано розвивати вміння, навички та здібності дитини, залучаючи не загальновідомі методи та загальноживані засоби, а й ті, які пропонуються середовищем, що оточує дитину. Тобто, в освітньому процесі необхідно створити умови, за яких моральні й естетичні якості буде розкрито повною мірою. Таким чином, під час занять на основі музично-ритмічної гімнастики можна розглядати певні штучно створені педагогічні ситуації. Змінюючи характер музики й виконуваних рухів, відбувається одночасно моральне й естетичне виховання. Моральна складова забезпечується обговоренням дій персонажів, запропонованих сюжетом гімнастики, а естетична – наданням якісної характеристики музиці й рухам.

Принцип творчої спрямованості. Для дітей старшого дошкільного віку характерними є належний рівень розвитку уяви й фантазії, що створює передумови для формування креативності як провідної риси розвиненої особистості XXI століття. Ряд наукових досліджень, базуються на теорії творчості як поєднання інтелектуальних та творчих здібностей в одне ціле, що є невід'ємним одне від одного (Ю. Бабанський, І. Зязюн, В. Загвязинський, Н. Ничкало, М. Поташник, Л. Петриченко, О. Попова, В. Сухомлинський та ін.). Принцип творчої спрямованості забезпечує самостійне створення дитиною нового руху під заданий музичний твір, за допомогою використання її рухового досвіду та наявності мотивації до творчої діяльності. Завдання педагога на заняттях такого типу полягає в створенні умов для самостійної реалізації творчого потенціалу дитини. Керівництво педагогом має здійснюватися без зайвої ситуації напруги для дитини. За допомогою цього принципу, можна визначити рівень діяльнісного розвитку дитини в процесі морально-естетичного виховання.

Принцип інтегративності (єдності виховних впливів закладу дошкільної освіти, родини, громадськості) передбачає координацію, взаємодоповнення

й узгодження діяльності закладів освіти, сім'ї, оточення для посилення педагогічного впливу [92]. Реалізація цього принципу забезпечується плідною співпрацею закладу дошкільної освіти та сім'ї в різних формах її організації. Адже задля досягнення загальної мети необхідно застосувати увесь комплекс засобів, методів та форм роботи з дітьми та їхніми батьками.

Застосування цих принципів передбачає організацію освітнього та виховного процесів у атмосфері зацікавленості, єдності, співтворчості, доступності, систематичності та комплексності.

Вагомого значення в реалізації зазначених вище принципів, набуває використання музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Це забезпечує реалізацію завдань виховання визначених освітніми програмами, зокрема формування духовних начал, моральних цінностей та естетичних почуттів. Таким чином, освітній процес можна інтерпретувати як творчий.

Отже, дотримання цільових установ у діяльності дітей старшого дошкільного віку потребує від особистості вихователя обміркованих дій та зусиль у здійсненні професійної діяльності. Ґрунтуючи свою роботу на системі зазначених принципів, заклад дошкільної освіти забезпечить повноцінність процесу виховання морально-естетичних якостей у дітей засобами музично-ритмічної гімнастики [159].

Наступним блоком спроєктованої теоретичної структурно-змістової моделі є змістовно-технологічний. Змістову частину блоку спрямовано на реалізацію завдань виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Технологічну частину блоку визначають методи морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання, засоби виховного впливу, форми виховної роботи та педагогічні умови.

Перша складова технологічної частини означеного блоку, яку ми розглянемо, це методи. Метод – це спосіб отримання наукової інформації для встановлення закономірних зв'язків, відношень, залежностей та побудови певних наукових концепцій [31]. Методи виховання – це способи взаємопов'язаної діяльності

вихователів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки [238]. Інше трактування поняття «метод виховання», визначає його як найкоротший шлях досягнення оптимальних педагогічних результатів відповідно до визначених виховних цілей; сукупність способів спрямованого впливу на розвиток мотиваційної сфери й свідомості вихованців, вироблення навичок поведінки, їх корекцію й удосконалення [91].

У контексті нашого дослідження, необхідно зауважити на визначенні методів виховання морально-естетичних якостей. Таким чином, вбачаємо необхідним розглянути методи виховання моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної) складових.

Методи морального (ціннісного) виховання – це способи педагогічної взаємодії, за допомогою яких здійснюється формування особистості відповідно до мети й завдань морального виховання та вікових особливостей дітей. Методи морального (ціннісного) виховання поділяються на три групи, а саме: методи формування моральної поведінки, методи формування моральної свідомості, методи стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки [169; 170].

Застосування означених груп методів уможливорює виконання ряду таких завдань як-от:

- формування досвіду поведінки відповідно до усталених норм і правил, навичок їх дотримання й запобігання їх порушень;
- засвоєння моральних уявлень і моральних понять.

На підставі історико-педагогічного аналізу розвитку теорії морального (ціннісного) виховання й наведеного вище опису методів означеної складової можемо констатувати, що застосування таких методів є доцільним. Зважаючи на те, що моральні якості належать до групи базових якостей особистості, що формуються в спільних та індивідуальних видах діяльності, відповідно до усталених суспільних норм, окреслений ряд методів повною мірою може забезпечити реалізацію ряду завдань стосовно моральної (ціннісної) складової виховання.

Наступна група методів, яку висвітлено в технологічній частині структурно-змістової моделі є методи естетичного (музичного) виховання. У процесі естетичного

(музичного) виховання вагомого значення набуває процес формування вміння сприймати й розуміти красу, світ прекрасного через музичні твори. Адже, саме під час сприймання музичного твору виникають певні емоції, вияв яких обумовлює формування естетичних почуттів, поглядів, потреб, виховання естетичного смаку й естетичних якостей [238].

Методи естетичного (музичного) виховання розподіляють відповідно до таких критеріїв як-от: за педагогічним спрямуванням (переконання; формування навичок практичних дій, спрямованих на перетворення навколишнього середовища; проблемні ситуації, що спонукають до віднайдення творчих і практичних шляхів їх вирішення; спонукання до співпереживання, формування емоційно-почуттєвих відгуків на твори музичного мистецтва), за загальною та спеціальною спрямованістю (слухання музичних творів; аналіз прослуханого музичного твору; рефлексія), за видом художньої діяльності (словесні – бесіди, інструкції, розповіді, вказівки, рекомендації, поради, оцінка й самооцінка результатів діяльності; наочні – зразок, показ прийомів виконання дій; практичні – ігрові, практична допомога, вправління, відтворення музичного твору й створення композиції), методи розвитку художньо-творчих здібностей (означені методи добираються відповідно до мети конкретно спланованих форм роботи) [169].

Означений ряд методів передбачає забезпечення реалізації таких завдань естетичного (музичного) виховання як-от:

- формування знань про прекрасне в житті, природі, учинках людей через сприймання творів музичного мистецтва;
- удосконалення естетичних умінь і навичок шляхом відтворення творів музичного мистецтва;
- виховання естетичних потреб, почуттів, ставлення, виховання естетичних якостей і смаку за допомогою розуміння смислів, закладених у твори музичного мистецтва;
- розвиток хисту до творчої діяльності шляхом формування навичок створення елементарних музичних композицій.

Належний рівень вихованості морально-естетичних якостей обумовлює формування здатності до поцінування прекрасного через вияви сутності музичних творів. Адже музика є певним відображенням дійсності, що виявляється за допомогою мелодій, інтонацій, темпу й ритму. Важливого значення в процесі естетичного (музичного) виховання, набуває процес формування культури поведінки. Належний рівень сформованості культури поведінки передбачає виховання культури слухання музичних творів, культурно й естетично висловлювати власні емоції, культурно ставитись до думки інших людей, відповідний рівень сформованості понять охайності, краси постави й манер. Зазначене вище обумовлює тісний взаємозв'язок естетичного (музичного) й морального (ціннісного) виховання.

У межах нашого дослідження, застосування означеного ряду методів, обумовлює реалізацію конкретних завдань, а саме: формування сприймання музичного ритму, розвиток емоційної сфери дитини шляхом залучення до музичного мистецтва, виховання ціннісного ставлення до творів музичного мистецтва, сприймання краси музичного твору, формування навичок спільної творчої діяльності.

Наступною групою методів є методи фізичного (ритмічного) виховання. Фізичне (ритмічне) виховання є важливим компонентом цілісного розвитку й гармонійного виховання особистості. Завдання й зміст фізичного (ритмічного) виховання дітей старшого дошкільного віку визначаються відповідно до чинних нормативної й методичної бази дошкільної освіти. Значення цього напрямку виховання полягає в забезпеченні можливості виховання фізично, психічно, духовно й соціально здорового й досконалого суспільства. До методів фізичного (ритмічного) виховання належать такі як-от: словесні (бесіда; розповідь; вказівка; розпорядження; команда), наочні (показ виконання рухової дії; демонстрація презентацій, діафільмів, карток і схем), практичні (ігровий; змагальний; практична допомога; виконання рухової дії) [31].

Означений ряд методів передбачає забезпечення реалізації таких завдань фізичного (ритмічного) виховання як-от:

- забезпечення охорони й зміцнення здоров'я дітей;

- формування системи знань, умінь і навичок, необхідних здоров'язбережувальних компетентностей;
- розвиток фізичних якостей;
- виховання культурно-гігієнічних навичок, потреби в руховій активності та здоровому способі життя, моральних, естетичних і волевих якостей особистості [169].

Високий рівень сформованості рухової сфери дитини, передбачає здатність до сприймання краси, ритмічності й точності рухової дії, що обумовлює виховання естетичних якостей особистості. Виконання красивих і витончених рухових дій у процесі спільної діяльності, забезпечує виховання моральних якостей особистості. Зважаючи на зазначене вище можемо констатувати, що в контексті нашого дослідження, застосування методів фізичного (ритмічного) виховання забезпечить реалізацію таких завдань як-от: сприяння зміцненню духовного, психічного, фізичного й соціального благополуччя дітей; формування рухової сфери; виховання краси руху й навичок соціальної взаємодії в процесі виконання рухових дій.

На підставі наведеної вище характеристики методів морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання можемо визначити основні методи виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики такі як-от: оволодіння моральними нормами в спільній діяльності; вправлення в моральній поведінці; створення ситуацій морального вибору; педагогічна оцінка поведінкових проявів дитини; колективна оцінка поведінкових проявів дитини; схвалення моральних учинків дитини; заохочення дитини до моральних учинків; слухання музичних творів; аналіз прослуханого музичного твору; рефлексія; оцінка й самооцінка результатів діяльності; бесіда; розповідь; вправлення у виконанні рухових дій; ігровий.

На нашу думку, саме такий комплекс методів забезпечить досягнення визначеної мети й вирішення конкретизованих завдань спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання.

Окрім методів, у виховній роботі використовують засоби виховання. Засіб – це прийом, знаряддя, сукупність пристосувань для здійснення діяльності [143]. Засоби

виховання – це вид суспільної діяльності, який може впливати на особистість у певному напрямі [238]. Інше трактування поняття «засоби виховання», окреслює його як те, за допомогою чого відбувається виховання: предмети, твори духовної й матеріальної культури, слово педагога, різноманітні види діяльності, конкретні заходи [92].

У контексті нашої моделі, провідним комплексним засобом виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку є музично-ритмічна гімнастика.

Комплексність музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання полягає в тому, що вона інтегрує в собі такі засоби виховного впливу як-от: музика й рух, музично-ритмічний рух. Розглянемо більш конкретно кожний із означених засобів. Музика впливає на формування емоційної сфери дитини, належний рівень сформованості якої, обумовлює виховання моральних цінностей, почуття краси морального вчинку, сприймання краси музичного твору, культури слухання музики й навичок соціальної взаємодії, у процесі ознайомлення й спілкування з творами музичного мистецтва.

Виконання рухів (рухових дій) сприяє зміцненню здоров'я, покращенню фізичної й розумової працездатності дитини, формуванню здоров'язбережувальної компетентності, здатності сприймати ритмічність рухової дії, вихованню культури рухів, відчуття краси рухової дії. Адже виконання рухових дій чинить вплив на різні сфери розвитку особистості, зокрема сприяє вихованню морально-естетичних якостей.

Музичні рухи – це один із продуктивних видів музичної діяльності, що сприяє формуванню в дітей дошкільного віку музичної творчості, фізичної досконалості й відповідних якостей особистості [118].

Серед завдань, реалізацію яких забезпечують музично-ритмічні рухи, можна виокремити такі як-от: формувати уміння в дітей сприймати музичні образи й виражати їх за допомогою рухових дій; формувати основи музичної культури, сприяти розвитку музичних і творчих здібностей і задатків; продовжувати вчити визначати й розрізняти музичні жанри, види ритміки, елементарні музичні поняття;

формувати правильну красиву поставу, виховувати виразність і пластичність рухів, під час проведення музично-ритмічних вправ, ігор тощо. Музично-ритмічні рухи як засіб виховання забезпечують реалізацію ряду завдань, а саме: сприяють зміцненню духовного, фізичного й соціального благополуччя дітей старшого дошкільного віку; формуванню рухової сфери й сприйманню музичного ритму; розвитку емоційної сфери; виховання навичок соціальної взаємодії в процесі виконання рухових дій під музичний супровід. До цієї групи засобів належать різноманітні види музично-ритмічних вправ (вправи для удосконалення виконання рухової дії, підготовчі вправи, образні вправи, вправи-композиції), музично-ритмічні ігри (сюжетні й безсюжетні) та таночки (авторські таночки й таночки-імпровазації).

Задля досягнення мети й реалізації завдань виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, зазначених у цільовому блоці спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі, визначено такі форми роботи як-от: музично-ритмічні хвилинки та паузи; музично-ритмічні ігри та вправи; ліпсинк-вправи; театр ритму й пантоміми; лото емоцій; музичні копінг-стратегії; заняття з музично-ритмічного виховання; музично-ритмічні розваги та свята; музична майстерня.

Проведення руханок, хвилинок відпочинку й динамічних пауз є невід'ємною складовою рухового режиму й розпорядку дня в закладах дошкільної освіти. Музично-ритмічні хвилинки й паузи – це малі організаційні форми роботи, що забезпечують зміну діяльності й відпочинку дітей дошкільного віку, проводяться з оздоровчою й виховною метою.

Музично-ритмічні хвилинки – це комплекс музично-ритмічних вправ, що проводиться фронтально, під час занять, на яких переважає розумова діяльність або ручна праця. Музично-ритмічні хвилинки є альтернативною формою роботи, що може використовуватися замість проведення традиційних фізкультурних хвилинок. Адже виконання рухів під музику, після тривалого сидіння за партами, забезпечує не лише зміну діяльності, із метою відпочинку від основного заняття, а й обумовлює удосконалення навичок узгодження рухів і музики, співвіднесення

музичного й рухового ритмів, формування красивої й правильної постави, виховання відчуття краси руху й музики.

Музично-ритмічні паузи – це одна з форм організації динамічних перерв між заняттями, що передбачають тривале сидіння за партами й спрямовані на розумову діяльність або художню працю. Проведення таких перерв, обумовлює оптимізацію рухового режиму в групах дітей старшого дошкільного віку. Такі паузи є більш тривалими, ніж музично-ритмічні хвилинки, а тому можуть забезпечити не тільки удосконалення навичок узгодження рухів і музики, співвіднесення музичного й рухового ритмів, формування красивої й правильної постави, виховання відчуття краси руху й музики, а й виховання культури поведінки, розуміння краси морального вчинку в процесі фронтальних форм організації спільної діяльності.

Музично-ритмічні вправи й ігри – це відокремлені форми організації освітньо-виховного процесу, що передбачають реалізацію ряду дидактичних і виховних завдань за допомогою інтеграції рухів і музики.

Музично-ритмічна вправа – це багаторазове виконання однієї рухової дії під музичний супровід із метою формування рухового уміння, а в подальшому, удосконалення рухової навички. Музично-ритмічна вправа є основною одиницею інших форм організації роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Адже саме вправа є складовою усіх інших запропонованих форм роботи. Провідною вимогою виконання музично-ритмічних вправ є чітке й точне виконання музичних і рухових завдань. Музично-ритмічні вправи класифікують відповідно до їх призначення, а саме: вправи, що використовують із метою вдосконалення основних рухів; підготовчі вправи, для розучування рухів до ігор і таночків; образні вправи, що використовують із метою уточнення ігрових образів; вправи-композиції.

Музично-ритмічна гра – це активна форма організації діяльності дітей дошкільного віку, регламентована певними правилами, що обумовлює реалізацію широкого кола освітніх і виховних завдань. Така форма організації діяльності дітей покликана створювати веселий, бадьорий настрій, забезпечувати активізацію рухової діяльності, сприяти формуванню й розвитку музичних здібностей у дітей старшого дошкільного віку. У процесі такої гри у дітей удосконалюються навички

виконання рухових дій, відбувається виховання морально-естетичних якостей. Зважаючи на те, що гра є провідним видом діяльності для дітей дошкільного віку, зазначимо, що в процесі музично-ритмічних ігор вони пізнають життя, через освоєння певних норм і правил, передбачених змістом гри. Під час музично-ритмічних ігор діяльність дитини спрямовується на активне слухання музики, що обумовлює відпрацювання безпосередніх емоційних реакцій і відгуків, підвищення рівня розвитку музичного сприймання, що зумовлюється сприйманням і розумінням музичного образу. Зацікавленість грою, емоційність, доступність ігрових образів сприяють підвищенню рівня розвитку творчості в дітей, а також забезпечують належний рівень виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Музично-ритмічні вправи й ігри тісно взаємозв'язані й спрямовані на реалізацію ряду спільних завдань.

Ліпсінк-вправи, у контексті запропонованої моделі, є однією з форм організації творчої діяльності дітей, в основу якої покладено інтеграцію формування музичного сприймання й відтворення музичного твору, засобами міміки, шляхом наслідування авторського виконання запропонованої композиції. Ліпсінк (з англ. Lip Sync – імітація співу) – це техніка виконання музичного твору, шляхом синхронізації пластики, міміки, артикуляції й фонограми, що представлена записаним звуком і вокалом [148]. У межах нашого дослідження, така форма роботи як ліпсінк вправи дозволяє досягнути більш широкий спектр роботи з емоційною сферою дітей, що, у свою чергу, забезпечить формування музичного сприймання, розвитку артикуляційного апарату, виховання морально-естетичних якостей, шляхом застосування засобів музичної, рухової й емоційної виразності. Такі вправи доцільно використовувати як самостійну форму роботи, так і впроваджувати в зміст занять, розваг та свят, як засобу урізноманітнення діяльності дітей, розвитку їх пізнавальної й рухової сфери.

Театр ритму й пантоміми як форма роботи з виховання морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку базується на провідних засадах театрального мистецтва й таких засобах виразності як-от ритм і пантоміма. Характеризуючи цю форму роботи, необхідно зазначити, що театр (від франц. théâtre,

від грец. θέατρον – «місце видовища» [221]) – це вид сценічного мистецтва, особливістю якого є художнє відображення життя за допомогою сценічної дії акторів перед глядачами [185]. Пантоміма (від грец. παντόμιμος – мімічний актор [152]) є також видом сценічного мистецтва, у якому художній образ створюється за допомогою міміки, жестів, пластики тіла тощо [109]. На підставі наведених вище визначень зауважимо, що проведення такої форми роботи як театр ритму й пантоміми передбачає формування загальнокультурної компетентності, розвиток пізнавальної, емоційної, рухової сфер дитини, а виховний потенціал означеної форми роботи забезпечить підвищення рівня вихованості базових якостей особистості, зокрема морально-естетичних. Означена форма роботи передбачає проведення різноманітних вистав, складених на основі засвоєного дітьми музичного й рухового матеріалу. Особливістю проведення такої театралізованої діяльності є передача основного інформаційного навантаження шляхом створення ритмічного малюнку й художнього образу засобами пантоміми. Це обумовлює розвиток у дітей почуття узгодження музичного й рухового ритму, підвищення рівня сформованості здатності до емпатії та вираження емоцій засобами невербального спілкування, налагодження комунікативної взаємодії через застосування означених засобів виразності, вихованню навичок соціальної взаємодії й унормованості поведінки за допомогою залучення до різних видів мистецтва.

Лото емоцій – форма роботи, що спрямована на формування й розвиток почуттєвої й емоційної сфери дитини. У практиці роботи з дітьми дошкільного віку можна спостерігати швидко мінливість емоційних станів вихованців. Це обумовлено тим, що емоційна сфера дитини дошкільного віку є нестійкою й перебуває в процесі постійного розвитку. Емоційний світ дитини є досить розмаїтим, яскравим і непередбачуваним. У період дошкільного дитинства вагомим значення набуває процес формування здатності до розуміння й сприймання емоцій як власних, так і емоцій людей, які оточують дитину. Саме для дітей старшого дошкільного віку стає характерною здатність до емпатії. Така форма роботи як лото емоцій передбачає оптимізацію процесу формування

здатності до емпатії, сприймання й розуміння емоцій, уміння їх пояснити й передати доступними засобами виразності. Адже саме сформованість емоційної сфери дитини, забезпечить формування здатності до розуміння краси морального вчинку, музичного твору, рухової дії крізь призму вираження емоцій.

Музичні копінг-стратегії. Застосування таких вправ, за основним своїм призначенням, забезпечує формування здатності до подолання стресових ситуацій. Копінг або копінгові стратегії (від англ. coping, coping strategy – дії, задля подолання стресу) [90] – це поняття, що інтегрує когнітивні, емоційні й поведінкові стратегії подолання нестандартних, стресових ситуацій реального життя [21]. У контексті нашого дослідження, таку форму роботи доцільно використовувати під час формування здатності до емпатії та навичок соціальної й комунікативної взаємодії. Копінг-стратегії варто впроваджувати в зміст інших більших форм організації діяльності дітей. Це забезпечить формування в дітей емоційної стійкості до виникнення нестандартних і стресових ситуацій під час проведення спеціально організованих форм роботи. Зокрема, під час проведення різноманітних форм роботи на основі музично-ритмічної гімнастики, копінгові стратегії стануть у нагоді дітям під час вирішення пошуково-проблемних завдань, що передбачають здійснення певного вибору або логічного підходу.

Заняття з музично-ритмічного виховання є основною формою організації освітньо-виховної роботи з дітьми в закладах дошкільної освіти, яку спрямовано на формування певної системи знань, умінь, навичок і компетентностей, а також на реалізацію завдань морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання. Такі заняття, відповідно до оновленого змісту освітніх програм в галузі дошкільної освіти, є обов'язковими для дітей старшого дошкільного віку й повинні проводитися з постійним складом дітей групи, відповідно до затвердженого розкладу. Адже вони забезпечують можливість систематично й послідовно формувати систему спеціальних знань, закріплювати й удосконалювати рухові вміння й навички, розвивати психічні процеси й фізичні якості, виховувати морально-естетичні якості в дітей старшого дошкільного віку

засобами оптимізації рухового режиму шляхом упровадження музично-ритмічної гімнастики.

Музично-ритмічні розваги й свята на основі музично-ритмічної гімнастики є найбільш активними формами організації роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Такі форми роботи повною мірою забезпечують реалізацію завдань, конкретизованих у цільовому блоці моделі.

Музично-ритмічні розваги – це активна форма організації діяльності дітей, що проводиться з дітьми усіх вікових груп, передбачає виконання учасниками ряду завдань пов'язаних за змістом або сюжетом, відповідно до мети заходу. Така форма роботи не потребує певної попередньої підготовки, проводиться на основі добре засвоєного музичного й рухового матеріалу. Змістове наповнення розваг складають музично-ритмічні вправи й ігри, що пов'язані між собою смисловим або функціональним значенням. Розваги проводяться в формі концерту або змагань, 2–3 рази на місяць, переважно в другу половину дня. Проведення такої форми роботи згуртовує дитячий колектив, забезпечує виховання навичок соціальної взаємодії, відчуття краси музичного твору й рухової дії, сприймання краси морального вчинку.

Свято є важливою формою організації освітньо-виховної роботи в закладі дошкільної освіти, яка набуває вагомого значення в процесі реалізації широкого кола освітніх і виховних завдань та сприяє оздоровленню дітей. Проведення такої форми роботи забезпечує позитивний вплив на виховання зацікавленості дітей до виконання різноманітних музичних і рухових завдань, музично-ритмічних рухів, вправ, ігор. Проведення свят на основі музично-ритмічної гімнастики забезпечують зміцнення фізичного, духовного, психічного й соціального здоров'я дітей старшого дошкільного віку, удосконалення рухових умінь і навичок, формування сприймання краси музичного твору й рухової дії, відтворення музичних ритмів за допомогою точності й ритмічності рухів, виховання культури поведінки (культури слухання музичного твору й культури руху, культури міжособистісної взаємодії). Така форма організації освітньо-виховної діяльності забезпечує не лише роботу з дітьми, а й з батьками

вихованців, що забезпечує тривимірність соціальної взаємодії в функціонуванні закладу дошкільної освіти.

Музична майстерня – це відокремлена форма роботи, що передбачає самостійне виготовлення музичних інструментів дітьми, задля подальшого їх використання в інших формах роботи. Така форма роботи забезпечує формування загальнокультурної компетентності, необхідних знань про музичні інструменти, їх історію, виготовлення, призначення й значення для розвитку мистецької справи. Залучення дітей до спільних видів діяльності сприяє формуванню комунікативних навичок, вихованню колективізму, товарищескості, відповідальності та інших базових якостей особистості, потреби в здійсненні соціально значимих учинків, залученні до створення світу прекрасного, що у комплексі підвищує рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей.

Реалізація означеної теоретичної структурно-змістової моделі може бути забезпечена через дотримання ряду педагогічних умов.

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту», одним із провідних завдань законодавства України про дошкільну освіту є забезпечення необхідних умов функціонування й розвитку системи дошкільної освіти [182].

Умова – це обставина, від якої залежить результат процесу, що в ній відбувається [92]. Із огляду філософської думки, тлумачення поняття «умова» полягає в такому трактуванні як-от: сукупність конкретних умов будь-якого явища, що створює середовище для його існування [216]. Із огляду досліджень педагогічної галузі, означене поняття розтлумачують як сукупність змінюваних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх факторів, що цілеспрямовано впливають на процес цілісного розвитку й гармонійного виховання людини [168]. Педагогічні умови трактуються як сукупність зовнішніх і внутрішніх обставин освітнього процесу, від впливу яких залежить успішність реалізації визначених дидактичних і виховних завдань [192].

У контексті нашого дослідження, педагогічні умови можна визначити як сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів впливу, що впливають на створення

обставин перебігу процесу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Нами визначено такі педагогічні умови виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики як-от:

1. Наявність розвивально-виховного середовища в освітньому просторі закладу дошкільної освіти. Поняття «простір», також тлумачиться як необмежена протяжність (в усіх вимірах, напрямках) [225]. Відповідно до визначення філософського енциклопедичного словника, простір (від лат. *spatium*) – це філософська категорія, що відображає основні форми буття матерії, передає спосіб співіснування розмаїтих матеріальних утворень [237]. У сучасних наукових дослідженнях в галузі освіти простежується тенденція до ототожнення понять «простір» і «середовище». На нашу думку таке порівняння є не коректним, задля доведення означеного, вбачаємо доцільним розглянути дефініції поняття «середовище». У різних наукових і методичних джерелах поняття «середовище» розтлумачується відповідно до специфіки педагогічного дослідження.

Середовище – це сукупність зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину й впливають на її розвиток, тобто все, що оточує людину впродовж її життя [92; 238]. У галузі інноваційної діяльності, середовище визначається як інтегрований засіб накопичення й реалізації інноваційного потенціалу закладу освіти [51].

На підставі наведених вище визначень можемо констатувати, що поняття «простір» є багатовимірним, на відміну від поняття «середовище», яке належить до більш спеціалізованих понять і визначає різні частини простору.

Зважаючи на специфіку нашого дослідження, виникає нагальна потреба звернутися саме до поняття «простір», сукупність різних середовищ якого забезпечить результативність реалізації запропонованої структурно-змістової моделі виховання.

Відповідно до теми нашого дослідження, вбачаємо доцільним розглянути поняття «виховний простір», «освітній простір», «освітній простір закладу дошкільної освіти».

Дефініції поняття «виховний простір», у різних наукових розвідках, розкрито таким чином як-от:

– динамічна сукупність різних виховних середовищ, у взаємодії з якими відбувається розвиток, соціалізація й виховання особистості (С. Кульневич) [14; 220];

– динамічна мережа взаємопов'язаних педагогічних подій, у кожній із яких відбувається особистісно розвивальна, цільова й ціннісно зорієнтована зустріч дорослого й дитини, їхня взаємодія (Д. Григор'єв) [18; 220].

А. Чаговець розглядаючи поняття «культурно-освітній простір», у своїх наукових розвідках зазначає, що освітній простір найближчого оточення є дієвим способом гармонійного виховання дітей. Змістова характеристика такого простору, на думку авторки, полягає в цілеспрямованій діяльності різних суб'єктів, які здійснюють різноманітні види виховного процесу, спрямованого на виховання якостей і рис особистості, що є необхідними для відтворення й ретрансляції культурних норм, цінностей, традицій тощо [198; 244; 246].

Здійснивши аналіз наведених вище тверджень можемо констатувати, що визначення поняття «освітній простір» є різноплановим і багатовимірним, це обумовлено специфікою різних досліджень. Думки різних науковців [81] збігаються на тому, що освітній простір є певною сукупністю різних видів середовищ, що за допомогою своєї єдності створюють умови для цілісного розвитку й гармонійного виховання особистості. На підставі наведених вище визначень, можемо зазначити, що освітній простір закладу дошкільної освіти – це сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, що забезпечують багатовимірність і повноту процесу цілісного розвитку й гармонійного виховання дітей дошкільного віку.

У контексті нашого дослідження, наявність освітнього простору закладу дошкільної освіти та його якість, можна визначити як провідну умову цілісного

розвитку й гармонійного виховання високоморальної, висококультурної, ціннісно зорієнтованої, цілеспрямованої, творчої особистості, починаючи з дошкільного дитинства, що має такі характеристики як-от:

- наявність розвивального, виховного, інноваційного середовища, матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу в закладі дошкільної освіти

- належний рівень науково-методичного забезпечення освітнього процесу;

- налагоджена система взаємодії в педагогічному колективі;

- планомірна й методично правильна організація взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'єю.

Вбачаємо доцільним звернутися до деталізації дефініцій поняття «розвивально-виховне середовище». Адже наявність такого середовища обумовить забезпечення едукації, як процесуального компоненту освіти, що звертається до єдності навчання, розвитку й виховання. Розкриваючи поняття «розвивально-виховне середовище», вбачаємо доцільним розглянути його у таких аспектах як-от: розвивальне середовище, виховне середовище та їх єдність. У своїх розвідках, досліджуючи проблеми створення цілісного освітнього середовища, О. Мочанюк [128] спирається на такі дефініції поняття «розвивальне середовище» як-от:

- комплекс умов, сприятливий для соціалізації, як носій особливої системної якості [190];

- освітній простір, що забезпечує максимальне розкриття особистості, що надає оптимальні умови для її розвитку [193];

- система, що реалізує освітній процес як цілісне, безперервне, комплексне, інтегруюче знання з окремих галузей науки в єдине, цілісне, системне знання про світ і що формує навички практичної реалізації набутих знань [190].

Дослідниця зауважує, що ключовим словом у розуміння означеного поняття є «розвиток». Ґрунтуючись на цьому, визначає, що ідея розвивального середовища в аспекті педагогічних досліджень – це випереджальний розвиток мислення,

що забезпечує готовність особистості самостійно використовувати свій творчий потенціал [128].

У свою чергу, О. Ковшар стверджує, що метою створення розвивального середовища в організації дошкільної освіти є забезпечення реалізації життєво важливих потреб дитини напередодні її вступу до школи, забезпечення освітніх, соціальних, духовних компетенцій, готовності старших дошкільників до навчання в школі [83].

На підставі аналізу наведених вище думок доходимо висновку, що розвивальне середовище освітнього простору закладу дошкільної освіти можна визначити як сукупність факторів навколишнього світу, що впливають на оптимізацію процесу розвитку особистості дитини в межах закладу дошкільної освіти.

Характеризуючи виховне середовище освітнього простору закладу дошкільної освіти, зазначимо, що у більшості сучасних наукових досліджень, воно розглядається як даність, а не наслідок цілеспрямованої педагогічної діяльності [19].

Зважаючи на наведені вище дефініції означеного поняття доходимо висновку, що виховне середовище освітнього простору закладу дошкільної освіти – це сукупність об'єктів і суб'єктів різного походження, зокрема соціального, що впливають на процес гармонійного виховання особистості дитини, зокрема морального (ціннісного), естетичного (музичного), фізичного (ритмічного) виховання в їх єдності, і обумовлюють забезпечення комфорту під час перебування вихованця в закладі дошкільної освіти.

Таким чином, спираючись на наведені вище дефініції понять та їх характеристики можемо визначити, що розвивально-виховне середовище освітнього простору закладу дошкільної освіти – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що забезпечують єдність процесів навчання, розвитку й виховання дітей в умовах закладу дошкільної освіти. Наявність такого середовища забезпечить цілісну реалізацію мети, що визначено цільовим блоком моделі.

На підставі наведеного вище вбачаємо доцільним зауважити, що забезпечення усього вище зазначеного, обумовить реалізацію окресленої педагогічної умови. Таким чином, доведено, що методично правильно створене розвивально-виховне середовище освітнього простору закладу дошкільної освіти забезпечить позитивну динаміку рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку.

2. Упровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти моделі й засобів виховання. Зорієнтованість на єдиний європейський освітній простір обумовлює перегляд змісту й засобів організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Відповідно до сучасних соціальних запитів суспільства, змістове наповнення освітнього процесу потребує періодичної реорганізації й модернізації. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, постійно повинні оновлюватися зміст освіти та організація освітнього процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень [180].

Модель освітнього процесу сучасного закладу дошкільної освіти складається зі змістового наповнення, діяльності й налагодженої взаємодії. На сьогодні зміст освітнього процесу закладів дошкільної освіти розкривається через впровадження традиційних та альтернативних форм роботи з кожної освітньої лінії, відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти [9] та освітніх програм. Розробники освітніх програм мають орієнтуватися на вимоги визначені нормативно-правовим забезпеченням дошкільної освіти [9; 182; 183]. Серед пріоритетних завдань розвитку освіти в Україні визначено такі як-от: постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації освітнього процесу; запровадження освітніх інновацій, створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними закладів освіти [180].

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти організація освітнього процесу в закладах дошкільної освіти має бути спрямована за такими освітніми лініями як-от: освітні лінії інваріантної складової («Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Гра

дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини») й освітні лінії варіативної складової («Комп'ютерна грамота», «Іноземна мова», «Хореографія», «Шахи») [9]. Упровадження модерних методик в практику закладів дошкільної освіти буде безпосередньо або опосередковано впливати на зміст роботи кожної з означених освітніх ліній.

Серед основних напрямів державної політики в галузі освіти, необхідно зауважити на таких як-от: реформування системи дошкільної освіти, в основу якої буде закладено принцип дитиноцентризму; оновлення нормативного забезпечення системи дошкільної освіти відповідно до вимог сучасного суспільства; модернізація структури, змісту та організації дошкільної освіти на засадах компетентнісного підходу тощо [141].

Відповідно до нашого дослідження, оновлення змісту освітнього процесу закладу дошкільної освіти буде забезпечено шляхом впровадження музично-ритмічної гімнастики як комплексного засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Адже музично-ритмічна гімнастика представляє собою певну групу засобів виховання дітей старшого дошкільного віку, описаних вище, що забезпечують реалізацію ряду завдань, конкретизованих у цільовому блоці моделі. Проведення різних форм роботи на основі музично-ритмічної гімнастики з дітьми старшого дошкільного віку забезпечить удосконалення освітнього процесу, сприятиме значному підвищенню рівня освіченості й вихованості дітей, формуванню певної системи знань про морально-естетичні суспільні цінності, розвитку емоційної й рухової сфери дитини, вихованню морально-естетичних якостей.

3. Забезпечення якісної підготовки фахівців педагогічної галузі щодо використання музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного устрою суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, обумовлюють розвиток людини як головну мету сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі, ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти

й науки, першочерговість розв'язання широкого кола нагальних проблем [180]. Стрімкі процеси розвитку й становлення науково-технічного прогресу, прагнення до диджиталізації освітнього процесу сучасних закладів освіти в цілому, і закладів дошкільної освіти зокрема, актуалізують проблему підготовки освічених, цілеспрямованих, конкурентоспроможних фахівців нової генерації в галузі освіти.

Модернізація національної системи дошкільної освіти передбачає впровадження нових державних стандартів вищої та післядипломної освіти на основі Національної рамки кваліфікацій та компетентнісно орієнтованого підходу в освіті, необхідності підготовки фахівців для сталого розвитку з новим екологічним мисленням; узгодження освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітніх програм із професійними кваліфікаційними вимогами [181].

На підставі зазначеного вище можемо констатувати, що відповідно до соціальних запитів сучасного суспільства, виникає нагальна потреба в формуванні кваліфікованих педагогічних кадрів нової генерації. Адже саме високоосвічені, здатні критично мислити й творчо взаємодіяти, кваліфіковані фахівці галузі дошкільної освіти є запорукою успіху реалізації ряду завдань, що постають перед системою національної освіти в цілому.

Відповідно до теми нашого дослідження, фахівець, що здійснює роботу з дітьми старшого дошкільного віку, має володіти рядом загальних і професійних компетентностей, визначених згідно зі стандартом вищої освіти України за спеціальністю 012 Дошкільна освіта, а саме такими як-от:

- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

- здатність до міжособистісної взаємодії;

- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, і застосовувати їх у практичній діяльності;

- здатність до виховання й розвитку в дітей старшого дошкільного віку базових якостей особистості;
- здатність до виховання в дітей старшого дошкільного віку навичок свідомого дотримання суспільно визнаних морально-етичних норм і правил поведінки;
- здатність до формування в дітей старшого дошкільного віку елементарних уявлень про різні види мистецтва і засоби художньої виразності та досвіду самостійної творчої діяльності;
- здатність до фізичного розвитку дітей старшого дошкільного віку, корекції і зміцнення їхнього здоров'я засобами музично-ритмічних вправ і рухової активності;
- здатність до організації і керівництва художньо-продуктивною (образотворча, музична, театральна) діяльністю дітей старшого дошкільного віку;
- здатність до самоосвіти, саморозвитку для постійного поглиблення фахової підготовки [179].

Набуття здобувачами вищої та післядипломної педагогічної освіти знань і досвіду можливе за допомогою впровадження різних форм роботи із означеного напрямку. Зокрема, варто зауважити на таких як-от: упровадження в освітній процес закладів вищої освіти спецкурсу, проведення вебінарів, відкритих педагогічних майстерень, освітніх зустрічей, із метою підвищення рівня обізнаності й кваліфікації фахівців, які забезпечують освітній процес в закладах дошкільної освіти.

На нашу думку, дотримання означених вище педагогічних умов забезпечить реалізацію ряду загальних завдань педагогічної галузі, а саме: забезпечення особистісного зростання кожної дитини з урахуванням її нахилів, здібностей, хисту, індивідуальних і вікових особливостей; підвищення якості дошкільної освіти; модернізація навчально-методичної й матеріально-технічної бази закладів дошкільної освіти. А також, відповідно до проблеми нашого дослідження,

забезпечить досягнення мети, означеної цільовим блоком структурно-змістової моделі.

Наступним і завершальним блоком структурно-змістової моделі є критеріально-результативний. Критеріальна частина блоку висвітлює компоненти, критерії, показники й рівні вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Результат полягає в досягненні позитивної динаміки вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Компонентами визначено такі як-от: когнітивний, аксіологічний, діяльнісний. Означено ряд критеріїв, а саме: духовно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, результативно-творчий. До кожного із критеріїв визначено такі показники як-от:

- духовно-пізнавальний критерій (показники: сформованість елементарних знань про моральні й естетичні цінності; сформованість моральних й естетичних уявлень; здатність до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного);
- емоційно-ціннісний критерій (показники: сформованість естетичних і моральних почуттів; здатність до емоційного відгуку на твори музичного мистецтва, емпатії; сформованість системи морально-естетичних цінностей);
- результативно-творчий (показники: сформованість потреби у виконанні музично-ритмічних рухів; здатність до музично-ритмічної творчості; здатність до прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності).

Відповідно до означених вище критеріїв і показників, визначено рівні вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, а саме такі як-от: високий, середній і низький.

Високий рівень вихованості морально-естетичних якостей характеризується сформованістю у дітей старшого дошкільного віку системи знань про моральні й естетичні цінності. Дитина здатна визначити коло близьких їй моральних і естетичних цінностей, дати їм елементарне визначення, й пояснити їх значення в її житті. У дитини на високому рівні сформовані уявлення про красу морального вчинку, красу музичного твору й культуру руху. Високого рівня розвитку сягає

здатність до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного; дитина здатна самостійно визначити критерії для такого порівняння й пояснити свій вибір. Високого рівня розвитку сягають психічні процеси й емоційна сфера особистості. У дитини спостерігається належний рівень розвитку уваги, уяви, мислення, сприймання відповідно до вікової групи. За допомогою високого рівня сформованості здатності до емпатії, дитина старшого дошкільного віку вміє виражати власні емоції, викликані творами музичного й танцювального мистецтва через міміку, пантоміміку, ліпсінк. Високого рівня розвитку досягають музичні здібності (відчуття музичного ритму, музичний слух, здатність визначати настрій і темп музичного твору) й фізичні якості (спритність, гнучкість, ритмічність і точність рухової дії). На високому рівні сформовані навички виконання музично-ритмічних рухів, розвинені творчі здібності, здатність до музично-рухової імпровізації. Сягаючи високого рівня вихованості морально-естетичних якостей, дитина старшого дошкільного віку може вільно оволодівати навичками соціальної взаємодії, ділитися одержаними знаннями й здобутими навичками, проявляє повагу до інших і відповідальність за власну діяльність.

Середній рівень вихованості морально-естетичних якостей характеризується дещо зниженим рівнем знань у дітей старшого дошкільного віку про моральні й естетичні цінності. Дитина здатна визначити коло близьких їй моральних і естетичних цінностей, але не може дати їм елементарне визначення, або пояснити їх значення в її житті. У дитини опосередковано сформовані уявлення про красу морального вчинку, красу музичного твору й культуру руху. Дитина здатна до порівняння доброго й поганого, красивого й потворного, але дуже часто ототожнює поняття «добро» і «краса», «погане» і «потворне», через що не завжди може визначити власні пріоритети в світі морально-естетичних цінностей. Дещо нижчого рівня розвитку сягають психічні процеси й емоційна сфера особистості старшого дошкільника. У дитини спостерігається рівень розвитку уваги, уяви, мислення, сприймання, що не повною мірою відповідає віку дитини. Середній рівень сформованості здатності до емпатії в дитини старшого дошкільного віку забезпечує вміння виражати власні емоції, викликані творами музичного

й танцювального мистецтва через міміку, пантоміміку, ліпсінк, за зразком або підказкою педагога чи навчального посібника. Середнього рівня розвитку сягають музичні здібності (відчуття музичного ритму, музичний слух, здатність визначати настрій і темп музичного твору) й фізичні якості (спритність, гнучкість, ритмічність і точність рухової дії). Дитина, за допомогою слухових або зорових орієнтирів і зразків, здатна визначити темп, настрій музичного твору, орієнтуватися у просторі під час виконання музично-ритмічної вправи. За зразком педагога, дитина здатна до чіткого виконання музично-ритмічних рухів. Середнього рівня сформованості сягає культура рухів. Дитина виявляє інтерес до виконання вправ музично-ритмічної гімнастики, танцювальних і музично-ритмічних рухів. Здатна до налагодження соціальної взаємодії з однолітками, під час різних видів діяльності на основі музично-ритмічної гімнастики. У дитини сформована культура слухання музичних творів. Через знижений рівень розвитку комунікативної сфери, дитина виявляє менше бажання демонструвати власні знання, уміння й навички іншим.

Низький рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку характеризується частковою або повною відсутністю сформованості системи знань про морально-естетичні цінності в дитини старшого дошкільного віку. Тобто, дитина не може дати елементарних визначень окресленому колу цінностей і віднайти їх призначення у власному житті. Дитина виявляє невпевненість під час порівняння таких понять як «добре» і «погане», «красиве» і «потворне», часто плутається у визначеннях, не може чітко пояснити власну думку. Майже не виявляє емоційного відгуку на твори музичного й танцювального мистецтва. Розвиток психічної й емоційної сфери дитини характеризується розсіяною увагою, опосередкованим виявом уяви й фантазії, не здатністю чітко сформулювати й передати власну думку, копіюванням відповідей інших, низьким рівнем сформованості здатності до емпатії. Дитина не виявляє інтересу до виконання музично-ритмічних рухів та активної участі в музично-ритмічних іграх. Розвиток музичних здібностей і фізичних якостей також сягає низького рівня. Відсутня потреба в проявах творчості за допомогою

музично-ритмічної імпровізації. Під час виконання музично-ритмічних вправ дитина послуговується прикладом педагога й інших дітей, не виявляє бажання запропонувати власний варіант виконання тієї чи іншої вправи. Через низький рівень комунікативної компетентності, дитина важко віднаходить шляхи соціальної взаємодії, гіпоактивна у спільних видах діяльності, більше приймає роль спостерігача, а ніж активної дійової особи. У спілкуванні з іншими послуговується короткими фразами. У спілкуванні вступає, переважно, за ініціативи іншого учасника.

Отже, спроектована теоретична структурно-змістова модель, яка складається із цільового, теоретичного, змістовно-технологічного й критеріально-результативного блоків, визначає мету й завдання, окреслює закономірності, принципи, методи, засоби, форми роботи й педагогічні умови, а також конкретизує компоненти, критерії, показники й рівні морально-естетичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Зауважимо, що успішність виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики може бути досягнуто якщо: буде забезпечено реалізацію теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, через дотримання означених вище педагогічних умов.

Упровадження такої моделі має забезпечити позитивну динаміку вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Висновки до першого розділу

На підставі здійсненого аналізу теоретичних основ проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, можемо зробити такі висновки:

1. Здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми виховання морально-естетичних якостей в єдності з фізичним вихованням у дітей старшого дошкільного

віку, на основі філософської, наукової, методичної, психолого-педагогічної літератури. Зважаючи на результати здійсненого аналізу, можемо констатувати, що дослідження окремих аспектів означеної проблеми беруть свій початок із заснування першого суспільного ладу і залишаються актуальними для сучасної педагогічної думки. Розкрито перебіг становлення й розвитку теорії морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання й визначено, що означені складові виховання є тісно взаємопов'язаними. Цю думку підтверджують дані філософської науки часів античності. Адже саме в цей період було введено до обігу поняття «калокагатія», що визначається як єдність внутрішньої (морально-естетичної) й зовнішньої (фізичної, тілесної) краси.

Проаналізовано осмислення дефініцій поняття «виховання» в різні культурно-історичні епохи становлення суспільства й визначено, що досліджуване поняття є багатовимірним. Було розкрито основні поняття моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної) складових виховання, що стало основою для визначення основних понять дослідження, а саме: «морально-естетичні якості», «виховання морально-естетичних якостей».

2. На підставі аналізу наукової й методичної літератури визначено поняття «музично-ритмічна гімнастика». На основі характеристики складових (музика, рух, ритм) розкрито значення музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Зважаючи на результати проведеного аналізу, зробили висновок, що музично-ритмічна гімнастика є універсальним і комплексним засобом морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання й сприяє формуванню духовної культури особистості, підвищенню якості виконання пластичних і виразних рухів, рівня моральної й естетичної вихованості.

3. На підставі доведеного взаємозв'язку морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання нами було спроектовано теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Означена модель складається із таких чотирьох блоків:

цільовий, у якому визначено мету й конкретизовано завдання; теоретичний блок, що висвітлює закономірності й принципи виховання; змістовно-технологічний блок, висвітлює зміст виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, методи, засоби, форми роботи й педагогічні умови реалізації моделі; критеріально-результативний, у якому визначено компоненти, критерії, показники й рівні вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Зроблено припущення про те, що обґрунтована теоретична структурно-змістова модель забезпечить досягнення позитивної динаміки рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, стане передумовою для подальшої самореалізації й цілісного розвитку особистості упродовж усього життя.

Матеріали розділу висвітлено у публікаціях авторки [5; 157; 158; 159; 160; 161; 162; 163; 249; 250].

Список використаних джерел до першого розділу

1. Аліксійчук О. С. Морально-естетичне виховання молодших школярів засобами української народної музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2000. 20 с.
2. Аліксійчук О. С. Шляхи функціонування моделі морально-естетичного виховання молодших школярів засобами народної музичної творчості. *Педагогічна освіта : теорія і практика*. 2012. Вип. 10. С. 221–226. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> (дата звернення: 20.11.2019).
3. Амосов Н. М. Здоровье и счастье ребенка. *Энциклопедия Амосова. Алгоритм здоровья. Человек и общество*. Москва ; Донецк, 2002. С. 129–137.
4. Андрусенко М. П., Пивоваренко М. С. Психологічні аспекти організації духовно-морального виховання дітей дошкільного віку. *Розвиток виховної роботи у сучасному вищому навчальному закладі : змістовні домінанти та тенденції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 лист. 2016 р.). Харків : ФОП Петров В. В., 2016. С. 276–279.
5. Априлева І. В., Пивоваренко М. С. Роль музично-ритмічної гімнастики у процесі морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. Сєверодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. Вип. 3 (96). С. 17–27.
6. Артемова Л. В. Окружающий мир в дидактических играх дошкольников. Москва, 1992. 150 с.
7. Артемова Л. В. Театр і гра. Київ : Томіріс, 2002. 291 с.
8. Бабюк Т. Й. Наступність у вихованні здорового способу життя старших дошкільників та молодших школярів : монграфія. Кам'янець-Подільський, 2014. 234 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1921/Babuk-T.I.-Nastupnist-u-vykhovanni-zdorovoho-sposobu-zhyttia-starshykh-doshkilnykiv-ta-molodshykh-shkoliariv.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 19.11.2019).
9. Базовий компонент дошкільної освіти України: схвалений рішенням колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 04.05.2012 р. № 5/2-2. *Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та*

спорту України. 2012. № 13/15. С. 43–64.

10. Балл Г. А. Теория учебных задач. Москва : Педагогика, 1990. 181 с.
11. Барабаш О. Ритм, музика і рух плекають тіло й дух. *Дошкільне виховання*. 2018. № 10. С. 29–31.
12. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика : учеб. пособие. Екатеринбург : Деловая книга, 1996. 344 с.
13. Бех І. Моральна педагогіка : правила майстерності. *Дошкільне виховання*. 2010. № 3. С. 2–4.
14. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ, 2012. 256 с.
15. Біда О. А., Шевченко О. В., Кучай О. В. Інноваційні технології у фізичному вихованні і спорті. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки*. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. Вип. 3 (62). Т. 2. С. 19–24.
16. Богущ А. М., Варяниця Л. О., Гавриш Н. В. Діти і соціум : Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
17. Боровик І. Розвиток ритмічної здібності дошкільників. *Логопед*. 2011. № 4 (4). С. 19–22.
18. Борытко Н. М. Пространство воспитания: образ бытия. Волгоград : Перемена, 2000. 225 с.
19. Будник О. Етновиховне середовище педагогічного навчального закладу: теоретико-методологічний аспект. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів, 2012. № 5. С. 175–184.
20. Буре Р. С., Островская Л. Ф. Воспитатель и дети. Москва : Речь, 2003. 240 с.
21. Вдовиченко А. В. Особливості копінг – поведінки особистості у життєвих та професійних ситуаціях. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки*. 2013. № 114. С. 17–20.
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

23. Величко Н. А. Особливості естетичного виховання учнів у процесі хореографічної діяльності британських початкових шкіл. *Педагогічний альманах*. 2015. Вип. 25. С. 32–37.
24. Ветлугина Н. Развитие музыкальных способностей дошкольников в процессе музыкальных игр. Москва : Просвещение, 1958. 247 с.
25. Ветлугина Н. А. Методика музыкального воспитания в детском саду. Москва : Просвещение, 1981. 240 с.
26. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : метод. посібник. / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва та ін. ; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с.
27. Вишотравка Л. І. Історичний аспект розвитку ритмопластичного методу Е. Жак-Далькроза в Україні (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2010. № 11. С. 47–54.
28. Вільховченко Т. Сучасні естетичні технології виховання дітей дошкільного віку засобами ритміки. *Дидаскал*. 2017. № 17. С. 256–259. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/8788> (дата звернення: 20.11.2019).
29. Вільчковська А. Музично-ритмічне виховання Еміля Далькроза. *Edukacja muzyczna jako edukacja estetyczna*. 2019. № 1 (57). С. 173–186. URL: <https://www.ignatianum.edu.pl/storage/files/January2019/YNG7Wbd2hhkqsDyuBfLs.pdf#page=173> (дата звернення: 20.11.2019).
30. Вільчковський Е. С. Рух і музика : ігри під музику для дітей старшої групи та підготовчої до школи груп дитячого садка. Київ : Музична Україна, 1988. 39 с.
31. Вільчковський Е. С., Курок О. І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку. Суми : Університетська книга, 2005. 458 с.
32. Выготский Л. С. Педагогическая психология. Москва : Изд. дом Ш. Амонашвили, 1996. 222 с.
33. Выготский Л. С. Психология развития человека. Москва : Смысл, 2005. 1136 с.
34. Вознюк О. В., Маловицька Л. Ф. Орхестичне виховання як музично-

театралізована діяльність : пошук універсального засобу розвитку дітей та молоді. *Актуальні питання мистецької педагогіки*. 2018. № 7. С. 18–24.

35. Вознюк О. В., Машталір А. М., Кубіцький С. О. Формування творчої особистості курсанта: синергетичний аспект. *Нові технології навчання : наук.-метод. зб.* 2004. № 38. С. 109–117.

36. Вольчинський А., Смаль Я., Малімон О., Ковальчук А., Рода О. Організаційно-методичні основи фізичної активності дітей дошкільного віку. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2018. №1 (41). С. 46–51.

37. Гаасс Дж., Стонен Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. Москва : Прогресс, 1976. 496 с.

38. Гайм Р. Гегель и его время. Лекции о первоначальном возникновении, развитии, сущности и достоинстве философии Гегеля / пер. с нем. П. Л. Соляникова. Санкт-Петербург, 2006. 392 с.

39. Гегель Г. В. Философия религии : в 2-х т. Москва : Мысль, 1977. Т. 2. 573 с.

40. Глазырина Л. Физическая культура – дошкольникам : программа и программные требования. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. 143 с.

41. Глухова О. Логоритміка – говоримо, рухаємося та музикуємо! *Музичний керівник*. 2015. № 9. С. 13–19.

42. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

43. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

44. Горожанкіна О., Полякова І. Розвиток музично-рухової активності дошкільників у процесі занять хореографією. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 2018. № 3 (122). С. 31–37.

45. Гренлюнд Э., Оганесян Н. Танцевальная терапия. Теория, методика, практика. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 288 с.

46. Декарт Р. Сочинения в 2 томах : пер. с лат. и франц. Т. 1 : Философское наследие / сост., ред., вступ. ст. В. В. Соколова. Москва : Мысль, 1989. 654 с.
47. Демков М. И. Курс педагогики для учительских институтов, высших женских курсов и педагогических классов женских гимназий. Ч. I. 4-е изд., испр. Москва : Т-ва «В. В. Думнов, наследн. Бр. Салаевых», 1915. 354 с.
48. Джонс Дж. К. Методы проектирования : пер. с англ. 2 изд. доп. Москва : Мир, 1986. 326 с.
49. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / авт. кол. ; наук. кер. К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2016. 160 с.
50. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко та ін. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
51. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
52. Дичок Т. П. Ритмопластика як інноваційний метод роботи з дітьми із загальним недорозвитком мовлення. *Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки* : за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. конф. : «Інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (22 берез. 2017 р.) / гол. ред. І. І. Демченко. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. Вип. III. С. 86–88.
53. Дідич Г. Вплив народної музики в морально-естетичному вихованні школярів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. : Педагогічні науки*. 2014. Вип. 125. С. 67–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2014_125_19 (дата звернення: 20.11.2019).
54. Дмитренко Т. І. Руховий режим у дитячому садку. Київ : «Радянська школа», 1980. 96 с.
55. Дмитренко Т. І. Спортивні вправи і розваги для дітей дошкільного віку. Київ : «Радянська школа», 1976. 118 с.
56. Дубровіна І. В. Логориміка як засіб формування звуковимови дітей дошкільного віку. *Науковий збірник Черкаського національного університету імені*

Богдана Хмельницького, 2017. С. 32.

57. Дудник О. Ботмерівська гімнастика у формуванні гармонійної особистості дитини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць.* Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 5. С. 106–109.

58. Духовно-культурні цінності виховання Людини : монографія / Г. П. Шевченко та ін. Луганськ : НОУЛІДЖ, 2013. 332 с.

59. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Т. 1. / наук. кер. проєкту: Б. Кассен, К. Сігов. Київ : Дух і літера, 2009. С. 276–279.

60. Єфименко М. М. Програма з фізичного виховання дітей раннього та до шкільного віку «Казкова фізкультура». Вид. 2-ге, доп. і перероб. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 52 с.

61. Жак-Далькроз Э. Ритм. Москва : Классика – XXI, 2001. 247 с.

62. Жученко Є. В. Виховання морально-естетичної культури у студентів технічних коледжів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2017. 285 с.

63. Завгородня Т. К., Прокопів Л. М., Стражнікова І. В. Історія педагогіки : навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ, 2014. 160 с.

64. Залужна А. Є. Морально-естетичні засади життєвого світу людини : монографія. Рівне : НУВГП, 2012. 238 с.

65. Замрозевич-Шадріна С. Рухова активність як основа всебічного розвитку дитини дошкільного віку. *Обрії.* 2016. № 1 (42). С. 46–48.

66. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : в 2 т. Москва : Просвещение, 1986. Т. 1. 125 с.

67. Зотов О. В. Проект, управління проектом: основні поняття, суб'єкти державного управління. *Державне управління : удосконалення та розвиток.* 2010. №8. URL: https://scholar.google.com/scholar?cluster=15058799191702290519&hl=uk&as_sdt=2005&scioldt=0,5 (дата звернення: 18.01.2019).

68. Івах С. Принципи та методи християнського виховання. *Збірник*

наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 2008. № 2.
URL: <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/187743> (дата звернення: 25.11.2018).

69. Інтеграція рухів і музики у фізичному розвитку дітей старшого дошкільного віку : навч.-метод. посібник. / Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко, Ю. М. Шевченко. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 128 с.

70. Історія української педагогіки і школи : хрестоматія / уклад. : О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. Київ : Знання, 2005. 767 с.

71. Кабалевский Д. Как рассказывать детям о музыке. Москва : Просвещение, 1989. 191 с.

72. Кавун Л. Синкретизм як художній принцип (на матеріалі новел Григорія Косинки). *Вісник Черкаського університету. Сер. : Філологічні науки*. 2015. Вип. 25. С. 18–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuF_2015_25_5 (дата звернення: 15.06.2019).

73. Калокагатія. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Калокагатія> (дата звернення: 25.01.2019).

74. Кант И. Критика практического разума : сочинения в 6 т. Москва, 1965. Т. 4. Ч. 1. 266 с.

75. Картава Ю. А. Історичний огляд виникнення та розвитку музично-ритмічного виховання дітей з особливими потребами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 2010. № 16. С. 73–76.

76. Кессиди Ф. Х. Сократ. 2-е изд. Москва : Мысль, 1988. 220 с.

77. Кисельов С. Локк Джон. *Політична енциклопедія* / за ред. : Ю. Левенець. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 409 с.

78. Кистяковская М. Ю. Физическое воспитание детей дошкольного возраста. Москва : Просвещение, 1978. 117 с.

79. Климець К. В., Піроженко Т. О. Рухова активність та психічне благополуччя дитини старшого дошкільного віку : навч.-метод. посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 208 с.

80. Кнорозов Ю. В. Об изучении фасцинации. *Вопросы языкознания*. 1962.

№ 1. С. 42–50.

81. Коберник Г., Тютя М. Сутність поняття «освітній простір» в психолого-педагогічній літературі. *Науково-методична робота* : веб-сайт. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/90-innovatsiyni-pedahohichni-tekhnohohiyi-v-zahalnoosvitniy-shkoli-teoriya-ta-praktyka-22-liutoho-2019-r/241-sutnist-ponyattya-osvitnij-prostir-v-psikhologo-pedagogichnij-literaturi> (дата звернення: 15.06.2019).

82. Кобзєва І. Гармонійні аспекти калокагатії : історико-філософський аналіз. *Світгляд*, 2018. № 7. С. 22–28.

83. Ковшар О. В. Забезпечення розвивального середовища в навчально-виховному процесі п'ятирічок. *Наука і освіта*, 2014. № 10. С. 94–98.

84. Коломієць Х. В. Забезпечення рухової активності дітей протягом дня. *Дошкільне виховання*, 1972. № 11. С. 26–29.

85. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения / под ред. А. А. Красновского. Москва : Учпедгиз, 1955. 651 с.

86. Коменский Я. А. Материнская школа / пер. с нем. : М. Н. Воскресенской. Санкт-Петербург : Образование, 1892. 64 с.

87. Коменский Я.-А. Пансофическая школа. Т. 2. Москва : Педагогика, 1982. 576 с.

88. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника. Київ, 2000. 336 с.

89. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.01.2019).

90. Копінг. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Копінг> (дата звернення: 04.01.2019).

91. Косенко Ю. М. Загальна педагогіка : навч. посібник. Маріуполь : ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2008. 280 с.

92. Косенко Ю. М. Педагогіка: загальні основи, теорія виховання, теорія навчання : навч.-метод. посібник. 2-ге вид., допов. Маріуполь : ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2014. 264 с.

93. Котлова Л. О. Виховання чесності у дітей: історичний аспект. *Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Яна Амоса Коменського*. 2019. С. 113–115. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/29966/1/Kotlova.pdf> (дата звернення: 20.11.2019).
94. Кочергин А. Н. Моделирование мышления. Москва : Наука, 1969. 96 с.
95. Кошавець І. Розвиток хореографічних здібностей у дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Психологія*. 2014. Вип. 2. Т. 1. С. 199–203.
96. Кривошея Н. Розвиток музично-естетичної культури старших дошкільників засобами музичної казки. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 48. С. 217–222. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2014_48_36 (дата звернення: 19.11.2019).
97. Круцевич Т. Розвиток моральної складової особистості старших дошкільників у процесі організованої рухової активності. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2015. № 2. С. 93–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svp_2015_2_18 (дата звернення: 20.11.2019).
98. Круцевич Т., Пангелова Н. Зміст і засоби програми інтегрованого розвитку рухових та моральних якостей дітей старшого дошкільного віку в процесі фізичного виховання. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. пр. / Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки ; уклад. : А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. Луцьк : Волинський НУ ім. Лесі Українки, 2012. № 3 (19). С. 157–162.
99. Кузьменко В. У. Теоретичні засади діагностики естетичної обдарованості дітей дошкільного віку. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 7 (14). С. 28–30. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/10301/1/Кузьменко.pdf> (дата звернення: 19.11.2019).
100. Кулачківська С., Ладивір С. Я – дошкільник : вікові та індивідуальні особливості психічного розвитку. Київ : Нора-прінт, 1996. 108 с.
101. Курчатова А. Формування морально-етичної сфери дітей дошкільного віку на засадах ідей В. О. Сухомлинського. *Науковий вісник МНУ*

імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2018. № 3. Т. 2. С. 85–89. URL : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwi647a3i_nlAhWLuIsKHZK_C2oQFjAAegQIARAC&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Fopac%2Fsearch.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FNvmdup%255F2018%255F3%25281%2529%255F%255F18%252Epdf&usg=AOvVaw3jIKDSFRbSm6ZDoYgK7UxP (дата звернення: 20.11.2019).

102. Лазарець А. Теоретичні основи виховання моральних якостей у дітей дошкільного віку під час організації ігрової діяльності. *DSpace at IUEH named by academician Stepan Demianchuk* : зб. студ. наук. праць. 2016. № 1 (5). Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука. 395 с. С. 47–52. URL : <http://dspace.regi.rovno.ua:8080/jspui/handle/123456789/490> (дата звернення: 20.11.2019).

103. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч.-метод. посібник. Вид. 2-ге, допов. Житомир : ЖДУ, 2004. 199 с.

104. Левшунова К. Рухова активність в системі психічного благополуччя дошкільника. *Школа*. 1977. № 3. С. 168–178.

105. Леонтьева О. Т. Карл Орф. Москва : Музыка, 1984. 84 с.

106. Лесгафт П. Ф. Психология нравственного и физического воспитания : избр. психол. тр. / авт. вступ. ст. и сост. М. П. Иванова ; Акад. пед. и соц. наук, Моск. психол.-соц. ин-т. Москва : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : МОДЭК, 1998. 410 с.

107. Лисенко М. В. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні кобзаря Вересая. Київ : Музична Україна, 1978. 95 с.

108. Лісовська Т. А. Вплив музичного середовища на розвиток імпровізації в дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер.: Педагогічні науки*, 2014. Вип. 45. С. 83–86.

109. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. С. 456 с.

110. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка,

Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 753 с.

111. Лопатьєв А. О. Моделювання як методологія пізнання. *Теорія та методика фізичного виховання*, 2007. № 8. С. 4–10.

112. Лохвицька Л. В. Аргументація принципу ціннісно-регуляційної інтеракції у концептуальній моделі морального виховання дошкільників. *Психологія і особистість : наук. журнал*. 2018. № 1 (13). С. 128–138. URL : <http://doi.org/10.5281/zenodo.1169793> (дата звернення: 19.11.2019).

113. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль : Мандрівець, 2014. С. 6–7. URL: http://ephsheir.phdpdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/8989898989/1038/Програма_СКАРБНИЦЯ%20МОРАЛІ_Лохвицька.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.11.2019).

114. Мазур И. И., Шапиро В. Д., Ольдерогге Н. Г. Управление проектами : учеб. пособие. 2-е изд. Москва : Омега-Л, 2004. 664 с.

115. Макаренко А. С. О воспитании / сост. и авт. вступ. ст. В. С. Хелемендик. Москва : Политиздат, 1988. 256 с.

116. Макаренко А. С. Педагогическая поэма. Москва : Азбука, 2009. 416 с.

117. Малишева В. М., Меренкова Л. Ф. Корекційно-розвиваюче середовище для дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату. Москва : Шкільна преса, 2003.

118. Матвієнко С. І. Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 297 с. URL : <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/75> (дата звернення: 19.11.2019).

119. Мартин П., Тейт К. Управление проектами : пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 224 с.

120. Мартиненко О. Теорія та методика роботи з дитячим хореографічним колективом : навч. посібник. Бердянськ : БДПУ, 2014. 301 с.

121. Марущак О. Психолого-педагогічні особливості використання дитячих періодичних видань у навчально-виховному процесі початкової школи. *Збірник*

наукових праць Уманського державного педагогічного університету, 2014. Ч. 2. С. 230–239.

122. Мащенко М. В., Шишкіна В. А. Яка фізкультура потрібна дошкільнику? Мозир : ТОВ ВД «Білий вітер», 2005. С. 63–64.

123. Мир детства. Дошкольник / под ред. А. Г. Хрипковой ; отв. ред. А. В. Запорожец. Москва : Педагогика, 1979. 416 с.

124. Модзалевский Л. Н. Очерки истории воспитания и обучения с древнейших до наших времен. Для педагогов и родителей. 3-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : Изд-е книгопродавца Н. Г. Мартынова, 1892. 436 с.

125. Мойсеюк Н. Педагогіка : навч. посібник. 4-е вид., допов. Київ, 2003. 615 с.

126. Молчанюк О. В. Гармонійна взаємодія людини та природи як основа виховання в особистості ціннісного ставлення до природи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. / гол. ред. Г. П. Шевченко. Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2019. Вип. 1 (88). С. 98–113.

127. Молчанюк О. В. Проектування засобів оптимізації процесу навчання з природничих дисциплін у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Харків. нац. пед. ун-т. ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 191 с.

128. Молчанюк О. В. Психолого-педагогічні умови виховання майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи в проектної діяльності. *Теорія і методика професійної освіти* : електрон. наук. фахов. журнал, 2018. Вип. 15. URL : <https://ivetscienceipto.wixsite.com/tmpo/kopiya-14-2018> (дата звернення: 03.02.2019).

129. Молчанюк О. В., Яценко В. В. Сучасні суспільні виклики до процесу виховання дитини. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. Вип. 5 (98). С. 149–163.

130. Москальова Л. Ю. Моральне виховання особистості майбутнього

вчителя музики і художньої культури засобами українського сакрального хорового мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 20 с.

131. Москальова Л. Ю. Цінність доброчесності як основа для формування дружніх взаємин між дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр.*, 2015. № 2 (19). С. 16–24.

132. Москальова Л. Ю., Дмитренко К. А. Формування морально-естетичних почуттів у дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. Вип. 5 (98). С. 164–175.

133. Москальова Л., Кальчева Ю. Значення мистецтва та природи у вихованні цінності краси у дошкільників. *La science et la tehnologie a l'eare de la societe de l'information*, 2019. Vol. 5. С. 96–97.

134. Московчук Л. М. Методика діагностики морально-естетичної вихованості учнів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення духовної музики українських композиторів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 14 : Теорія і методика мистецької освіти*. 2014. Вип. 16 (2). С. 190–195. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nchnpu_014_2014_16\(2\)_50.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nchnpu_014_2014_16(2)_50.pdf) (дата звернення: 20.11.2019).

135. Музыкальный энциклопедический словарь / ред. Г. В. Келдыш. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. 672 с.

136. Назаренко Л. Д., Костюнина Л. И. Формирование ритмичности коллективных действий у занимающихся оздоровительной аэробикой. *ФК в школе*. 2006. № 1. С. 50–52.

137. Нечерда В. Б. Структурно-функціональна модель виховання толерантності у старших підлітків загальноосвітньої школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (2). С. 58–68.

138. Никоненко Ю. П. Особливості морального розвитку та виховання дітей

дошкільного віку. *Психологія: реальність і перспективи* : зб. наук. праць РДГУ, 2013. Вип. 2. С. 132–136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2013_2_39 (дата звернення: 20.11.2019).

139. Ніколаї Г. Ю., Ключко В. В. Розповсюдження ритміки Емілія Жак-Далькроза в міжнародному просторі вищої мистецької освіти. *Проблеми інноваційного розвитку вищої освіти у глобальному, регіональному та національному контекстах* : монографія / Сумський держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка ; за заг. ред.: А. А. Сбруєвої та Г. Ю. Ніколаї. Суми, 2017. Розділ II : Регіональний контекст інноваційного розвитку вищої освіти. С. 202–218. URL: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/3173> (дата звернення: 20.11.2019).

140. Ноздріна Л. В., Ящук В. І., Полотай О. І. Управління проектами : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 432 с.

141. Обласна програма розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2019–2023 роки : Рішення обласної ради від 06 груд. 2018 р. № 817–VII. URL: <https://dniokh.gov.ua/?p=3145> (дата звернення: 12.02.2019).

142. Опарин А. И. Материя – жизнь – интеллект. Москва, 1977. 321 с.

143. Освітні технології : навч.-метод. посібник / О. М. Пехота, А. З. Кітенко, О. М. Любарська та ін. Київ : А. С. К., 2004. 256 с.

144. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш та ін. ; за заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Укр. академія дитинства, 2017. 80 с.

145. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801–XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 20.01.2019).

146. Основы теории подобия и моделирования. Терминология / гл. ред. В. А. Венников. Москва : Наука, 2001. 25 с.

147. Осокина Т. И. Физическая культура в детском саду. 3-е изд., перераб. Москва : Просвещение, 1986. 304 с.

148. Откидач В. М. Естрадний спів і шоу-бізнес : навч.-метод. посібник.

Вінниця : Нова Книга, 2013. 368 с.

149. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.

150. Пангелова Н. Є. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання : автореф. дис. ... д-ра наук з фізичного виховання і спорту : 24.00.02. Київ, 2014. 42 с. URL: http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/20944/1/Пангелова_автореф_5.2014.pdf (дата звернення: 20.11.2019).

151. Пангелова Н., Красов О. Організована рухова активність як чинник своєчасного морального розвитку особистості дошкільників 5–6 років. *Гуманітарний вісник. Педагогіка*, 2012. № 27. С. 199–203. URL: http://ephsheir.phdpdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/600/199_203.PDF?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 24.03.2019).

152. Пантоміма. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Пантоміма> (дата звернення: 02.12.2018).

153. Панфилова А. П. Управление впечатлениями о себе : аттракция, асертивность, фасцинация. URL : <http://www.doctor.kz/content/6640.html> (дата звернення: 27.11.2019).

154. Пахальчук Н. Формування естетичного досвіду дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. *Реалізація ідей В. О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи* : зб. матеріалів пед. читань. Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД», 2015. Вип. 10. С. 8–11. URL : <http://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/682/1/007.pdf> (дата звернення: 19.11.2019).

155. Перетяцько Л. Г., Тесленко М. М. Вплив музики на розвиток морально-естетичних почуттів у дитини в молодшому шкільному віці. *Психологія і особистість*. 2015. №2 (8). Ч. 2. С. 138–150.

156. Пехота О. М., Єрмакова І. П. Основи педагогічних досліджень : навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2013. 287 с.

157. Пивоваренко М. С. Альтернативні технології фізичного виховання в освітньому процесі ЗДО. *Створення інклюзивного простору закладу освіти*

в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 212–214.

158. Пивоваренко М. С. Виховання моральних якостей у дітей дошкільного віку в руховій діяльності. *Формування ефективного освітнього середовища у контексті сучасних викликів реформування системи освіти України* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 159–161.

159. Пивоваренко М. С. Принципи виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. *Актуальные научные исследования в современном мире*. Переяслав, 2019. Вып. 11 (55). Ч. 6. С. 143–147.

160. Пивоваренко М. С. Система виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики: від моделювання до реалізації. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. Вип. 5 (98). С. 186–195.

161. Пивоваренко М. С. Фізичне виховання дітей дошкільного віку засобами музики та ритму. *Професіоналізм педагога в дошкільній освіті* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 24 квіт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 44–45.

162. Пивоваренко М. С. Формування рухового ритму у дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. *Психолого-педагогічні та соціальні аспекти вдосконалення якості освіти* : матеріали Усеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листоп. 2018 р.). Харків, 2018. С. 241–244.

163. Пивоваренко М. С. Формування творчої особистості дошкільника засобами музично-ритмічної гімнастики. *Формування творчої особистості в системі освіти й соціальному середовищі: сучасні виклики та інновації* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 квіт. 2020 р.). Харків, 2020. С. 210–213.

164. Пирогов О. В. Моделирование в образовании. *Инновации в образовании*. 2004. № 5. С. 36–40.

165. Платон. Сочинения в 3-х томах, 4-х книгах / пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи. Москва : Мысль, 1972. Т. 3. 687 с.
166. Платон. Собрание сочинений в 4-х томах / пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи. Москва : Мысль, 1994. Т. 4. 830 с. (Философское наследие. Том 121).
167. Плотинский Ю. М. Модели социальных процессов : учеб. пособие. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва : Логос, 2001. 296 с.
168. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва : Высшая школа, 2004. 512 с.
169. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посібник. Київ : «Академвидав», 2006. 456 с.
170. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників : навч. посібник. Київ : Вища школа, 1993. 111 с.
171. Поніманська Т. І., Дичківська І. М. Дошкільна педагогіка. Практикум : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., спец. «Дошкільне виховання». Київ : Слово, 2004. 352 с.
172. Пономарьова Г. Ф., Малихіна В. М. Організаційно-методичне забезпечення управління інноваційною діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів : монографія. Харків : ПП «Ранок-НТ», 2012. 232 с.
173. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Петриченко Л. О., Малихіна В. М. Наукові основи управління інноваційним розвитком у системі педагогічної освіти : посібник. Харків : ООО «Компанія СМІТ», 2013. 316 с.
174. Пономарьова Г. Ф., Чаговець А. І., Молчанюк О. В. Проблема формування здорового способу життя дітей дошкільного віку у вітчизняній педагогіці (історико-педагогічний аспект) : монографія. Харків : Ранок, 2014. 217 с.
175. Попович О. В. Моделі взаємодії аномального явища та суспільства в їх історичному розвитку. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2014. № 1. С. 271–279.

176. Пристинська Т. Н., Макущенко І. В., Вітрук О. С., Сичова Т. І., Ярошно А. Д. Статико-динамічна коригуюча гімнастика як ефективний засіб виховання культури рухів у дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2008. № 4. С. 95–97. URL : <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-04/08ptmepc.pdf> (дата звернення: 26.01.2019).

177. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 черв. 2015 р. № 641. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text> (дата звернення: 02.08.2019).

178. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 лип. 2018 р. № 776. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 29.01.2019).

179. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 листоп. 2019 р. № 1456. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> (дата звернення: 25.12.2019).

180. Про національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 22.01.2019).

181. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 черв. 2013 року № 344/2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 29.11.2018).

182. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2628–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 20.01.2019).

183. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145–VIII. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.01.2019).

184. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 20.01.2019).

185. Про театри і театральну справу : Закон України від 31 трав. 2005 р. № 2605-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15#Text> (дата звернення: 02.12.2018).

186. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3808–XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (дата звернення: 20.01.2019).

187. Програма з логоритміки / уклад. : Л. С. Куравська. Васильків, 2016. 113 с.

188. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.

189. Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І. Педагогічні технології : навч. посібник. Харків : Колегіум, 2005. 224 с.

190. Психология развивающейся личности / под ред. А. В. Петровского. Москва : Педагогика, 1987. 384 с.

191. Пушкар Т. Моделювання як теоретичний метод розробки педагогічної технології підготовки вчителів філологічного профілю. Підходи А. С. Макаренка до використання педагогічного моделювання. *Витоки педагогічної майстерності. Сер. : Педагогічні науки*. 2013. Вип. 11. С. 273–278.

192. Рейдало В. С. Педагогічні умови формування методичної компетентності майбутніх викладачів української літератури. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 266–272.

193. Рейковский Я. Просоциальная деятельность и понятие собственного «Я». *Вестник МГУ. Сер. : Психология*. 1981. Вып. 1. С. 14–22.

194. Роганова М. В. Формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2001. 17 с.

195. Роганова М. В. Виховання духовно-моральних цінностей в учнів

основної школи в позакласній виховній роботі. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2016. Вип. 4. С. 191–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/profe_2016_4_16 (дата звернення: 09.05.2020).

196. Роганова М. В. Виховання естетичного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку як основа їх духовності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 1. С. 184–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_1_22 (дата звернення: 09.05.2020).

197. Роганова М. В., Чаговець А. І. Дослідження актуальних проблем у фізичному і духовному вихованні дітей дошкільного віку. *Vzdelávanie a spoločnosť*. Prešov : Prešovská univerzita, 2018. Р. 39–45. URL : http://195.140.227.163:8080/jspui/bitstream/123456789/176/1/Rogan_st1.pdf (дата звернення: 03.01.2019).

198. Роганова М. В., Апрелева І. В., Чаговець А. І. Культурно-освітній простір закладу дошкільної освіти як основа гармонійного виховання дітей 4–6 року життя. *Professional development of the teacher in the light of European integration processes* : кол. монографія / за наук. ред. проф. Г. Цветкової. Hameln : InterGING, 2019. С. 361–385. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/2066/1/edited%20final%20tsvetkova%202019.pdf#page=366> (дата звернення: 02.06.2019).

199. Ротерс Т. Т. Рівень ритмічного розвитку школярів загальноосвітніх шкіл у процесі взаємодії фізичного виховання з естетичним. *Молода спортивна наука України* : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Львів, 2004. Вип. 8. Т. 3. С. 323–326.

200. Ротерс Т. Т. Музыкально-ритмическое воспитание и художественная гимнастика : учеб. пособие. Москва : Просвещение, 1989. 175 с.

201. Ротерс Т. Т. Музично-ритмічний розвиток школярів у взаємодії фізичного і естетичного виховання. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2006. № 3. С. 12–14.

202. Русова С. Ф. Ідейні підвалини школи. Кн. 8 (квітень). *Світло*. 1913. С. 33–38.

203. Саранов А. М. Инновационный процесс как фактор саморазвития

современной школы: методология, теория, практика : монография. Волгоград : Перемена, 2000. 259 с.

204. Сбітнева Л. М., Полянська К. В. Зміст і особливості музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні в післявоєнні роки. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 18 (277). Ч. II. С. 43–53. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_18%282%29_9 (дата звернення: 19.11.2019).

205. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. : О. М. Байер, Л. В. Батліна, А. М. Богущ та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.

206. Семенова М. О. Естетичне виховання молодого покоління засобами діяльності з відтворення традиційної культури. *Традиційна культура в умовах глобалізації: платформа для міжкультурного та міжрегіонального суспільного діалогу* : матеріали наук.-практ. конф., 22–23 трав. 2015 р. Харків, 2015. С. 194–205.

207. Сікорський П. І. Кредитно-модульна технологія навчання : навч. посібник. Київ : Європ. ун-т., 2006. 126 с.

208. Скрипник М. І. Дослідження проблем професіоналізму науково-педагогічних працівників у андрагогіці. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Сер. : Філософські науки* / гол. ред. В. С. Пазенок. Київ : КУТЕП, 2013. Вип. 15. С. 165–177.

209. Сковорода Г. Повне зібрання творів : в 2-х т. Т. 1. / за ред. С. М. Перевертун. Київ : Наукова Думка, 1973. 531 с.

210. Сковорода Г. Повне зібрання творів : в 2-х т. Т. 2. / за ред. С. М. Перевертун. Київ : Наукова Думка, 1973. 574 с.

211. Сковорода Г. Пізнай у собі людину. Львів : Світ, 1995. 526 с.

212. Словник української мови : в 11 т. / АН Укр. РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 9 : С / ред. тому : І. С. Назарова та ін. 1978. 916 с.

213. Слота Т. Оздоровлюємо дітей під музику : партерна гімнастика. *Музичний керівник*. 2017. № 8. С. 35–39.

214. Смирнов С. Эмоциональный мир музыки : исследование. Москва :

Музыка, 1990. 320 с.

215. Соковин В. Фасцинология. Екатеринбург : Уральский гос. ун-т. 2005. 357 с.

216. Сперанська-Скарга М. А. Педагогічні умови формування професійно-педагогічного іміджу майбутнього вчителя-філолога. *Науковий вісник Донбасу*. 2010. № 1. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/ (дата звернення: 24.01.2019).

217. Сурмило О. А. Вивчення педагогічних умов використання казки як засобу морального виховання старших дошкільників. *Наукові записки НДУ ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 5. С. 120–124. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_5_24 (дата звернення: 20.11.2019).

218. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / редкол. : О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. Київ : Радянська Школа, 1976. Т. 1 : Проблеми виховання всебічно-розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. 654 с.

219. Сухомлинский В. А. Хрестоматия по этике / сост. О. В. Сухомлинская. Москва, 1990. 304 с.

220. Сходинки до педагогічної майстерності : словник з курсу «Основи педагогічної майстерності» / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович. Старобільськ, 2015. 136 с.

221. Театр. *Вікіпедія* : веб-сайт. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Театр#cite_note-nau-1 (дата звернення: 02.12.2018).

222. Ткачук Т. А. Копінг-поведінка : стратегії та засоби реалізації. Ірпінь : УДФСУ, 2011. 286 с.

223. Ткаченко І. Оздоровче значення партерної гімнастики для студентів-хореографів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2019. № 7 (91). С. 294–303.

224. Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1964. Т. 7, кн. XIII : Літери Риз–Се. С. 1591–1592.

225. Український тлумачний словник : близько 250 000 слів / уклад. та гол.

ред. В. Бусол. Київ ; Ірпінь : Перун, 2016. 1692 с.

226. Улюкаєва І. Г. Історія дошкільної педагогіки : підручник. Київ : Слово, 2016. 424 с.

227. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посібник. Донецьк : Юго-Восток, ЛТД, 2008. 213 с.

228. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6-ти т. / сост. С. Ф. Егоров. Москва : Педагогика, 1990. Т. 5. 528 с.

229. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні. *Історія української школи і педагогіки : хрестоматія* / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Знання, 2005. С. 221–230.

230. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 6-е изд., перераб. и доп. Москва : Политиздат, 1991. 560 с.

231. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. Москва : ИНФРА-М, 2007. 576 с.

232. Философский энциклопедический словарь / под ред. А. А. Ивина. Москва : Наука, 2003. 564 с.

233. Філософія : навч. посібник / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін. 7-ме вид., стер. Київ : Вікар, 2008. 234 с.

234. Філософія. Курс лекцій : навч. посібник / В. Г. Табачковський та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 648 с.

235. Філософія : світ людини. Курс лекцій / В. Г. Табачковський та ін. Київ : Либідь, 2003. 430 с.

236. Степин В. С., Горохов В. Г., Розов М. А. Философия науки и техники : учеб. пособие. Москва : Гардарики, 1999. 400 с.

237. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін. ; Ін-т філос. імені Григорія Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

238. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Академія, 2000. 542 с.

239. Харченко І. Педагогічні аспекти виховання особистості дитини дошкільного віку засобами хореографічного мистецтва. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. Вип. 37. С. 216–224.

240. Хоменко А. Особистісна фасцинація як компонент підготовки викладача-тьютора. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. 2011. С. 53–58.
241. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні : навч. посібник. / упоряд. та заг. ред. І. Г. Улюкаєвої ; Вид. 2-ге, допов. Донецьк : Юго-Восток, ЛТД, 2008. 213 с.
242. Хрустинський В. Сила музики окрилює душу, або Освітній проект з формування духовно-моральних цінностей у дошкільників. *Музичний керівник*. 2015. № 12. С. 10–16.
243. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» : затв. Указом Президента України від 1 вересня 1998 року № 3963/98. Київ, 1998. 48 с.
244. Чаговець А. І. Гармонійне виховання дітей 4–6 років у культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Комунальний заклад «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2019. 437 с.
245. Чаговець А. І. Гармонійне виховання дітей 4–6 років культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2019. 41 с.
246. Чаговець А. І. Гармонійне виховання дітей в культурно-освітньому просторі закладу дошкільної освіти : методологія, теорія, практика : монографія. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 348 с.
247. Чаговець А. Закономірності і принципи соціокультурної концепції тілесно-ціннісного виховання дітей дошкільного віку у взаємодії з фізичним, моральним та естетичним вихованням. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. : Педагогіка*. 2018. № 1. С. 27–33. URL : <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/138214> (дата звернення: 20.11.2019).
248. Чаговець А. І. Краса тіла, краса душі – шлях до гармонії дитини : програма гармонійного виховання дітей 4–6 років / Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2016. 252 с.

249. Чаговець А. І., Пивоваренко М. С. Історичний огляд проблеми морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 24. Т. 2. С. 201–207.

250. Чаговець А. І., Пивоваренко М. С. Моральне виховання дітей дошкільного віку з огляду західно-європейської педагогіки епохи нового часу та просвітництва. *Розвиток національної педагогічної освіти у подіях і персоналіях: особливості, здобутки та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Харків, 19 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 360–362.

251. Шарапанюк А. Педагогічні засади музично-ритмічної діяльності у сучасних вітчизняних дошкільних навчальних закладах. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. Вип. 40. С. 210–214. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_40_33 (дата звернення: 20.11.2019).

252. Шариков Д. І. Ритмопластичний та авангардний чинники в хореографії ХХ століття. *Науковий огляд*. 2014. № 6. С. 5.

253. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе. Київ : Рад. шк., 1985. 87 с.

254. Шевчук А. Дитяча хореографія : навч.-метод. посібник. 3-тє вид. змін. і допов. Тернопіль : Мандрієць, 2016. 288 с.

255. Шевчук А. Дитяча хореографія. *Дошкільне виховання*. 2016. № 5. С. 13–16.

256. Шевчук Г. В. Спортивні свята в дитячому садку. Хмельницький, 2018. 64 с.

257. Шендрик И. Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование. Москва : АПКИПРО, 2003. 156 с.

258. Щербина В. Ю. Методологія проектування. Курс лекцій. Київ : ЕКМО, 2010. 168 с.

259. Ширшов В. Д. Педагогическая фасцинация. *Педагогіка*. 2006. № 9. С. 29–34.

260. Шишкина В. А. Физическое воспитание дошкольников. Минск, 2007.

261. Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у дошкільних

навчальних закладах : лист Міністерства освіти і науки України від 02 верес. 2016 р. № 1/9–454. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKWkVqWk1SYS1qRms/view> (дата звернення: 03.02.2018).

262. Щодо організації фізкультурно-оздоровчої роботи у дошкільних навчальних закладах : лист Міністерства освіти і науки України від 02 верес. 2016 р. № 1/9–456. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKcEYtUWVYdmtGMVE/view> (дата звернення: 03.02.2018).

263. Штофф В. А. Моделирование и философия. Ленинград : Наука, 1966. 304 с.

264. Штремель С. Естетичне виховання дошкільників засобами музичного мистецтва. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2015. Вип. 52. С. 210–214. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/52/35.pdf (дата звернення: 19.11.2019).

265. Юцевич Ю. Музика : словник-довідник. Тернопіль, 2003. 404 с.

266. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

267. Язиков О. І. Моделювання виховного середовища навчального закладу в контексті теорії психологічного поля К. Левіна. *Теорія і методика виховання*. 2017. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4057/1/Моделювання%20середовища_Язиков%20О.І._2017_теорія%20і%20методика%20виховання.pdf (дата звернення: 20.02.2019).

268. Ярославцева М. І., Кучай О. В. Пісочне мистецтво як засіб морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Сєверодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. Вип. 5 (98). С. 249–261.

269. Кісель М. Choreoterapia – polskie doświadczenia, konteksty i wyzwania. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2017. Вип. 1 (9). С. 22–29.

270. Molchaniuk O., Babakina O., Dmytrenko K., Kharkivska A., Kapustina O. Partial programs in access to the social values: technology that changes preschool education. *Journal of Physics : Conference Series*. 2020. Vol. 7. Issue 14. P. 2461–2470. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1691/1/012176/pdf> (дата

звернення: 24.10.2020).

271. Pomytkina L., Moskalyova L., Podkopaieva Yu., Gurovc S., Podplotab S., Zlahodukha V. Empirical studies of socio-psychological conditions of formation of ideas about the spiritual ideal in primary school children. *International journal of children's spirituality*. 2019. Vol. 24. № 4. P. 371–388. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1364436X.2019.1672626> (дата звернення: 11.01.2020).

РОЗДІЛ 2.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ
РЕАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ЗМІСТОВОЇ МОДЕЛІ
ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ
У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ МУЗИЧНО-РИТМІЧНОЇ ГІМНАСТИКИ

2.1. Визначення вихідного стану сформованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку

Із метою перевірки теоретичних засад проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики й ефективності реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі було проведено експериментальну роботу упродовж 2018–2020 років. Проведення експериментальної роботи було спрямовано на такі аспекти як-от:

- визначення загального стану проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку;
- визначення вихідного рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку;
- реалізацію спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики;
- аналіз ефективності впровадження змісту, методів і засобів виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Основними етапами проведення експериментальної роботи було визначено такі як-от:

- планування експериментальної роботи;
- організація та проведення експериментальної роботи;
- інтерпретація результатів експериментальної роботи та статистична обробка одержаних даних.

У цілому дослідницька діяльність передбачала чотири етапи, що висвітлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

**Етапи дослідження
проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого
дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики**

№ з/п	Назва	Мета
1	Підготовчий етап	Здійснити теоретичний аналіз філософської, наукової, методичної психолого-педагогічної літератури задля визначення нагальності проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики на основі єдності таких складових виховання як-от: моральна (ціннісна), естетична (музична) й фізична (ритмічна). Обґрунтувати значення музично-ритмічної гімнастики як комплексного засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Спроекувати теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічного виховання. Розробити критерії, визначити показники й рівні вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.
2	Констатувальний етап	Розробити методичну карту експериментального дослідження. Визначити склад респондентів експериментальної й контрольної груп. Визначити вихідний рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.
3	Формувальний етап	Практично реалізувати спроектовану теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.
4	Контрольний етап	Перевірити ефективність реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Здійснити аналіз і статистичну обробку одержаних даних. Узагальнити результати проведеного дослідження.

Експериментальну базу дослідження склали три заклади дошкільної освіти й два заклади вищої освіти, а саме такі як-от:

- Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №82 комбінованого типу Харківської міської ради»;
- Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №266 комбінованого типу Харківської міської ради»;
- Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №441 комбінованого типу Харківської міської ради»;
- Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;
- Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія.

У педагогічному експерименті взяли участь 258 респондентів, серед них:

- 158 дітей старшого дошкільного віку, означених вище закладів дошкільної освіти. Контрольну групу (КГ) респондентів склали 74 особи, експериментальну (ЕГ) – 84 особи;
- 6 вихователів груп дітей старшого дошкільного віку, означених вище закладів дошкільної освіти;
- 94 здобувачі вищої освіти, означених вище закладів вищої освіти.

Чисельність вибірки респондентів забезпечує репрезентативність одержаних даних.

Під час проведення експериментальної роботи було використано ряд методів:

- аналіз змісту нормативного й методичного забезпечення роботи закладів дошкільної освіти, навчальних планів і програм щодо здійснення підготовки фахівців зі спеціальності 012 Дошкільна освіта відповідно до проблеми дослідження;
- розробка діагностичного інструментарію для визначення вихідного рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку відповідно до визначених компонентів, показників і критеріїв;
- метод спостереження (використано із метою визначення рівня доступності створених умов, що забезпечують реалізацію мети дослідження. Систематичність

і послідовність, обумовлені означеним методом, дозволяють надати елементарну суб'єктивну оцінку рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за допомогою фіксації проявів їх поведінки в різних ситуаціях та видах діяльності);

– бесіди й анкетування вихователів закладів дошкільної освіти й здобувачів вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта з метою уточнення констатувальних даних;

– бесіди й інтерв'ювання науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти, які забезпечують підготовку майбутніх фахівців зі спеціальності 012 Дошкільна освіта, із метою уточнення констатувальних даних відповідно до теми дослідження (інтерв'ювання проводилося вибірково, тому достовірність даних забезпечувалася дотриманням принципу випадкового відбору);

– тестування, із метою визначення вихідного рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку відповідно до визначених компонентів, показників і критеріїв;

– метод експертних оцінок шляхом залучення науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти, адміністрації та вихователів закладів дошкільної освіти, які мають високий професійний рівень і практичний досвід із досліджуваної проблеми (застосування цього методу забезпечило достовірність визначення педагогічних умов реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, а також оцінювання її ефективності);

– методи математичної статистики. Задля порівняння розподілу об'єктів двох вибірок за рівнями визначених показників сформованості досліджуваного аспекту, було використано критерій Пірсона χ^2 .

Надійність та валідність розробленої методичної карти діагностичного інструментарію було доведено за допомогою здійсненого ретестування на тій же вибірці респондентів через певний фіксований період (2 тижні).

Значення коефіцієнту надійності становить від 0,83 до 0,92 (при $p < 0,001$), на підставі чого підтверджено його високу гомогенність.

Відповідно до проведених розрахунків коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює $r=0,88$ (при $p < 0,001$), що доводить високий рівень надійності одержаних анкетних даних. Коефіцієнт кореляції Пірсона розраховувався за наведеною нижче формулою (рис. 2.1):

$$r_{12} = \frac{\sum x_{1i}^2 x_{2i} - \frac{\sum x_{1i} \sum x_{2i}}{n}}{\sqrt{(\sum x_{1i}^2 - (\sum x_{1i})^2 / n)(\sum x_{2i}^2 - (\sum x_{2i})^2 / n)}}$$

Рис. 2.1. Формула розрахунку Коефіцієнту кореляції Пірсона

де x_{1i} – тестовий бал i -го респондента при першому анкетуванні;

x_{2i} – тестовий бал того ж респондента при повторному анкетуванні;

n – кількість респондентів [9].

Для визначення кореляційного зв'язку між показниками або критеріями було використано метод рангової кореляції Спірмена. Формулу обчислення рангової кореляції за Спірменом наведено на рисунку 2.2.

$$R_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_i^2}{n^3 - n}$$

Рис. 2.2. Формула обчислення рангової кореляції за Спірменом

де R_s – коефіцієнт рангової кореляції за Спірменом;

d_i – різниця між рангами показників одних і тих же випробуваних у впорядкованих рядках;

n – число випробуваних або цифрових даних (рангів) у корельованих

рядках [21].

Наведені вище методи математичної статистики, що використано під час експерименту, було обрано відповідно до їх валідності й адаптованості до умов дослідження. Обрані методи забезпечили простоту опрацювання результатів діагностики, що обумовлено можливістю їх використання в практичній діяльності.

Підготовчий етап дослідження описано у першому розділі. Метою констатувального етапу було здійснення аналізу робочої документації, методичного й матеріально-технічного забезпечення закладів дошкільної освіти, анкетування вихователів дітей старшого дошкільного віку, аналізу забезпечення процесу підготовки майбутніх фахівців спеціальності 012 Дошкільна освіта, визначення вихідного рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

На цьому етапі експерименту роботу було розпочато зі спілкування з адміністративним складом закладів дошкільної освіти. Під час означеної форми роботи було визначено рівень сформованості загальних і професійних компетентностей, системи знань, умінь і навичок у вихователів дітей старшого дошкільного віку, що є необхідними у процесі виховання морально-естетичних якостей у дітей, а саме таких як-от: здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку педагогічної галузі; здатність до використання різних видів і форм рухової активності для пропагування здорового способу життя; здатність до міжособистісної взаємодії; здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями, і застосовувати їх у практичній діяльності; здатність до виховання й розвитку в дітей старшого дошкільного віку базових якостей особистості; здатність до виховання в дітей старшого дошкільного віку навичок свідомого дотримання суспільно визнаних морально-етичних норм і правил поведінки; здатність до формування в дітей старшого дошкільного віку елементарних уявлень про різні види мистецтва й засоби художньої виразності та досвіду самостійної творчої діяльності; здатність до фізичного розвитку дітей старшого дошкільного віку, корекції й зміцнення їхнього здоров'я засобами

музично-ритмічних вправ і рухової активності; здатність до організації й керівництва образотворчою, музичною, руховою, театральною діяльністю дітей старшого дошкільного віку; здатність до самоосвіти, саморозвитку для постійного поглиблення фахової підготовки [19].

На підставі аналізу проведеної роботи, доходимо висновку, що вихователі дітей старшого дошкільного віку, у своїй практичній діяльності, застосовують певні методи й засоби роботи, що сприяють активізації морального й естетичного потенціалу зростаючої особистості, серед останніх більшою популярністю користуються методи й засоби розвитку критичного мислення. Але, на жаль, виявлено, що на момент проведення констатувального експерименту, майже немає систематизованої й поступової системи роботи щодо визначення груп методів, засобів і форм роботи для виховання морально-естетичних якостей у дітей.

Після проведеного спілкування з адміністративним складом закладів дошкільної освіти, було проведено роботу щодо аналізу робочої документації, методичного й матеріально-технічного забезпечення закладів дошкільної освіти. На основі проведеної роботи було здійснено оцінювання наявності розвивально-виховного середовища в освітньому просторі закладів дошкільної освіти.

Ознайомлення й аналіз робочої документації вихователів дітей старшого дошкільного віку було здійснено із метою виявлення різноманітності заходів щодо виховання морально-естетичних якостей у дітей на основі єдності таких складових як-от: моральна (ціннісна), естетична (музична) й фізична (ритмічна). Було виявлено, що заходи спрямовані на оптимізацію процесу морально-естетичного виховання у більшості випадків потребують певного корегування й доопрацювання. Найчастіше така робота проводиться в межах різних організаційних форм, що в першу чергу реалізують ряд освітніх завдань, спрямованих на підготовку дітей до навчання у школі. У таких випадках робота із виховання морально-естетичних якостей проходить як допоміжна ланка в різних формах організації діяльності дітей. Можна зазначити, що у поодиноких випадках зустрічаються форми роботи, що спрямовано саме на виховання

моральних, духовних і естетичних цінностей у дітей. Загалом, у більшості випадків стосовно естетичної (музичної) складової виховання, вихователі спираються на планування і досвід музичних керівників закладів дошкільної освіти, що на нашу думку є не цілком коректним. Відповідно до здійсненого аналізу можемо зазначити, що формування рухової сфери дітей старшого дошкільного віку відображено в значній кількості традиційних форм роботи, та на жаль, формування ритмічності рухів згадується досить рідко.

На підставі зазначеного вище доходимо висновку, що не зважаючи на велике різноманіття запланованих і проведених заходів у групах дітей старшого дошкільного віку, виявлено певні недоліки в сформованості системи організаційних форм роботи, що цілеспрямовано сприятимуть підвищенню рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку.

Також, було здійснено аналіз державних [4; 5; 12; 18] і альтернативних [6; 7; 17] комплексних програм розвитку, навчання й виховання дітей старшого дошкільного віку, що дало змогу визначити рівень розкриття проблеми дослідження у чинних програмах. На підставі здійсненого аналізу, зауважимо, що опрацьовані програми не розкривають повністю шляхів реалізації й змісту роботи щодо виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку як окремої невід'ємної складової особистості. У більшості проаналізованих програм морально-естетичні якості розглянуто в контексті поняття «базові якості особистості». Тож доходимо висновку, що організація роботи з означеного напрямку потребує розробки додаткових методичних матеріалів.

Наступним кроком роботи було проведення анкетування (Додаток В) вихователів дітей старшого дошкільного віку. Анкетування проводилося із метою виявлення проблем із досліджуваного напрямку, що потребують нагального рішення. Анкета складалася із 15 запитань. В опитуванні взяли участь вихователі, які є спеціалістами різних категорій і працюють у групах дітей старшого дошкільного віку закладів дошкільної освіти, що увійшли в перелік експериментальних баз (6 осіб).

Проведення такого опитування дало змогу віднайти відповіді на ряд запитань, що угальмовували перебіг експериментальної роботи. Зокрема, на запитання щодо доцільності впровадження альтернативних та парціальних програм виховання, навчання та розвитку дітей дошкільного віку в практику сучасних закладів дошкільної освіти, майже усі учасники опитування (83,33%) надали позитивну ствердну відповідь. Це дає змогу, свідчити, що вихователі все ж таки погоджуються з тим, що зміст альтернативних і парціальних освітніх програм є цінним доповненням до основного методичного забезпечення роботи закладів дошкільної освіти.

Але, аналізуючи відповіді на запитання щодо впровадження у своїй практичній діяльності альтернативних методик або технологій навчання, виховання й розвитку дітей, бачимо такі результати як-от: 16,67% із опитуваних вихователів частково використовують у своїй практиці альтернативні технології, 50% – не використовують, але планують упроваджувати певні альтернативні методики у власній педагогічній діяльності, 33,33% – на момент опитування не використовують у власній педагогічній практиці альтернативні методики, чи планують їх до впровадження, поки відповіді не готові.

Такі розбіжності між відповідями, на проаналізовані вище запитання, можна співвіднести зі стажем і досвідом роботи опитаних вихователів. Адже фахівці з невеликим досвідом роботи, ще освоюють більш традиційні методики. Але за дотримання умов анонімності анкетування, це може бути лише припущенням.

Більшість опитуваних вихователів (66,67%) основними джерелами інформації щодо тієї чи іншої альтернативної програми, методики чи технології обирали такі як-от: проведення круглих столів і методичних об'єднань; проходження курсів підвищення кваліфікації. У решти опитуваних (33,33%) цей перелік поповнився такими відповідями як-от: періодичні видання; інтернет ресурси. Означене питання дає змогу визначити оптимальні шляхи надання інформації щодо оптимізації роботи із означеного напрямку.

Наступні запитання анкети було спрямовано на визначення рівня вирішуваності проблем морально-естетичного виховання дітей. Було виявлено, що значна кількість опитаних вихователів (66,67%) не відокремлюють виховання морально-естетичних якостей як окремої складової особистості, а визначають їх у загальному ряді базових якостей. Зазначене вище стає причиною того, що окремих заходів, першометою яких є виховання морально-естетичних якостей у дітей, проводиться в недостатній кількості. Тобто, робота з напряму морально-естетичного виховання проводиться дотично до інших форм роботи та є однією з численних складових.

На запитання щодо використання засобів музичного й фізичного виховання у процесі виховання морально-естетичних якостей у дітей, майже усі вихователі (83,33%) дали позитивну ствердну відповідь. Що дає змогу констатувати, належний рівень усвідомленості можливостей окреслених засобів у вихованні морально-естетичних якостей.

Більшість із опитаних вихователів (66,67%) зазначили, що діагностичний інструментарій моніторингу (на рівні закладу дошкільної освіти), із набуття та засвоєння необхідних компетентностей, знань, умінь і навичок із напряму виховання морально-естетичних якостей, не достатньо сформований. Решта опитуваних (33,33%) зазначили, що в закладі дошкільної освіти передбачено проведення моніторингу з означеного напряму, та, на жаль, конкретних відповідей щодо наявності діагностичного інструментарію наведено не було. Такі результати дають змогу свідчити про те, що діагностика рівня вихованості морально-естетичних якостей майже не виокремлюється із загалу й проводиться опосередковано, що не може давати коректних результатів.

Також вбачаємо необхідним зазначити, що значна кількість опитаних вихователів до нагальних проблем відносять такі як-от: не систематизоване оновлення методичного забезпечення освітнього процесу (16,67%), не належний рівень надання рекомендацій щодо здійснення педагогічної діяльності з означеного напряму (33,33%); не належний рівень мотивації до впровадження у власну практику нового змісту й методик роботи (50%).

Серед заходів просвітницької діяльності більш доцільними, задля підвищення власної професійної компетентності з означеного напрямку, учасниками опитування було визначено такі як-от: вебінари (16,67%); семінари-практикуми (50%); участь у методичних об'єднаннях (33,33%).

Проведене анкетування дало змогу зосередити увагу на вагомих проблемах, що потребують нагального вирішення на шляху здійснення роботи щодо виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, а саме таких як:

- забезпечення систематизації оновлення методичного забезпечення освітнього процесу;
- надання чітких рекомендацій щодо здійснення педагогічної діяльності з означеного напрямку;
- створення умов для мотивації до впровадження у власну практику нового змісту й методик роботи.

Це свідчить про актуальність створення необхідних матеріалів для проведення різних форм просвітницької роботи серед вихователів, що сприятиме вирішенню означених нагальних проблем. На підставі аналізу відповідей на останнє питання, було визначено перспективи подальшої роботи із вихователями закладів дошкільної освіти з досліджуваного напрямку.

Паралельно зі спілкуванням із представниками адміністративного складу закладів дошкільної освіти й проведенням анкетування вихователів, було проведено роботу з викладачами й здобувачами освіти педагогічних закладів вищої освіти. Роботу було спрямовано на такі напрями як-от: аналіз навчальних планів і робочих навчальних програм з дисциплін професійної підготовки й вибіркового освітніх компонентів; спілкування із науково-педагогічними й педагогічними працівниками, які забезпечують освітній процес підготовки фахівців зі спеціальності 012 Дошкільна освіта; анкетування здобувачів освіти, зазначеної вище спеціальності.

Було здійснено аналіз навчальних планів і навчальних робочих програм, що забезпечують змістове й навчально-методичне наповнення освітнього процесу щодо підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. На підставі проведеного

аналізу було визначено, що в опрацьованих документах приділено належну увагу проблемі морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку у взаємозв'язку з фізичним. Зокрема, це розкрито в змісті навчальних робочих програм таких дисциплін як-от: «Дошкільна педагогіка», «Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку», «Теорія і методика музичного виховання дітей дошкільного віку» тощо. Але, зауважимо, що, у контексті змісту опрацьованих навчальних робочих програм, досліджувану проблему повною мірою не висвітлено. Тобто, у кожній із проаналізованих навчальних дисциплін, приділено увагу лише деяким аспектам досліджуваного напрямку. Це обумовило нагальну потребу створення спецкурсу, що забезпечить формування ряду необхідних загальних і професійних компетентностей у майбутніх фахівців дошкільної освіти щодо виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Під час спілкування із науково-педагогічними й педагогічними працівниками, які забезпечують освітній процес підготовки майбутніх фахівців спеціальності 012 Дошкільна освіта, було визначено, що більшість викладачів висвітлюють проблему виховання морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку в контексті відокремлених тем, присвячених моральному й естетичному вихованню, що тягне за собою певну бінарність означеного процесу й не визначає перспективи єдності. Та варто зауважити, що після спілкування з викладачами, ми дійшли висновку, що означений підхід, все ж таки певною мірою забезпечує реалізацію деяких завдань, що також уможлиблює одержання позитивних результатів.

Здійснивши аналіз проведеної роботи, що схарактеризовано вище, можемо констатувати, що результативність роботи майбутніх фахівців дошкільної освіти буде повною мірою залежати від рівня їх теоретико-методологічної підготовки. Тому з метою уточнення констатувальних даних і виявлення прогалин у процесі підготовки майбутніх фахівців спеціальності 012 Дошкільна освіта в педагогічних закладах вищої освіти, було проведено анкетування серед здобувачів вищої освіти (Додаток Г). Анкета складалася із 10 запитань. В опитуванні взяли участь

здобувачі вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 012 Дошкільна освіта й здобувають вищу освіту в ЗВО, що увійшли в перелік експериментальних баз (94 особи).

Під час проведення анкетування було з'ясовано ряд нагальних проблем, що потребують більш деталізованого й конкретного вирішення. Відповідями респондентів було підтверджено, що зазначену вище тему, вони розглядали у процесі вивчення теоретико-методологічних засад морального й естетичного виховання дітей дошкільного віку.

Серед навчальних дисциплін, що сприяють підвищенню рівня обізнаності із означеного напрямку роботи, здобувачами освіти було визначено такі як-от: дисципліни професійної підготовки (69,15%); вибіркові освітні компоненти (23,40%); інше – у варіанті «інше» здобувачами освіти було визначено проходження педагогічної практики (7,45%).

Більшістю опитаних здобувачів освіти (89,36%) було відзначено, що під час проходження педагогічної практики, вони мали змогу спостерігати проведення заходів, спрямованих на виховання морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку, решта учасників анкетування (10,64%) визначили у варіанті відповіді «Інше», що не можуть дати впевненої ствердної відповіді на означене питання. Зауважимо, що негативних ствердних відповідей на це запитання виявлено не було.

Здобувачами освіти було визначено, що частково засоби музичного й фізичного виховання можуть бути використані в процесі виховання морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку. Зокрема відповіді розподілилися таким чином як-от: чітку позитивну ствердну відповідь надали 80,85% респондентів, 11,7% респондентів дали позитивну відповідь, але у варіанті відповіді «Інше» прописали «частково», 7,45% учасників опитування заповнили варіант відповіді «Інше», узагальнивши такі відповіді, було зазначено «можливо за певних умов».

Зауважимо, що під час проведення анкетування, було з'ясовано, що майбутні фахівці дошкільної освіти не заперечують факт необхідності впровадження

альтернативної методики виховання морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку на основі інтеграції музики й руху, у практику сучасних закладів дошкільної освіти. А саме було визначено, що 89,36% опитаних надали позитивну ствердну відповідь на означене питання, 10,64% зазначили, у варіанті відповіді «Інше», що нагальної потреби в цьому не бачать, але задля урізноманітнення освітнього процесу сучасних закладів дошкільної освіти, альтернативні методики варто впроваджувати.

Серед форм роботи, що допомагають більш ефективно засвоїти необхідний навчальний матеріал із означеного напрямку, здобувачами освіти було визначено такі як-от: лекційні заняття (8,51%); практичні заняття (42,55%); семінари (28,72%); науково-практичні семінари-практикуми (7,45%); науково-практичні конференції (5,32%); вебінари (7,45%); відповідей у варіанті «Інше» зазначено не було.

Також, здобувачам вищої освіти було надано можливість оцінити свій рівень обізнаності щодо виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за допомогою поєднання засобів музичного й фізичного виховання, відповідно до такої градації як-от: високий, достатній, середній, низький. Було одержано такі результати як-от: 17,02% опитуваних – оцінили себе на високий рівень; 21,28% – достатній рівень; 57,44% – середній рівень; 4,26% – низький рівень.

Серед заходів просвітницької діяльності більшість респондентів вважають більш доцільними, задля підвищення рівня власної обізнаності із означеного напрямку такі як-от: вебінари (9,57%); науково-практичні конференції (10,64%); семінари-практикуми (10,64%); вивчення додаткових вибіркового дисциплін (19,15%); виховні заходи (9,57%); вивчення передового педагогічного досвіду (8,51%); перегляд педагогічної преси (10,64%); членство у студентських наукових товариствах (17,02%); серед інших відповідей, було запропоновано участь у програмах обміну студентами (4,26%).

На підставі аналізу отриманих результатів анкетування було підтверджено, що в організації освітнього процесу з підготовки майбутніх фахівців, приділяється

певна увага темам морального й естетичного виховання дітей дошкільного віку, але належною мірою не зауважується на засобах виховання морально-естетичних якостей у дітей як окремої невід'ємної складової особистості. Було з'ясовано, які ставлення майбутніх вихователів до впровадження альтернативних методик виховання в освітній процес закладів дошкільної освіти. Також, у процесі опитування було виявлено, які форми роботи здобувачі освіти вважають більш доцільними у процесі підвищення рівня обізнаності з досліджуваною проблемою. Проведення такого анкетування обумовило виявлення нагальної потреби створення спецкурсу для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, що забезпечить підвищення рівня обізнаності майбутніх фахівців із означеного напрямку роботи.

Наступним етапом констатувального експерименту було визначення вихідного рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, на основі розробленої у першому розділі (п. 1.3.) критеріальної бази дослідження.

На підставі конкретизованих показників вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, було розроблено методичну карту дослідження (див. табл. 2.2.), що представлена у вигляді систематизованих діагностичних методик рівня розвитку й вихованості старших дошкільників. Це забезпечило можливість порівняння між собою попередніх, поточних й підсумкових показників рівня вихованості дітей, і корегування планування, організації, змісту й засобів в освітньому процесі відповідно до визначеної мети – забезпечення позитивної динаміки рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної діяльності.

**Методична карта дослідження
рівнів вихованості морально-естетичних якостей
у дітей старшого дошкільного віку**

Кри- терії	Показники	Методи дослідження
Духовно-пізнавальний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сформованість елементарних знань про моральні й естетичні цінності. 2. Сформованість моральних й естетичних уявлень. 3. Здатність до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Адаптована методика Е. Помиткіна «Внутрішній світ» (Додаток Д) [16]. 2. Проективна методика «Вигаданий світ» (Додаток Е). 3. Опитувальник для дітей старшого дошкільного віку «Подивись і розкажи» (Додаток Ж).
Емоційно-ціннісний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сформованість естетичних і моральних почуттів. 2. Здатність до емоційного відгуку на твори музичного мистецтва, емпатії. 3. Сформованість системи морально-естетичних цінностей. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Музично-ритмічна вправа «Покажи, що почув» (Додаток И). 2. Адаптована методика «Кольорова музика» (Додаток К) [10]. 3. Адаптована методика Е. Помиткіна на виявлення рівня сформованості ціннісної орієнтації особистості «Здійснення бажань» (Додаток Л) [16].
Результативно-творчий	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сформованість потреби у виконанні музично-ритмічних рухів. 2. Здатність до музично-ритмічної творчості. 3. Здатність до прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комплекс музично-ритмічних вправ (Додаток М). 2. Методика визначення рівня здатності до рухової імпровізації «Казковий світ музики» (Додаток Н) [20]. 3. Методика музично-ігрової діагностики особистісних якостей у дітей дошкільного віку (Додаток П).

Проведення першої групи діагностичних зрізів було спрямовано на виявлення рівня сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за духовно-пізнавальним критерієм, показниками якого є такі як-от:

- сформованість елементарних знань про моральні й естетичні цінності;
- сформованість моральних й естетичних уявлень;
- здатність до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного.

Перший діагностичний зріз було проведено з метою визначення рівня сформованості першого показника (сформованість елементарних знань про моральні й естетичні цінності) сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за духовно-пізнавальним критерієм.

Для проведення діагностики було використано адаптовану методику Е. Помиткіна «Внутрішній світ» (Додаток Д). Використання означеної методики обумовлює визначення рівня сформованості знань у дітей старшого дошкільного віку про духовні, морально-естетичні якості, володіння словниковим запасом із означеної теми, здатність до розуміння важливості таких якостей і вміння пояснити їх значення у власному житті. Анкета складалася з 11 запитань. Дитині було запропоновано дати відповіді на питання наведені в анкеті. Паралельно дорослий, який допомагав дитині пройти опитування, заповнював анкету. Надалі, користуючись відповідями на запитання анкети було визначено ряд значимих факторів, які позитивно впливають на формування духовності дитини, її моральних та естетичних цінностей.

Використання цієї анкети забезпечило можливість виявити так звані «порожні місця» у «внутрішньому світі» дитини. Результати проведеного опитування можуть слугувати у подальшому для розробки програми заповнення цих «порожніх місць» вищими смислами, цінностями та ідеалами людства. Такий підхід на практиці дозволить здійснювати формування особистості дитини опосередковано, не втручаючись безпосередньо в її ціннісно-смыслову сферу, через моделювання зовнішніх умов, сприятливих для духовного розвитку,

морально-естетичного виховання [16]. Оцінку результатів було здійснено відповідно до якісних і кількісних даних за кожним питанням.

Так, наприклад, під час проведення опитування відповідаючи на питання «Чи багато в тебе таємниць, про які ти не розповідаєш нікому?», певна кількість дітей (41,67% експериментальної й 40,54% контрольної груп), надали ствердну позитивну відповідь; більша кількість опитаних дітей (52,38% експериментальної й 54,05% контрольної груп), у своїх відповідях зазначили, що таємниці не є важливими і у них їх майже немає; решта респондентів старшого дошкільного віку (5,95% експериментальної й 5,41% контрольної груп) не змогли дати чіткої й обґрунтованої відповіді на це запитання.

На питання «Чи ставляться батьки до тебе як до друга?», певна кількість дітей надала позитивну ствердну відповідь (47,62% експериментальної й 50% контрольної груп). Деякі діти експериментальної (38,09%) та контрольної (40,54%) груп надали негативну ствердну відповідь. Решта учасників опитування (14,29% експериментальної й 9,46% контрольної груп) надали відповідь «інколи», «коли добре поводжуся» тощо.

Під час відповідей на наступні два питання анкети, а саме такі як-от: «Назви, будь-ласка, свої улюблені книжки, журнали» та «Яка музика, пісні подобаються тобі найбільше?», у дітей виникали певні труднощі. Більша кількість дітей (88,1% експериментальної й 87,84% контрольної груп) давали відповіді за типом: «У мене є улюблена книжка або пісня, але я її не пам'ятаю» тощо. Деякі діти (7,14% експериментальної й 5,41% контрольної груп) серед улюблених журналів зазначали комікси, а серед улюбленої музики, пісні з сучасних мультиплікацій. І певна кількість дітей не змогли взагалі дати відповідь на це питання: 4,76% респондентів експериментальної групи й 6,75% – контрольної.

На наступне питання анкети більшість дітей відповідали із задоволенням і були впевнені в своїх відповідях. Таким чином, на питання «Назви, будь-ласка, свої улюблені фільми, мультфільми», більшість дітей обох груп (71,43% експериментальної й 74,32% контрольної груп) змогли назвати приклади улюблених мультфільмів, але назв фільмів дітьми озвучено не було.

21,43% респондентів експериментальної групи й 20,27% – контрольної не змогли чітко дати відповідь на це запитання, надаючи відповіді за типом: «Я люблю дивитися мультики, але я не знаю або не пам'ятаю як вони називаються» тощо. 7,14% респондентів експериментальної групи й 5,41% – контрольної загалом не змогли дати відповідь на це запитання.

На питання «Як часто ви разом із батьками буваєте на природі?» діти обох груп відповіли без труднощів. Таким чином, відповідь «Часто» надали 73,81% дітей експериментальної й 74,32% дітей контрольної груп. Деякі учасники опитування навіть наводили приклади спільної діяльності з батьками під час відпочинку на природі. Та, на жаль певна кількість дітей обох груп (26,19% експериментальної й 26,68% контрольної груп) зазначили, що таким видом організації спільної діяльності в їх родинях користуються дуже рідко.

На наступне питання анкети «Назви своїх найкращих друзів», більшість дітей відповіли без особливих труднощів. 71,43% дітей експериментальної й 74,32% дітей контрольної груп під час відповіді на означене питання, назвали по 2–4 імені своїх друзів. Та, на жаль, достатній відсоток дітей обох груп (28,57% експериментальної й 25,68% контрольної груп) не змогли дати відповідь на це запитання, найчастіше це було пов'язано з труднощами у встановленні міжособистісних відносин у дитячому колективі.

Відповісти на наступне запитання анкети дітям було найскладніше. Отже, на питання «Як часто ви з батьками відвідуєте разом: а) театри, концерти; б) музеї, виставки; в) храми, церкви?» діти відповіли так: театри та концерти відвідують 38,09% дітей експериментальної групи й 40,54% – контрольної; музеї та виставки відвідують 33,33% дітей експериментальної групи й 37,84% – контрольної; храми та церкви відвідують разом із батьками 9,52% дітей експериментальної групи й 9,46% – контрольної. На підставі одержаних відповідей, можемо констатувати, що організація дозвілля дітей в сім'ї з означених напрямів потребує корегування.

На питання «На кого ти хочеш бути схожим?» більшість дітей (61,9% експериментальної й 62,17% контрольної груп) у своїх відповідях зазначають своїх батьків. Певна кількість дітей (28,57% експериментальної

й 29,73% контрольної груп) наводить у своїх відповідях інших значимих для неї дорослих. Деякі діти (7,14% експериментальної й 6,75% контрольної груп) обирають своїм взірцем персонажів мультиплікаційних та ігрових сюжетів. Решта опитаних дітей (2,38% експериментальної й 1,35% контрольної груп) не змогли надати чітко визначену відповідь на це питання.

На наступне питання анкети майже усі діти експериментальної (97,62%) й контрольної (98,65%) груп дали відповідь без жодних труднощів. Так, на питання «Твої улюблені комп'ютерні ігри», усі діти змогли навести по 2–3 приклади улюблених ігор, конкретно називаючи назви й улюблених персонажів. Порівнюючи відповіді дітей на це питання й питання № 3, 4, 5, 6, 8, можемо свідчити про те, що дозвілля більшості дітей обмежується віртуальним простором. А тому й формування духовної, моральної й естетичної сфер особистості відбувається під вагомим впливом віртуального світу.

На жаль, маємо констатувати, що відповідь на питання «Що тобі необхідно для щастя?» викликала в більшості дітей труднощі. Значна кількість респондентів старшого дошкільного віку (88,1% експериментальної й 87,84% контрольної груп) не змогла надати чіткої відповіді на це запитання. Решта дітей (11,90% експериментальної й 12,16% контрольної груп) зазначали, що для щастя їм необхідні нові речі, іграшки тощо. На підставі аналізу відповідей на це питання, можемо констатувати, що більшість дітей не замислюється над такою категорією як «щастя», це може бути обумовлено низьким рівнем сформованості загальнокультурної компетентності й системи знань з духовного й морально-естетичного напрямку. Також, варто зауважити, що ті діти, які не вагаючись відповіли на означене питання, говорили про матеріальну складову буття, що дає підстави констатувати, низький рівень сформованості знань про моральні й естетичні цінності.

На підставі здійсненого аналізу відповідей дітей за сукупністю 11 питань, можемо констатувати, що у більшості дітей (79,76%) експериментальної й (79,73%) контрольної груп виявлено середній рівень сформованості елементарних знань про моральні й естетичні цінності. Високий рівень виявлено

в 1,19% дітей експериментальної й 2,7% дітей контрольної груп. А низький рівень виявлено в 19,05% дітей експериментальної й 17,56% дітей контрольної групи. Принаймні, про це можемо свідчити зі слів дітей. Варто зауважити, що формування духовної, морально-естетичної сфери особистості є досить важливим, починаючи з раннього й дошкільного дитинства. Діти старшого дошкільного віку віднаходять зразки духовності, моральності й естетики в різних явищах і осередках навколишнього світу. Таким чином, деякі діти є більш сприйнятливими до взірців значимих дорослих, певна кількість дошкільників спрямовує свою увагу на зразок однолітків, а є діти, які найважливішим чинником єдності краси й моральних норм поведінки визначають сформованість ставлення до об'єктів природи. Та, на жаль, необхідно зазначити, що значна кількість сучасних дітей перебуває під впливом віртуального середовища, що також впливає на формування їх ціннісних орієнтирів. Відтак, діти беруть за взірць персонажів віртуального простору (улюблених мультиплікаційних або ігрових героїв).

За результатами проведеного опитування, вбачаємо необхідним, у подальшому, більш конкретизовано й цілеспрямовано планувати й організувати освітню й виховну роботу із означеного напрямку.

Проведення наступного діагностичного зрізу було спрямовано на визначення рівня сформованості другого показника (сформованість моральних й естетичних уявлень) когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за духовно-пізнавальним критерієм. Із цією метою було використано проєктивну методику «Вигаданий світ» (Додаток Е). Відповідно до цієї методики дітям старшого дошкільного віку було запропоновано вигадати й намалювати на аркуші паперу тварину, рослину, предмет тощо, яких не існує в реальному світі й дати малюнку незвичайну назву. Увага дітей зосереджувалася на тому, що зображення не має відображати образи героїв казок та мультиплікацій. Під час малювання використовувався спокійний, релаксаційний музичний супровід. Після завершення малювання було проведено з дітьми коротку бесіду, що передбачала віднайдення відповідей на 7 питань і була спрямована на визначення сформованості моральних та естетичних уявлень.

Здійснивши аналіз проведеного діагностичного зрізу можемо зазначити, що більшість дітей (85,71% експериментальної і 86,49% контрольної груп) впоралися із завданням «Намалювати вигаданого персонажа або предмет». Решта дітей (14,29% експериментальної і 13,51% контрольної груп) у своїх малюнках відобразили знайомих мультиплікаційних героїв. Це обумовило й відповіді дітей на такі питання як-от: «Хто (що) зображений на твоєму малюнку?» та «Як ти назвав (-ла) свій малюнок?». Варто зазначити, що без труднощів на ці питання відповіли 59,52% дітей експериментальної групи й 66,22% – контрольної. Також, були діти, які довго вагалися перед тим як дати назву своєму малюнку: 26,19% – експериментальної й 20,27% контрольної груп. Решта дітей (14,29% експериментальної і 13,51% контрольної груп) у своїх малюнках відобразили знайомих мультиплікаційних героїв і назвали їх відповідно. Це може свідчити про низький рівень розвитку творчої уяви й фантазії у певної групи дітей старшого дошкільного віку, що потребує подальшої цілеспрямованої роботи.

На наступне питання «Тобі подобається персонаж (рослина або предмет) який ти намалював (-ла)?», майже усі діти (97,62% експериментальної й 98,65% контрольної груп) надали позитивну ствердну відповідь. Спираючись на це, можемо свідчити, що кожна дитина цінує вияви своєї творчості й здатна позитивно до них ставитися.

Наступні три питання («Що саме тобі подобається найбільше?», «Як ти гадаєш твій персонаж (рослина або предмет) добрий (створений для добра)?», «Які ще якості, окрім добра, притаманні твоєму малюнку? / Для чого, окрім добра, створений твій предмет?») викликали в дітей певні труднощі під час відповідей. Зокрема, впевнені, чіткі й більш повні (дитина змогла назвати більше двох характеристик, що їй подобаються в цьому малюнку, чітко визначила чи добрий її малюнок, а також змогла назвати дві й більше позитивних якостей, що притаманні її вигаданому персонажу) відповіді на ці запитання надали лише 13,1% респондентів експериментальної групи й 16,22% – контрольної. Значна кількість дітей (67,85% експериментальної й 71,62% контрольної груп) визначила, що їм подобається в малюнку й, що їх персонаж добрий, але інших характеристик

надати не змогла. Решта дітей (19,05% експериментальної й 12,16% контрольної груп) не змогла дати чіткі відповіді на означені запитання.

На питання «Чому б ти хотів (-ла) навчити свого персонажа?» більшість дітей (89,29% експериментальної й 81,08% контрольної груп) відповідала, зауважуючи на матеріальних аспектах життя (наприклад: «... навчили б малювати, співати, грати в ігри тощо»). На жаль лише 10,71% дітей експериментальної й 18,92% дітей контрольної груп, робили спроби у своїх відповідях висловити якості, яким би хотіли навчити своїх персонажів, але більшість відповідей була не конкретизованою (наприклад: «... навчили б дружити, спілкуватися, ділитися думками тощо»).

На підставі аналізу відповідей дітей старшого дошкільного віку під час проведених бесід можемо свідчити, що такі відсоткові показники, обумовлені обмеженим рівнем сформованості моральних та естетичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку. Таким чином, відповідно до результатів проведеного діагностичного зрізу можемо констатувати, що в респондентів експериментальної групи виявлено 1,19% дітей – високий рівень, 77,38% дітей – середній рівень, 21,43% дітей – низький рівень сформованості моральних та естетичних уявлень. У респондентів контрольної групи виявлено 1,36% дітей – високий рівень, 81,08% дітей – середній рівень, 17,56% дітей – низький рівень сформованості моральних й естетичних уявлень.

Проведення наступного діагностичного зрізу було спрямовано на визначення рівня сформованості третього показника (здатність до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного) когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за духовно-пізнавальним критерієм. Із цією метою було використано опитувальник для дітей старшого дошкільного віку «Подивись і розкажи» (Додаток Ж). Зміст опитувальника містив 5 запитань-зображень і 7 орієнтовних додаткових запитань. Відповідно до інструкції проведення опитування кожній дитині було запропоновано розглянути картинку й розповісти про свої враження. Під час розповіді дитині ставилися запитання, що подано у переліку.

Використання цієї методики допомогло визначити здатність дитини до порівняльного аналізу доброго й поганого, прекрасного й потворного, за допомогою опису зображення та висловлення власної думки. Під час проведення зауважувалося не тільки на тому, чи відрізняє дитина категорії «добре», «погане», «красиве», «потворне», але й чи може вона пояснити свій вибір.

Обробка результатів відбувалася відповідно до якісних і кількісних показників відповідей дітей. Кожне запитання-зображення оцінювалося окремо, за шкалою від 0 до 2 балів, де 2 – дитина правильно визначила категорію й змогла пояснити відповідь; 1 – дитина правильно визначила категорію, але не змогла пояснити відповідь; 0 – дитина не правильно визначила категорію й не змогла пояснити відповідь. За сумою отриманих балів за відповіді на 5 запитань-зображень було визначено рівень сформованості здатності до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного, за шкалою від 0 до 10 балів, де 8–10 – це високий рівень, 4–7 – середній, 0–3 – низький.

Варто зауважити, що під час відповідей дітей було виявлено, що в словнику дітей старшого дошкільного віку, відсутнє поняття «потворне», яке діти замінювали на «не красиве». Під час проведення опитування було з'ясовано, що більшість дітей (71,43% експериментальної й 74,32% контрольної груп) здатні правильно визначити категорію «добре» чи «погано», «красиве» чи «потворне (не красиве)». Але, серед цих дітей, лише 3,4% експериментальної та 5,02% контрольної груп робили спроби обґрунтувати свою відповідь. На жаль, серед респондентів було виявлено дітей (16,67% експериментальної й 13,52% контрольної груп), які не змогли правильно визначити категорію, але були зацікавлені відповідями на запитання й дітей (11,9% експериментальної й 12,16% контрольної груп), які зовсім не відповіли на деякі запитання.

У більшості дітей труднощі викликало запитання-зображення № 5 «Картина «Жоржини» Катерини Білокур». Дітям було важко обґрунтувати власну думку відповідно до змісту цієї картини. Можемо зробити припущення, що це спостерігалось, у зв'язку з певним відстороненням сучасних дітей від творів «живого» мистецтва й зануренням у світ яскравої комп'ютерної графіки.

Здійснивши аналіз проведеного опитування було констатовано такі результати як-от: високий рівень сформованості здатності до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного не виявлено в жодної з груп респондентів. Середній рівень мають 71,43% дітей експериментальної групи й 74,32% дітей контрольної групи. Низький рівень виявлено у 28,57% дітей експериментальної групи й у 25,68% дітей контрольної групи. Тож доходимо висновку, що не зважаючи на те, що в більшості дітей обох груп респондентів виявлено середній рівень, констатовано значний відсоток дітей із низьким рівнем сформованості досліджуваного показника когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за духовно-пізнавальним критерієм.

На підставі якісного й кількісного аналізу рівня сформованості показників когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за духовно-пізнавальним критерієм, було одержано результати, які подано в таблиці 2.3.

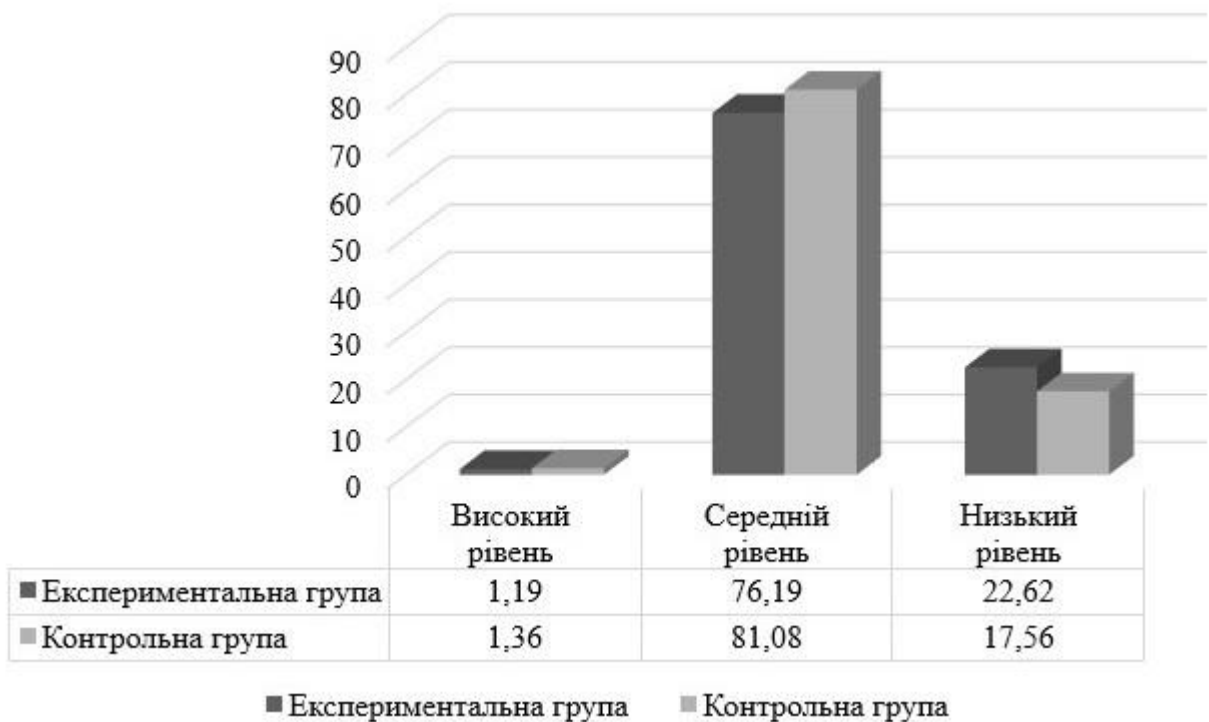
Таблиця 2.3.

Результати діагностування рівня сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за духовно-пізнавальним критерієм (у %)
(Констатувальний етап)

Рівень сформованості	Результати діагностування			
	Експериментальна група (ЕГ) (84 особи – 100%)		Контрольна група (КГ) (74 особи – 100%)	
	%	Осіб	%	Осіб
Високий рівень	1,19	1	1,36	1
Середній рівень	76,19	64	81,08	60
Низький рівень	22,62	19	17,56	13

Зважаючи на наведені вище дані, доходимо висновку, що рівень сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за духовно-пізнавальним критерієм

в експериментальній і контрольній групах респондентів приблизно однаковий. Отже, за допомогою проведення діагностичних зрізів виявлено високий рівень у 1,19% дітей експериментальної й 1,36% дітей контрольної груп, середній рівень у 76,19% дітей експериментальної й у 81,08% дітей контрольної груп, низький рівень у 22,62% дітей експериментальної й 17,56% дітей контрольної груп (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Рівні сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей експериментальної й контрольної груп за духовно-пізнавальним критерієм на констатувальному етапі

Другу групу діагностичних зрізів було проведено з метою визначення рівня сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм, що передбачав такі показники як-от:

- сформованість естетичних і моральних почуттів;
- здатність до емоційного відгуку на твори музичного мистецтва, емпатії;
- сформованість системи морально-естетичних цінностей.

Перший діагностичний зріз було проведено із метою визначення рівня сформованості першого показника (сформованість естетичних і моральних почуттів) аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм.

Для проведення діагностики було використано музично-ритмічну вправу «Покажи, що почув (-ла)» (Додаток І). Проведення цього діагностичного зрізу забезпечило можливість виявити рівень сформованості досліджуваного показника за допомогою використання засобів музично-рухової виразності.

Відповідно до інструкції проведення тесту дітям було запропоновано прослухати музичний твір двічі. Вперше, дітям пропонувалося без слів, за допомогою рухів і міміки показати свої почуття та емоційний стан, викликаний музичним твором. Педагог не повинен був надавати дитині словесних або практичних підказок чи порад. Вдруге діти слухали музику, після чого характеризували її за допомогою слів, відповідно до того, що вони відчували під час слухання музики. Під час такої бесіди педагог міг задавати дитині додаткові запитання, задля деталізації її відповіді. У переліку використаного музичного матеріалу були твори адаптовані для дітей: Вольфганг Амадей Моцарт (Menuet, Piano piece In F major, So Wonderfull..., Andante Grazioso), Антоніо Вівальді (Пори року: Весна, Літо).

Інтерпретація результатів проведеного діагностичного зрізу здійснювалася шляхом якісного й кількісного аналізу вербальних і невербальних відповідей дітей. При цьому, під час першого прослуховування, обов'язково було враховано сформованість рухової сфери дитини, вміння відчувати настрій і характер твору, під який запропоновано виконати рух, здатність до узгодження музики й рухів, вміння передавати власні почуття за допомогою міміки й пантоміміки. Під час другого прослуховування, було враховано самостійність, логічність й обґрунтованість розповідей і відповідей дітей. А також, було враховано зацікавленість дітей у виконанні запропонованої вправи, їх емоційність.

Таким чином, на підставі аналізу проведеного тесту, було виявлено, що більшість дітей обох груп здатні до сприйняття настрою й характеру музичного

твору, про це можемо свідчити, зважаючи на наведені нижче результати. У значній кількості респондентів (82,14% експериментальної й 87,84% контрольної групи) було виявлено здатність до передачі настрою й характеру музики за допомогою руху. Так, наприклад, під час першого прослуховування твору А. Моцарта «Menuet», діти виконували почергово ритмічні й пластичні рухи, що відповідало музичному супроводу. Можна було спостерігати вираження позитивних емоцій, виявів ініціативи до комунікування з однолітками. Міміка дітей була відповідною. А під час першого прослуховування твору «So Wonderfull...», рухи були досить ритмічними, а за допомогою міміки діти передавали емоції радості, щастя, зацікавленості тощо. Під час першого прослуховування творів А. Моцарта «Andante Grazioso», «Piano piece In F major», рухи дітей були більш пластичними, майже не змінювалися на ритмічні, за мімікою дітей можна було визначити емоції, що виражали спокій і душевну рівновагу, що уповні відповідало музичному супроводу. А під час першого прослуховування твору А. Вівальді «Пори року: Літо», рухи дітей були швидкими, емоції, що виражалися мімікою, також швидкоплинно змінювалися, часто переважали насторожливі мотиви. На відміну від цього твору під час прослуховування твору «Пори року: Весна», у дітей переважав гармонійний настрій, що було виражено за допомогою відповідних рухів.

У деяких дітей (11,9% експериментальної й 10,81% контрольної груп) спостерігалася невідповідність між сприйманням настрою й характеру музики та руховим відображенням. Можемо зробити припущення, що у переважній кількості випадків, це було обумовлено низьким рівнем сформованості відчуття музичного й рухового ритмів. На жаль, у 5,96% дітей експериментальної й 5,41% дітей контрольної груп було виявлено низький рівень здатності до вираження почуттів за допомогою засобів невербального спілкування.

Другий етап проведення діагностичного зрізу передбачав прослуховування музичних творів і пояснення своїх почуттів, під час бесіди. У процесі проведення бесіди відповідно до смислового наповнення музичних творів було виявлено, що більшість дітей обох груп (70,24% експериментальної й 68,92% контрольної

груп) досить стисло й коротко висловлюють власні почуття, викликані запропонованими музичними творами. Тому, дітям було запропоновано відповісти на такі питання як-от: «Які почуття залишились з тобою після прослуховування цієї музики?», «Як можна охарактеризувати цю музику за її рисами? Яка вона добра, щира, чесна або навпаки? Ця музика викликала у тебе відчуття краси?». У дітей під час відповідей на ці питання виникали труднощі.

Так, наприклад, під час другого прослуховування твору А. Моцарта «Menuet», діти висловлювали власні почуття словами «весело», «радісно». А під час другого прослуховування твору «So Wonderfull...», діти відповідали, що настрої музики був дуже веселий, бадьорий, грайливий. Під час другого прослуховування творів А. Моцарта «Andante Grazioso», «Piano piece In F major», діти під час висловлення власних почуттів, порівнювали їх з колисковою, а також із чарівною музикою із дитячих мультфільмів. Під час другого прослуховування твору А. Вівальді «Пори року: Літо», дітям було досить важко висловити свої почуття. Вони зазначали, що музика досить швидка, але не весела. А під час прослуховування твору «Пори року: Весна», дітьми було відзначено такі почуття як добро, мир, гарний, теплий, затишний настрої. У певної кількості дітей (22,62% експериментальної й 24,33% контрольної групи), були відповіді обмежені одним словом, як під час самостійної розповіді, так і під час відповідей на додаткові питання. Також, були діти (7,14% експериментальної й 6,75% контрольної груп), які не змогли, навіть коротко, висловити власні почуття від прослуханих музичних творів. Можемо зробити припущення, що такі відсоткові показники, обумовлені обмеженістю сформованості словника в дітей старшого дошкільного віку, або не відповідним рівнем планування й організації роботи з дітьми з досліджуваного напрямку.

Таким чином, відповідно до аналізу результатів проведеного діагностичного зрізу, можемо констатувати, що в більшості дітей (78,57% експериментальної й 83,78% контрольної групи) виявлено середній рівень сформованості естетичних і моральних почуттів. Високий рівень виявлено у 2,38% дітей експериментальної

й 2,7% дітей контрольної груп. Показники низького рівня виявлено у 19,05% дітей експериментальної й 13,52% дітей контрольної груп.

Наступний діагностичний зріз було проведено із метою визначення рівня сформованості другого показника (здатність до емоційного відгуку на твори музичного мистецтва, емпатії) аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм. Для цього було використано адаптовану методику «Кольорова музика» (Додаток К).

Проведення діагностичного зрізу передбачало такі два етапи як-от: прослуховування музики й виконання графічного, безпредметного малюнку; коротке опитування за змістовно-смісловим наповненням музичного твору. Відповідно до інструкції виконання діагностичного завдання, дітям було запропоновано прослухати музичні твори (кожен музичний твір як окреме завдання) й виразити свої емоційні відчуття за допомогою безпредметного малюнку кольоровими олівцями, у вигляді ліній, крапок тощо. Після прослуховування кожного музичного твору було проведено коротке опитування. Під час проведення діагностики було використано фонограми музичних творів М. Шутя «Сонечко», «Домовичок», «День народження», «Пісня Юнги», «Кошеня», «Усі друзі».

Обробку результатів діагностичного зрізу було здійснено відповідно до розшифрування кольорової гами малюнків дітей та їх відповідей на запитання. У процесі оцінки опитування було враховано швидкість надання, повнота відповіді, її відповідність музичному твору, здатність дитини до пояснення свого вибору.

На підставі проведеного аналізу, було виявлено, що діти досить чутливі до впливу музичних творів, що було підтверджено результатами аналізу їх малюнків. Так, більшість дітей (91,67% експериментальної й 93,25% контрольної групи) у своїх малюнках використовувала, яскраві кольори (жовтий, помаранчевий, зелений, блакитний тощо). Зважаючи на такий вибір дітей, можемо свідчити,

що майже всі діти здатні до передачі емоційного відгуку на музичний твір через використання кольору.

Під час проведення опитування дітям було запропоновано 5 запитань. Відповідаючи на запитання «У якій ситуації (за яких обставин) тобі хотілось би слухати цей музичний твір?», більшість дітей (78,57% експериментальної та 79,73% контрольної груп) відповіла без труднощів. Відповідаючи на поставлене запитання діти послуговувалися такими варіантами відповідей як-от: «коли радісно», «коли треба зосередитися й подумати», «все одно коли». Але, варто зауважити, що значний відсоток становить кількість дітей, які не змогли чітко відповісти на це питання: 14,81% дітей експериментальної й 13,51% дітей контрольної груп.

На питання «Як ти гадаєш, де можна почути цю мелодію?», більшість дітей відповіла «у дитячому садку», що з одного боку є правильним, але в той же час свідчить, що вдома під час організації дитячого дозвілля подібні твори не використовувалися. Таким чином, без труднощів на це питання відповіли майже усі респонденти (97,62% експериментальної й 98,65% контрольної груп), що дає підстави свідчити, що у дітей на належному рівні розвинена музична пам'ять і здатність до асоціації з місцем.

Наступні три питання «Назви, будь-ласка, які вчинки ти хотів (-ла) би здійснити після слухання такої музики?», «Чи співпереживав (-ла) ти героям які б потрапили до цього музичного твору? Чи хотів (-ла) б бути там разом з ними?», «Які поради можна було б дати героям як би вони опинились у цій музичній історії?» майже в усіх дітей викликали труднощі. Приблизно однакова кількість дітей в обох групах (51,19% експериментальної й 54,05% контрольної групи), подолавши певні вагання, змогли дати відповіді на це питання. 39,2% дітей експериментальної й 39,2% дітей контрольної груп змогли відповісти на поставлені питання лише частково. Для ряду відповідей були характерними такі особливості як-от: стислість, необґрунтованість, невпевненість. Варто зазначити, що деякі діти (9,61% експериментальної й 6,75% контрольної групи) змогли відповісти лише на одне із запропонованих питань, або не відповіли на жодне з них.

Таким чином, доходимо висновку, що у значної кількості респондентів було виявлено низький рівень здатності до проявів емпатії. Але, дещо більша половина респондентів має здатність до емоційного відгуку на музику, що було підтверджено малюнками й деякими відповідями дітей.

Отже, відповідно до аналізу результатів проведеного діагностичного зрізу, можемо констатувати, що у більшості дітей (80,95% експериментальної й 81,08% контрольної груп) виявлено середній рівень сформованості здатності до емоційного відгуку на твори музичного мистецтва, емпатії. Високий рівень виявлено у 2,38% дітей експериментальної й 4,05% дітей контрольної груп. Показники низького рівня виявлено у 16,67% дітей експериментальної й 14,87% дітей контрольної груп.

Наступний діагностичний зріз було проведено із метою визначення рівня сформованості третього показника (сформованість системи морально-естетичних цінностей) аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм.

Для діагностики було обрано адаптовану методику Е. Помиткіна на виявлення рівня сформованості ціннісної орієнтації особистості «Здійснення бажань» (Додаток Л). Відповідно до інструкції проведення діагностичного зрізу дітям було запропоновано, слухаючи розповідь вихователя, стати героями оповідання, які мали змогу поспілкуватися з Джином. Чарівний герой за мотивами оповідання пропонував дітям виконати три доволі незвичайних бажання з його списку. Вихователь дітям озвучував список бажань, що складався з певних морально-естетичних цінностей і загальнолюдських потреб. Після чого, діти мали обрати три найголовніші цінності в їх житті.

Обробка результатів здійснювалася відповідно до обраних дитиною цінностей, за градацією від 1 до 3 – є найціннішими. До морально-естетичних цінностей із означеного переліку належали такі як-от: справедливість; вірність; доброзичливість; краса вчинку; взаємодопомога; чесність; щирість; цінність природи; краса музики. Відповідно до списку бажань кожної дитини, було визначено результат.

На підставі здійсненого аналізу відповідей дітей було виявлено, що думки більшості респондентів різняться. Але, можемо свідчити, що значна кількість дітей (19,05% експериментальної й 16,22% контрольної групи) пріоритетними вважає споживацькі цінності, тобто більш матеріалізовані, або обумовлені матеріальним світом. Зі списку побажань дітьми було обрано такі пункти як-от: «різноманіття іграшок», «нові речі», «сімейний затишок», «дружелюбність». Жоден із означених варіантів відповідей дітей не зазначено в списку морально-естетичних якостей. Усі згадані дітьми «цінності» є вираженням певних загальнолюдських потреб. Дещо меншою кількістю респондентів було визначено «список бажань», що частково містив морально-естетичні якості. Так, наприклад, 78,57% дітей експериментальної й 79,73% дітей контрольної груп, у списку свої бажань, варіювали такими варіантами відповідей як-от: «сімейний затишок», «справедливість», «різноманіття іграшок», «взаємодопомога», «цінність природи», «нові речі», «краса музики». Також серед респондентів обох груп були діти (2,38% експериментальної й 4,05% контрольної груп), які обрали до свого списку бажань 2–3 морально-естетичні якості.

Відповідно до наведених вище даних, можемо зауважити на таких результатах діагностики рівня сформованості ціннісних орієнтацій у дітей як-от: високий рівень виявлено у 2,38% дітей експериментальної й 4,05% дітей контрольної груп; середній рівень виявлено у 78,57% дітей експериментальної й 79,73% дітей контрольної груп; низький рівень – у 19,05% дітей експериментальної й 16,22% дітей контрольної груп. Можемо зробити припущення, що такі результати пов'язані зі стрімким занепадом «живого» спілкування з навколишнім світом.

На підставі якісного й кількісного аналізу рівня сформованості показників аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм, було одержано результати, які занесено до таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

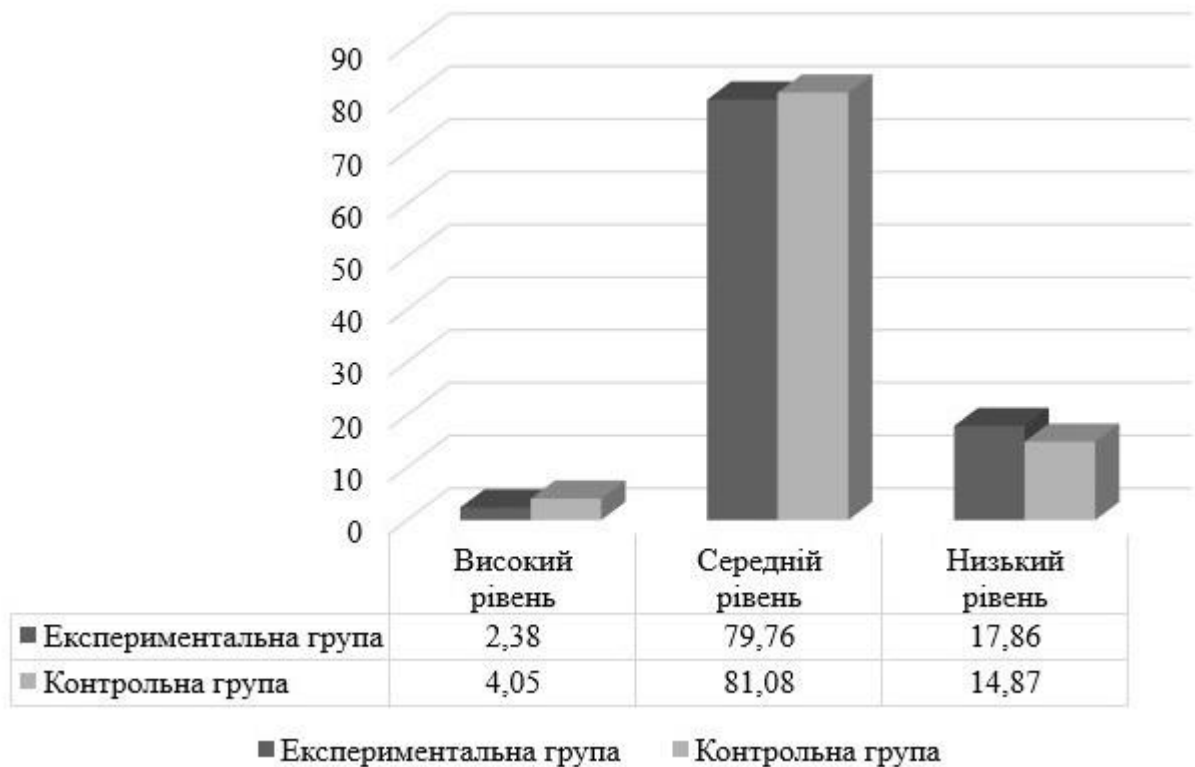
Результати діагностування рівня сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм (у %)

(Констатувальний етап)

Рівень сформованості	Результати діагностування			
	Експериментальна група (ЕГ) (84 особи – 100%)		Контрольна група (КГ) (74 особи – 100%)	
	%	Осіб	%	Осіб
Високий рівень	2,38	2	4,05	3
Середній рівень	79,76	67	81,08	60
Низький рівень	17,86	15	14,87	11

На підставі наведених вище даних, доходимо висновку, що рівень сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм в експериментальній і контрольній групах респондентів приблизно однаковий. Отже, за допомогою проведення діагностичних зрізів виявлено у 2,38% дітей експериментальної й 4,05% дітей контрольної груп високий рівень сформованості досліджуваного компонента. Середній рівень виявлено у 79,76% дітей експериментальної й 81,08% дітей контрольної груп. Низький рівень виявлено у 17,86% дітей експериментальної й 14,87% дітей контрольної груп.

Результати проведених діагностичних зрізів відображено на рисунку 2.4. Це дає можливість унаочнити й візуалізувати одержані результати діагностики рівня сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі.

Рис. 2.4. Рівні сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей експериментальної й контрольної груп за емоційно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі

Третю групу діагностичних зрізів було проведено з метою визначення рівня сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм. Показниками означеного критерію є такі як-от: сформованість потреби у виконанні музично-ритмічних рухів; здатність до музично-ритмічної творчості; здатність до прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності.

Перший діагностичний зріз було проведено з метою визначення рівня сформованості першого показника (сформованість потреби у виконанні музично-ритмічних рухів) діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм.

Для цього було використано комплекс музично-ритмічних вправ (Додаток М). Розроблений комплекс музично-ритмічних вправ складався із 7 рухових завдань і рекомендацій до їх виконання. відповідно до інструкції

проведення діагностичного зрізу, дітям було запропоновано виконати комплекс музично-ритмічних вправ двічі. Вперше діти виконували комплекс вправ під словесні вказівки й команди вихователя. Вдруге дітям було запропоновано виконати ті ж вправи під музичний супровід. Під час виконання вправ дітьми, зауважувалося на таких аспектах як-от: пластичність, чіткість, ритмічність, правильність виконання музично-ритмічних вправ; рівень узгодженості рухового та словесного або музичного ритмів; рівень та характер прояву емоцій дітей; рівень зацікавленості дітей у виконанні тих чи інших вправ. Чергування пластичних і ритмічних вправ у діагностичному комплексі забезпечило запобігання втомлюваності дітей. А також це дозволило оцінити рівень сформованості в дітей здатності до зміни ритмічності руху й узгодження його зі словесним або музичним ритмом.

Обробку даних було здійснено відповідно до шкали оцінювання виконання кожної вправи від 0 до 2 балів, де 2 – дитина узгоджує рухи зі словесним або музичним супроводом, виконання вправи відповідає рекомендаціям; 1 – дитина не узгоджує рухи зі словесним або музичним супроводом, але виконання вправи відповідає рекомендаціям; 0 – дитина не узгоджує рухи зі словесним або музичним супроводом, виконання вправи не відповідає рекомендаціям. Рівні сформованості потреби у виконанні музично-ритмічних рухів у дітей старшого дошкільного віку було визначено за шкалою від 0 до 14 балів, де 11–14 – високий рівень, 6–10 – середній, 0–5 – низький.

Відповідно до результатів проведеного аналізу, було визначено, що більшість дітей була зацікавлена у виконанні комплексу вправ під музику, це обумовило підтримку позитивного емоційного клімату в обох групах респондентів, а також забезпечило певну різницю у результатах. Так, під час проведення комплексу вправ під словесний супровід педагога більшість дітей (85,87% експериментальної та 87,84% контрольної груп) виконувала вправи більш формально, без певного зацікавлення, а тому таке виконання не дозволило створити сприятливу й позитивну емоційну атмосферу в дитячому колективі. А під час виконання тих же вправ, але під музичний супровід, значна кількість дітей

(92,86% експериментальної та 95,95% контрольної груп) виконувала вправи з більшою зацікавленістю, емоційністю й граційністю. Діти намагалися якомога точніше узгоджувати музичний і руховий ритми, що відображалося в їх діях.

Згідно з проведеним аналізом якісних і кількісних показників, було отримано результати, що наведено нижче. Під час виконання вправ під словесний супровід педагога, у 4,76% дітей експериментальної й 5,41% дітей контрольної груп було виявлено високий рівень сформованості досліджуваного показника. У більшості дітей обох груп (84,52% експериментальної й 85,14% контрольної груп) було виявлено середній рівень. У 10,72% дітей експериментальної й 9,45% дітей контрольної було виявлено низький рівень.

Під час виконання тих же вправ під музичний супровід, у 2,38% дітей експериментальної й 2,71% дітей контрольної груп було виявлено високий рівень досліджуваного показника. У 83,33% респондентів експериментальної й 83,78% респондентів контрольної груп було виявлено середній рівень. У 14,29% дітей експериментальної й 13,51% дітей контрольної груп було виявлено низький рівень.

Зважаючи на наведені вище дані можемо зазначити, що якість виконання рухових дій під музичний супровід була нижчою за якість виконання тих же вправ, але під словесний супровід. Виникнення такої суперечності обумовлено тим, що зацікавленість дітей у виконанні вправ під музичний супровід дійсно сягає високого рівня, але навички виконання рухових дій під музику потребують глобального доопрацювання.

Отже, на підставі наведених вище даних, можемо констатувати, що у більшості дітей сформована потреба у виконанні рухових дій під музику, і це обумовлено природними нахилами до музики, руху, ритму й краси. Але, на жаль, маємо досить незначні якісні показники високого рівня сформованості досліджуваного показника. Що обумовлює планування роботи на перспективу.

Наступний діагностичний зріз було проведено з метою визначення рівня сформованості другого показника (здатність до музично-ритмічної творчості) діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм.

Для цього було використано методику визначення рівня здатності до рухової імпровізації «Казковий світ музики» (Додаток Н). Відповідно до інструкції виконання діагностичного завдання, дітям було запропоновано «здійснити подорож» до казкового світу музики. Під час «подорожі» дітям пропонувалося виконати будь-які рухи, на власний розсуд, під заданий музичний супровід. Основним завданням було узгодження власних рухів із музичним супроводом. Також, увагу дітей було зосереджено на тому, що не потрібно було повторювати рухи інших дітей, і необхідно вигадати свій таночок. Під коротку чарівну музику, обертаючись навколо себе, діти переміщувалися у світ музики. По-черзі вмикалися різні музичні твори Й. С. Баха і діти виконували музично-ритмічні й танцювальні вправи на власний розсуд. Обов'язково зауважувалося на емоційності дітей, характері виконання рухів, різноманітності рухів, узгодженості рухового й музичного ритмів, реакції дітей на танцювальні задуми інших, самостійності й впевненості дитини під час виконання рухових дій.

Обробка результатів діагностичного зрізу здійснювалася відповідно до аналізу даних за наведеними нижче критеріями.

Критерії оцінки результатів проведення діагностичного зрізу були такі як-от:

- різноманітність рухів (було підраховано всі рухи та дії (за видами і способам виконання); виконання одного й того ж руху, з іншим обладнанням або з двома, у парі з іншою дитиною тощо, зараховувалося як виконання нового руху);

- рівень самостійного рухового досвіду: низький (рухи невпевнені, одноманітні, репродуктивні; є спроба наслідувати в рухах однолітків), середній (рухи досить впевнені, пошуково-творчі, достатній рівень орієнтування в просторі, дитина з цікавістю спостерігає за ким-небудь з дітей, точно відтворює рух), високий (рухи впевнені, досить точні; дитина виконує один-два складні рухи; спостерігаючи за рухами дітей, намагається відтворити їх по-своєму);

- емоційний стан (показники позитивного емоційного стану: активність (у тому числі рухова, мовна); інтерес до рухів, наполегливість в оволодінні рухами, зовнішнє вираження емоцій (посмішка, радість тощо) [20].

На підставі здійсненого аналізу якісних і кількісних результатів проведеного діагностичного зрізу було визначено, що у 7,14% експериментальної та 8,11% контрольної груп виявлено високий рівень сформованості досліджуваного показника. У більшості респондентів обох груп (77,38% експериментальної й 79,73% контрольної груп) виявлено середній рівень. У 15,48% дітей експериментальної та 12,16% дітей контрольної груп виявлено низький рівень сформованості здатності до музично-ритмічної творчості у дітей старшого дошкільного віку. Зважаючи на одержані дані, варто зауважити, що позитивні результати переважають в обох групах респондентів, це обумовлено належним рівнем сформованості рухових навичок у дітей і щирістю виявлених емоцій.

Наступний діагностичний зріз було проведено із метою визначення рівня сформованості третього показника (здатність до прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності) діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм.

Для цього було обрано методику музично-ігрової діагностики особистісних якостей у дітей старшого дошкільного віку (Додаток П). Відповідно до інструкції виконання діагностичного завдання, дітям було запропоновано взяти участь у 3 музично-ритмічних іграх, проведення яких передбачало спільну діяльність дітей. Усі ігри було проведено під відповідний музичний супровід. Основним завданням для дітей було віднайдення вербальних і невербальних засобів спілкування, застосування яких передбачало дотримання суспільно усталених норм поведінки.

Обробку результатів проведеного діагностичного зрізу було здійснено за допомогою оцінювання кожного визначеного критерію за шкалою від 0 до 2 балів. Критеріями було визначено такі як-от: готовність до спілкування, контактність, ініціативність у спілкуванні, здатність до емпатії.

Рівні сформованості здатності до прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності, було визначено таким чином:

– 7–8 балів – високий рівень (дитина прагне бути у колективі, прагне до спілкування; із задоволенням бере участь в усіх ігрових завданнях; виявляє такі якості як-от: доброзичливість, щирість, відкритість, товариськість, дружелюбність, якщо хтось посварився допомагає віднайти шляхи примирення; добре орієнтується в емоційних проявах інших дітей; розуміє важливість дотримання правил гри, володіє необхідними знаннями про моральні норми і правила поведінки);

– 4–6 балів – середній рівень (дитина отримує задоволення від спілкування лише в стандартних для неї ситуаціях; до нових ігрових завдань ставиться з обережністю й насторожливістю; у спілкуванні не виявляє належної ініціативи; моральні та естетичні якості проявляє тільки в знайомих їй ситуаціях; володіє дещо обмеженою кількістю моральних норм і правил);

– 0–3 бали – низький рівень (дитина не вміє спілкуватися з іншими; часто буває дратівливою, не в гуморі, не налаштованою на спілкування; не виявляє бажання брати участь у спільних іграх; не цікавиться почуттями інших; має значні прогалини у знаннях щодо моральних і естетичних цінностей суспільства).

На підставі аналізу результатів проведеного діагностичного зрізу, було одержано такі дані як-от: високий рівень виявлено у 4,76% дітей експериментальної й 5,4% дітей контрольної груп; середній рівень виявлено у 75% респондентів експериментальної й 75,68% респондентів контрольної груп; низький рівень – у 20,24% дітей експериментальної й 18,92% дітей контрольної груп. Можемо зробити припущення, що наявність таких результатів обумовлена емоційною скутістю й низьким рівнем сформованості впевненості в дітей, які заважають їй проявляти ініціативність і контактність у спілкуванні з однолітками.

На підставі якісного й кількісного аналізу рівня сформованості показників діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм за сукупністю проведених діагностичних зрізів було одержано результати, які наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

**Результати діагностування рівня сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм (у %)
(Констатувальний етап)**

Рівень сформованості	Результати діагностування			
	Експериментальна група (ЕГ) (84 особи – 100%)		Контрольна група (КГ) (74 особи – 100%)	
	%	Осіб	%	Осіб
Високий рівень	4,76	4	5,4	4
Середній рівень	78,57	66	79,74	59
Низький рівень	16,67	14	14,86	11

На підставі наведених вище даних, доходимо висновку, що рівень сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм в експериментальній і контрольній групах респондентів приблизно однаковий.

Отже, за допомогою проведення діагностичних зрізів виявлено у 4,76% дітей експериментальної й 5,4% дітей контрольної груп високий рівень сформованості досліджуваного компонента. Середній рівень виявлено у 78,57% дітей експериментальної й 79,74% дітей контрольної груп. Низький рівень виявлено у 16,67% дітей експериментальної й 14,86% дітей контрольної груп.

Результати проведених діагностичних зрізів відображено на рисунку 2.5. Це дає можливість унаочнити й візуалізувати одержані результати діагностики рівня сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм на констатувальному етапі.

Рис. 2.5. Рівні сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей експериментальної й контрольної груп за результативно-творчим критерієм на констатувальному етапі

На підставі проведення аналізу кількісних і якісних показників рівнів сформованості всіх компонентів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, було визначено, що у більшості респондентів виявлено середній рівень вихованості досліджуваних якостей.

Узагальнення рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп надано у таблиці 2.6.

Відповідно до одержаних даних доходимо висновку, що рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній і контрольній групах респондентів приблизно однаковий. На підставі проведеного аналізу, сукупності діагностичних зрізів виявлено 2,38% респондентів експериментальної й 4,05% респондентів контрольної груп із високим рівнем вихованості морально-естетичних якостей. Середній рівень виявлено у 78,57% дітей експериментальної й 81,08% дітей контрольної груп.

Низький рівень виявлено у 19,05% дітей експериментальної й 14,87% дітей контрольної груп.

Таблиця 2.6.

Узагальнення рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку (у %) (Констатувальний етап)

Рівень сформованості	Результати діагностування			
	Експериментальна група (ЕГ) (84 особи – 100%)		Контрольна група (КГ) (74 особи – 100%)	
	%	Осіб	%	Осіб
Високий рівень	2,38	2	4,05	3
Середній рівень	78,57	66	81,08	60
Низький рівень	19,05	16	14,87	11

Узагальнені дані щодо рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту висвітлено на рисунку 2.6.

Рис. 2.6. Рівні вихованості морально-естетичних якостей у дітей експериментальної й контрольної груп на констатувальному етапі

На підставі аналізу одержаних даних, було визначено експериментальну й контрольну групу респондентів. Експериментальну групу склали діти з нижчими показниками рівня вихованості морально-естетичних якостей.

У результаті констатувального етапу було:

– розроблено карту експериментального дослідження, використання якої обумовило виявлення рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, відповідно до рівнів сформованості когнітивного, аксіологічного й діяльнісного компонентів;

– визначено склад експериментальної й контрольної груп респондентів із приблизно однаковим рівнем вихованості морально-естетичних якостей;

– доведено раціональність використання запропонованих критеріїв та показників оцінювання рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Отже, відповідно до аналізу проведеної роботи на констатувальному етапі, можемо зробити висновки, що реалізація спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики (п. 1.3) набуває актуальності.

Таким чином, на формувальному етапі експериментальної роботи передбачено впровадження авторської методики виховання морально-естетичних якостей у роботу з дітьми старшого дошкільного віку, які склали експериментальну групу. Діти контрольної групи будуть продовжувати навчання передбачене програмами, за якими працюють заклади дошкільної освіти.

2.2. Реалізація структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики

Реалізація структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної

гімнастики на формувальному етапі експериментально-дослідницької роботи, відбувалася впродовж 2018–2020 років у таких закладах дошкільної освіти як-от:

- Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №82 комбінованого типу Харківської міської ради»;
- Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №266 комбінованого типу Харківської міської ради»;
- Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №441 комбінованого типу Харківської міської ради»;
- Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

В основу проектування виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку було покладено ідею єдності морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання. Оптимізацію означеного вище процесу забезпечило застосування модернізованого комплексу методів, засобів і форм роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Проведення запропонованих форм роботи було спрямовано на формування у дітей старшого дошкільного віку:

- елементарних знань про моральні й естетичні цінності;
- моральних й естетичних уявлень, почуттів;
- потреби у виконанні музично-ритмічних рухів;
- здатності до порівняльного аналізу категорій моралі й естетики, до емпатії, музично-ритмічної творчості, прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності.

Здійснений теоретичний аналіз проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, визначення закономірностей, принципів і методів виховання, педагогічних умов, дотримання яких забезпечило результативність досліджуваного процесу, дозволило спроектувати авторську методику освітньої й виховної роботи з такими суб'єктами освітнього процесу як-от:

- здобувачами дошкільної освіти (дітьми старшого дошкільного віку);

- вихователями дітей старшого дошкільного віку;
- здобувачами вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Авторська методика виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики представлена за такими складовими як-от:

- програма морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей» [3];
- спецкурс для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта «Музично-ритмічні ігри та вправи в ЗДО» [11];
- програма семінарів-практикумів «Виховуємо гармонійну особистість: морально-естетичний аспект» для вихователів дітей старшого дошкільного віку (Додаток Т);
- музично-ритмічний квест «Ритмомуза: натхнення в красі морального вчинку» (Додаток У);
- методиками діагностики рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку [11].

Упровадження авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку відбувалося шляхом реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі (п. 1.3) за такими етапами як-от: мотиваційно-підготовчий, організаційно-діяльнісний, результативний.

На першому, мотиваційно-підготовчому етапі реалізації спроектованої структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики було проведено роботу з вихователями дітей старшого дошкільного віку й здобувачами вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта. Цей етап передбачав поглиблення, оновлення й формування певної системи знань, умінь і навичок, а також загальних і фахових компетентностей у фахівців дошкільної освіти із досліджуваного напрямку. Це було обумовлено нагальною потребою в підготовці педагогів, які в теперішній час забезпечують освітній процес у закладах дошкільної освіти й майбутніх фахівців, до роботи з дітьми старшого дошкільного віку,

відповідно до оновленого змісту, засобів й методики виховання морально-естетичних якостей.

Методичне забезпечення мотиваційно-підготовчого етапу склали такі авторські розробки як-от:

– програма семінарів-практикумів «Виховуємо гармонійну особистість: морально-естетичний аспект» для вихователів дітей старшого дошкільного віку (Додаток Т);

– спецкурс для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта «Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО» (Додаток С) [11].

Вагомого значення на цьому етапі впровадження авторської методики набуло формування у вихователів дітей старшого дошкільного віку й майбутніх фахівців дошкільної освіти відкритості до модернізованого й нового змісту виховання, в умовах реалізації структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного засобами музично-ритмічної діяльності.

Обов'язковим аспектом, на якому не одноразово зауважувалося, було створення мотивації у вихователів дітей старшого дошкільного віку й майбутніх фахівців дошкільної освіти до впровадження нового змісту й методики виховання. Створення мотивації передбачало зацікавлення педагогів і здобувачів вищої педагогічної освіти в згаданому вище процесі, створення бажання впроваджувати новий зміст і методику виховання морально-естетичних якостей у власну педагогічну діяльність, формування готовності до впровадження нового змісту й методики виховання й потреби в постійній самоосвіті, навчанні з перспективою на майбутнє, оновленні організаційного й змістового наповнення власної педагогічної діяльності.

Адже в межах реалізації обґрунтованої у п. 1.3. теоретичної структурно-змістової моделі виховання, передбачено виховання у дітей старшого дошкільного віку необхідних морально-естетичних якостей особистості. Це обумовлює актуальність проблеми формування педагогів нової генерації, умотивованих, готових до змін, креативних, здібних до самоосвіти й поглиблення власного

професійного потенціалу, обізнаних та ерудованих, висококультурних і високоморальних.

Тож доходимо висновку, що виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в процесі впровадження нового змісту й методики, необхідно починати з цілеспрямованої, практично зорієнтованої підготовки педагогічних кадрів.

Тому для вихователів дітей старшого дошкільного віку було розроблено й впроваджено програму семінарів-практикумів «Виховуємо гармонійну особистість: морально-естетичний аспект» (Додаток Т), із метою оновлення й поглиблення професійних знань, умінь і навичок, а також формування загальних і фахових компетентностей сучасного фахівця дошкільної освіти.

Провідною ідеєю, покладеною в основу проведених заходів, було створення педагогічних майстерень, у межах діяльності яких, вихователі, які забезпечують освітній процес в групах дітей старшого дошкільного віку, могли розкрити й реалізувати свій глибинно творчий професійний потенціал.

Мета проведення розроблених семінарів-практикумів полягала у формуванні готовності до провадження модернізованого змісту й методики виховання.

Досягнення визначеної мети передбачало формування у фахівців дошкільної освіти:

- потреби й зацікавленості в оновленні власної педагогічної діяльності;
- прагнення до самоосвіти й постійного підвищення професійної кваліфікації;
- творчих здібностей і вміння віднаходити нестандартні рішення;
- необхідних знань щодо нормативного, методичного й матеріально-технічного забезпечення дошкільної освіти;
- загальних і фахових компетентностей;
- здатності до самоаналізу, контролю й оцінювання педагогічної діяльності, відповідно до впровадження нового змісту й методики виховання;
- здатності до корегування власної педагогічної діяльності з досліджуваного напрямку;

– навичок проведення просвітницької діяльності серед батьків, як суб'єктів освітнього процесу закладів дошкільної освіти.

В основу проведення семінарів-практикумів для вихователів закладів дошкільної освіти було покладено такі принципи як-от:

– цілісного підходу до виховання (дотримання такого принципу передбачало врахування усіх умов, що безпосередньо або опосередковано впливають на процес виховання особистості);

– принцип гуманістичної спрямованості виховання (дотримання цього принципу передбачало формування у вихователів потреби в здійсненні педагогічної діяльності в атмосфері довіри до дитини, доброти, турботи, співпереживання, чуйності й уваги);

– принцип особистісної й громадянської спрямованості виховання (дотримання такого принципу передбачало підготовку вихователів до впровадження у власну діяльність нового змісту й методики виховання, що є спрямованими на задоволення особистісних і загальнодержавних запитів сучасного суспільства);

– принцип зв'язку виховання з життям і працею (дотримання означеного принципу передбачало наявність тісного взаємозв'язку пройденого матеріалу із педагогічною діяльністю в реальному часі);

– принцип інтегративності (дотримання цього принципу передбачало формування у вихователів компетентностей щодо забезпечення безперервної взаємодії виховних впливів закладу дошкільної освіти, сім'ї й громадськості).

До серії проведених заходів увійшли семінари-практикуми за такими темами як-от:

1. Семінар-практикум у форматі плейбек-театру «Вихователь – професія постійного розвитку»;

2. Проблемний семінар-практикум «Виховання морально-естетичних якостей у дошкільника – запорука формування успішної особистості: проблема чи рішення?»;

3. Семінар-практикум у форматі педагогічної майстерні «Музично-ритмічна гімнастика як засіб виховання: руйнуємо стереотипи – вибудовуємо перспективи»;

4. Семінар-практикум у форматі воркшоп (workshop) «Музично-ритмічна скарбниця вихователя».

Мета проведення першого семінару в форматі плейбек-театру «Вихователь – професія постійного розвитку» полягала в розкритті професійного творчого потенціалу кожного учасника, формуванні мотивації вихователів до постійного саморозвитку.

Плейбек-театр (з англ. Playback Theatre «театр відтворення») за своїм основним визначенням – це вид театру-імпровазації, у якому глядачі розповідають свої історії, а актори відтворюють їх на сцені [13]. Використання такої форми організації семінару-практикуму для вихователів передбачало, що один із учасників семінару-практикуму розповідає ситуацію зі своєї педагогічної діяльності, яка, на його думку, обумовлює звернення до оновлення змісту й методики роботи, інші учасники намагаються її відтворити. Після кожної такої імпровазації відводиться час на обговорення, внесення пропозицій щодо модернізації педагогічної діяльності й відтворення ситуації за новим сценарієм. І проведення заключної рефлексії.

Усі заходи було проведено з незмінним складом учасників.

Це був перший семінар-практикум передбачений авторською методикою. Під час цього семінару-практикуму було проведено вправу-знайомство «Я вихователь і я цим пишаюся», міні-вистави плейбек-театру «Моя педагогічна діяльність потребує оновлення: питання чи ствердження?», створено мотиваційне дерево побажань «Від ефективного сьогодення до успішного майбутнього».

Перше завдання мало на меті познайомити учасників заходу, розкрити сутність і важливість педагогічної професії, підкреслити й конкретизувати значення роботи вихователя у сучасному суспільстві. Адже для створення мотивації до подальшого професійного саморозвитку, необхідно розуміти важливість цієї діяльності. Під час проведення вправи учасникам семінару-

практикуму було запропоновано назвати своє ім'я, професію й визначити три складові, якими він (вона) пишається у своїй професії.

Після проведення цієї вправи було проведено коротку рефлексію щодо узагальнення відповідей, які підтверджують вагоме значення педагогічної професії для сучасного суспільства.

Наступна частина семінару-практикуму складалася з проведення педагогічних міні-вистав у форматі плейбек-театру під загальною назвою «Моя педагогічна діяльність потребує оновлення: питання чи ствердження?». Проведення такої форми роботи забезпечило розкриття творчого потенціалу, професійної майстерності кожного учасника. Адже змінюваність ролей, щирість під час розповідей та їх відтворення створили не лише дружню й комфортну атмосферу, а й допомогли зрозуміти, що на кожен тезу є антитеза й на кожне запитання обов'язково є відповідь.

Таким чином, вихователям було надано інструкцію, що висвітлена ситуація має відбивати зміст виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Після заслуховування кожної розповіді та її відтворення, було проведено коротку рефлексію. Це дозволило визначити нагальні проблеми виховання дітей старшого дошкільного віку із досліджуваного напрямку, і подати пропозиції щодо їх вирішення. Серед таких проблем було визначено наявність вагомих прогалин у моральному, естетичному й фізичному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

У заключній частині семінару-практикуму було створено мотиваційне дерево побажань «Від ефективного сьогодення до успішного майбутнього». Проведення такої вправи передбачало визначення роботи на перспективу із метою досягнення поставлених цілей. По завершенню проведення серії семінарів-практикумів це дерево розглядалося повторно, кожен із учасників семінарів-практикумів мав змогу розповісти чи здійснилися його побажання, виправдалися надії.

Мета проведення другого проблемного семінару-практикуму «Виховання морально-естетичних якостей у дошкільника – запорука формування успішної особистості: проблема чи рішення?» полягала в конкретизації значення виховання

морально-естетичних якостей, починаючи з дошкільного дитинства, визначенні актуальних проблем із досліджуваного напрямку, віднайденні ефективних шляхів їх вирішення, збагаченні знань вихователів щодо методів, засобів і форм роботи з виховання морально-естетичних якостей у дітей.

Використання такої форми роботи як проблемний семінар-практикум допомогло виявити актуальні проблеми у досліджуваному напрямі роботи, а також віднайти ефективні шляхи їх вирішення. Проведення проблемних семінарів-практикумів передбачає використання інтерактивних методів розвитку критичного мислення, що дає можливість подивитися на ситуації під різним кутом, зрозуміти склад проблеми й необхідність її усунення.

На початку проблемного семінару-практикуму було проведено вправу «Я впевнений (-на), що на кожному є своє рішення, тому ....». Проведення такої вправи передбачало створення позитивної робочої атмосфери серед учасників і налаштування їх на спільну, творчу й продуктивну діяльність. За результатами вправи, було зроблено висновок, що будь-яка проблемна ситуація має свої шляхи реалізації й вирішення, а в більшості випадків таких рішень декілька.

Наступним кроком було обговорення проблемних педагогічних ситуацій, наприклад:

- «... під час слухання музичних творів, хтось із дітей досить шумно себе поведив ...»;
- «... на прогулянці Ви почули, що між дітьми розпочинається конфлікт через вибір гри ...»;
- «... під час проведення театралізованої діяльності, дехто із дітей насміхається над ролями інших дітей, і провокує конфліктні ситуації ...»;
- тощо.

Під час обговорення означених вище ситуацій, вихователям було запропоновано обґрунтувати власну думку за таким алгоритмом як-от:

1. Визначити сутність і зміст проблеми.
2. Розкрити послідовність своїх дій у такій ситуації.
3. Визначити шляхи запобігання виникненню подібних ситуацій.

Наступним кроком є проведення вправи «Людина – втілення ідеалу моралі й естетики» (методика складання усного портрету). Вправа проводиться за таким алгоритмом як-от:

1. Назвати морально-естетичні якості, які мають бути характерними для кожної дитини старшого дошкільного віку.

2. Визначити ряд якостей, якими має володіти вихователь і батьки, задля забезпечення реалізації першого пункту алгоритму.

Далі було проведено вправу «Квітка добра й краси». Вихователям було запропоновано обрати пелюстку, на якій зазначено назву морально-естетичної якості, і на звороті написати не менше трьох характерних ознак для цієї якості. Після чого, усі пелюстки було поєднано в одну квітку.

На заключному етапі семінару-практикуму було проведено вправу «Коло побажань». Кожному учаснику було запропоновано висловити побажання усім учасникам семінару за допомогою ключових слів: «добро», «чесність», «щирість», «доброзичливість», «краса», «довіра», «справедливість», «творчість».

Після проведення кожної вправи, упродовж семінару було проведено коротку рефлексію.

Мета проведення третього семінару-практикуму в форматі педагогічної майстерні «Музично-ритмічна гімнастика як засіб виховання: руйнуємо стереотипи – вибудовуємо перспективи» полягала в поглибленні знань щодо можливостей комплексного використання музично-ритмічної гімнастики, підвищенні рівня сформованості загальних і фахових компетентностей у вихователів закладів дошкільної освіти.

Під час проведення цього семінару-практикуму, вихователям було запропоновано до уваги короткий теоретичний аспект щодо використання музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Після короткого теоретичного екскурсу, було проведено рефлексію.

Наступним кроком було виконання завдань практичного блоку за змістом відповідних «музично-ритмічних станцій». Першою була станція «Музичний

настрій». Вихователям було запропоновано прослухати музичний твір і схарактеризувати його за настроєм і почуттями.

Наступною була станція «Динаміка ритму». Вихователям було запропоновано передати почутий ритмічний малюнок з різною гучністю. Потім завдання полягало у тому, щоб визначити від чого залежить гучність музичного твору. правильною відповіддю було «... від сили, прикладеної під час відбивання ритмічного малюнку». А зважаючи на те, що сила – це динамічна характеристика рухової дії, то можна зазначити, що музичний твір має також свою динаміку. Така практична вправа стане в нагоді вихователям, під час ознайомлення дітей із поняттями «динаміка ритму», «динаміка музичного твору».

Наступною була станція «Весела руханка». Вихователям було запропоновано під музичний супровід запропонувати свій комплекс вправ. Обов'язковими вимогами були такі як-от: вправ має бути не менше ніж три, вони мають бути розташовані у вертикальній послідовності.

Таким чином, вихователі спочатку слухали музичний твір, потім було відведено час на складання комплексу вправ. Після чого вихователі демонстрували результат своєї роботи.

Після кожної вправи було проведено коротку рефлексію.

У підсумку семінару-практикуму було проведено вправу на актуалізацію інформації: «Сьогодні для мене було корисним те, що ...», «Отриману сьогодні інформацію, я обов'язково використаю під час ...».

По завершенню третього семінару-практикуму всі учасники отримали індивідуальне домашнє завдання, що було завчасно розміщено в таємні конверти. Кожне із завдань передбачало підготовку до четвертого, підсумкового семінару-практикуму. У кожному з конвертів було «заховано» назву форми роботи з виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку на основі музично-ритмічної гімнастики. Вихователям необхідно було ознайомитись із методикою проведення цієї форми роботи й провести короткий майстер-клас для інших учасників. У конвертах було розміщено такі назви форм роботи як-от: «музично-ритмічні хвилинки та паузи», «музично-ритмічні ігри

та вправи», «ліпсінк-вправи», «театр ритму й пантоміми», «лото емоцій», «музичні копінг-стратегії».

Четвертий, підсумковий семінар-практикум було проведено у форматі воркшоп (workshop) за темою «Музично-ритмічна скарбниця вихователя». Workshop (з англ. робоча майстерня) форма проведення семінару-практикуму, що передбачає самостійне отримання знань учасниками під час відвідування окремих майстерень [2].

У контексті проведення конкретного семінару-практикуму, за встановленою темою, передбачалося, що кожен із вихователів виконав своє індивідуальне домашнє завдання і може представити власний досвід впровадження тієї чи іншої форми роботи у свою педагогічну діяльність у формі майстер-класу.

Таким чином, після кожного майстер-класу було проведено рефлексію для всіх учасників за опорним твердженням: «Ця форма роботи цікава тим, що ... Я б її використала, під час ...».

Після проведення всіх майстер-класів підсумовуються результати роботи. На цьому етапі пропонується звернутися до мотиваційного дерева побажань «Від ефективного сьогодення до успішного майбутнього», яке було створено на першому семінарі-практикумі. Було запропоновано переглянути свої побажання на початку роботи із досліджуваного напрямку й зробити висновки чи було реалізовано те чи інше побажання.

Відповіді озвучувалися за такими алгоритмами: «Побажання було повністю реалізовано завдяки ...», «Побажання було реалізовано частково, мабуть, тому, що ...», «На жаль побажання не було реалізовано, мабуть тому, що ..., але ...».

Таким чином, на підсумковому семінарі-практикумі ми змогли дійти певних висновків за результатами проведеної роботи. Більшість вихователів була зацікавлена в таких формах роботи з конкретизації й поглиблення знань і почала планувати діяльність із самоосвіти й саморозвитку на перспективу.

На підставі проведеної роботи, було одержано такі результати як-от:

- підвищено рівень сформованості професійних компетентностей;
- конкретизовано й поглиблено знання з досліджуваного напрямку;

– оновлено й удосконалено набуті вміння й навички планування, організації та проведення різних форм роботи з дітьми старшого дошкільного віку щодо виховання морально-естетичних якостей на основі музично-ритмічної гімнастики.

Паралельно до роботи з вихователями закладів дошкільної освіти на мотиваційно-підготовчому етапі було впроваджено спецкурс «Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО» для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта (Додаток С) [11].

Упровадження зазначено вище спецкурсу передбачало проведення занять теоретичного (лекцій), практичного (практичних) й проблемно-пошукового (семінарів) спрямування.

У спецкурсі було сформульовано мету й завдання; визначено ряд програмних компетентностей, якими має оволодіти майбутній фахівець дошкільної освіти, у процесі вивчення спецкурсу; окреслено передумови вивчення спецкурсу; визначено методи й засоби навчання; описано результати освітньої діяльності здобувачів освіти за змістом спецкурсу, критерії оцінювання; тематичний план спецкурсу, анотації до різних видів занять.

Структура спецкурсу «Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО» складалася із 1 модулю: «Музично-ритмічна гімнастика як засіб гармонійного виховання дошкільника» та 6 тем: 1. «Теоретичні основи музично-ритмічного виховання дітей дошкільного віку»; 2. «Музика й рух як засіб виховання дітей дошкільного віку», 3. «Поняття про музично-ритмічні рухи», 4. «Методика організації й проведення музично-ритмічних ігор та вправ», 5. «Форми освітньої й виховної роботи з дітьми дошкільного віку на основі музично-ритмічної гімнастики», 6. «Музично-ритмічна гімнастика як засіб виховання: діагностичний аспект».

Спецкурс було спрямовано на формування таких загальних і фахових компетентностей у майбутніх фахівців дошкільної освіти як-от:

– здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу

і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

- здатність до міжособистісної взаємодії;
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, і застосовувати їх у практичній діяльності;
- здатність до виховання й розвитку в дітей дошкільного віку базових якостей особистості;
- здатність до виховання в дітей дошкільного віку навичок свідомого дотримання суспільно визнаних морально-етичних норм і правил поведінки;
- здатність до формування в дітей дошкільного віку елементарних уявлень про різні види мистецтва і засоби художньої виразності та досвіду самостійної творчої діяльності;
- здатність до фізичного розвитку дітей дошкільного віку, корекції і зміцнення їхнього здоров'я засобами музично-ритмічних вправ і рухової активності;
- здатність до організації й керівництва художньо-продуктивною (образотворча, музична, театральна) діяльністю дітей дошкільного віку;
- здатність до самоосвіти, саморозвитку для постійного поглиблення фахової підготовки [19].

Упровадження запропонованого спецкурсу забезпечило підвищення рівня сформованості загальних і фахових компетентностей, педагогічної майстерності майбутніх фахівців дошкільної освіти. Використання форм роботи теоретичного спрямування сприяло набуттю, оновленню й конкретизації необхідних теоретичних знань з досліджуваного напрямку. Проведення форм роботи практичного спрямування обумовило підвищення рівня сформованості необхідних умінь і навичок, що стануть у нагоді під час проходження педагогічної практики й подальшої професійної діяльності. Також під час вивчення спецкурсу було проведено форми роботи проблемно-пошукового спрямування. Такі форми роботи

сприяли розвитку творчого потенціалу, формуванню здатності до критичного мислення й навичок вирішення нестандартних педагогічних ситуацій.

Застосування комплексу означених вище форм роботи обумовило підвищення рівня сформованості системи професійних знань, умінь і навичок, а також загальних і професійних компетентностей у майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Це зумовило готовність майбутніх фахівців до реалізації таких завдань як-от:

- віднаходити шляхи постійного професійного самовдосконалення;
- володіти інформацією щодо нових методик і технологій виховання дітей дошкільного віку;
- впроваджувати ефективні інноваційні технології виховання в практику закладів дошкільної освіти;
- формувати у дітей дошкільного віку загальнокультурні компетентності;
- сприяти вихованню у дітей морально-естетичних якостей;
- складати конспекти різних форм роботи з дітьми дошкільного віку на основі музично-ритмічної гімнастики;
- планувати форми роботи з досліджуваного напрямку;
- організовувати й проводити різні форми роботи з дітьми дошкільного віку щодо морально-естетичного й фізичного виховання, на основі музично-ритмічної гімнастики;
- визначати й аналізувати якісні й кількісні результати рівнів вихованості дітей дошкільного віку.
- планувати й проводити індивідуальну роботу з дітьми дошкільного віку, із метою здійснення коригувальних впливів.

Таким чином, доходимо висновку, що ретельна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до використання музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання особистості загалом, так і виховання морально-естетичних якостей зокрема, забезпечить оптимізацію їх подальшої професійної діяльності.

Отже, проведена теоретична та практична підготовка як вихователів, так і здобувачів вищої освіти, як майбутніх фахівців, на мотиваційно-підготовчому

етапі дозволила оновити, поглибити й конкретизувати їх знання, удосконалити практичні вміння й навички, підвищити рівень сформованості ряду загальних і професійних компетентностей відповідно до досліджуваного напрямку роботи, що сприяло їх підготовці до участі в експерименті.

Другий, організаційно-діяльнісний етап реалізації спроектованої структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики передбачав упровадження програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей» (Додаток Р) [3].

Метою впровадження програми морально-естетичного виховання було забезпечення підвищення рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку на основі інтеграції музики й руху.

Досягнення мети передбачало реалізацію ряду завдань, серед яких провідними визначено такі як-от:

- сприяти зміцненню духовного, психічного, фізичного й соціального благополуччя дітей старшого дошкільного віку;
- формувати ряд необхідних загальнокультурних компетентностей у дітей старшого дошкільного віку;
- формувати рухову сферу й сприймання музичного ритму в дітей старшого дошкільного віку;
- розвивати емоційну сферу дітей старшого дошкільного віку;
- виховувати ціннісне ставлення до музики, розуміння краси морального вчинку, краси руху й музичного твору, навички соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку.

Зміст програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей» складався з таких розділів як-от:

1. Вікові особливості й програмові вимоги до морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання дітей старшого дошкільного віку.

2. Загальна характеристика завдань, методів і форм роботи з виховання морально-естетичних якостей.

3. Методичні рекомендації до проведення форм роботи з виховання морально-естетичних якостей.

4. Очікувані результати засвоєння дітьми програмового матеріалу.

5. Орієнтовні план-конспекти різних форм роботи з виховання морально-естетичних якостей на основі музично-ритмічної гімнастики.

На підставі теоретичного обґрунтування значення музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, її було визначено провідним засобом. Адже музично-ритмічна гімнастика є певним цілісним утворенням на основі інтеграції музики й руху за такою спільною характеристикою як ритм. Поєднуючи в собі означені складові музично-ритмічна гімнастика є комплексним засобом виховання відчуття культури рухів, формування культури сприймання музичних творів, ціннісного ставлення до прекрасного, розуміння краси морального вчинку, формування морально-естетичного світогляду, кола моральних цінностей та естетичних почуттів, здатність до відтворення й створення творів світу прекрасного. Саме тому в основу проведення різних форм роботи з дітьми старшого дошкільного віку було покладено музично-ритмічну гімнастику.

Специфіка проведення різних форм роботи з дітьми старшого дошкільного віку на основі музично-ритмічної гімнастики полягала в тому, що на основі цілісної інтеграції музичного й рухового ритмів, відбувалося співвіднесення засобів музично-рухової виразності. Це забезпечило правильне чергування пластичних і ритмічних рухів, удосконалення рухових умінь і навичок, розвиток музичних здібностей, підвищення рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Використання музично-ритмічної гімнастики як основного засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку передбачало реалізацію ряду завдань (навчити дітей виконувати рухи під музику, узгоджуючи

музичний і руховий ритми; розрізняти музику за характером, темпом, інтонацією й ритмом; виконувати музично-ритмічні й образні рухи в колективі тощо).

Завданнями виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку визначено такі як-от:

- формувати у дітей старшого дошкільного віку: елементарні знання про моральні й естетичні цінності; моральні й естетичні уявлення й почуття; здатність до порівняння доброго й поганого, красивого й потворного; здатність до емоційного відгуку на твори музичного мистецтва; здатність до емпатії;
- розвивати здібності до музично-ритмічної творчості;
- виховувати потребу виконувати музично-ритмічні рухи й морально-естетичні якості в процесі спільної діяльності.

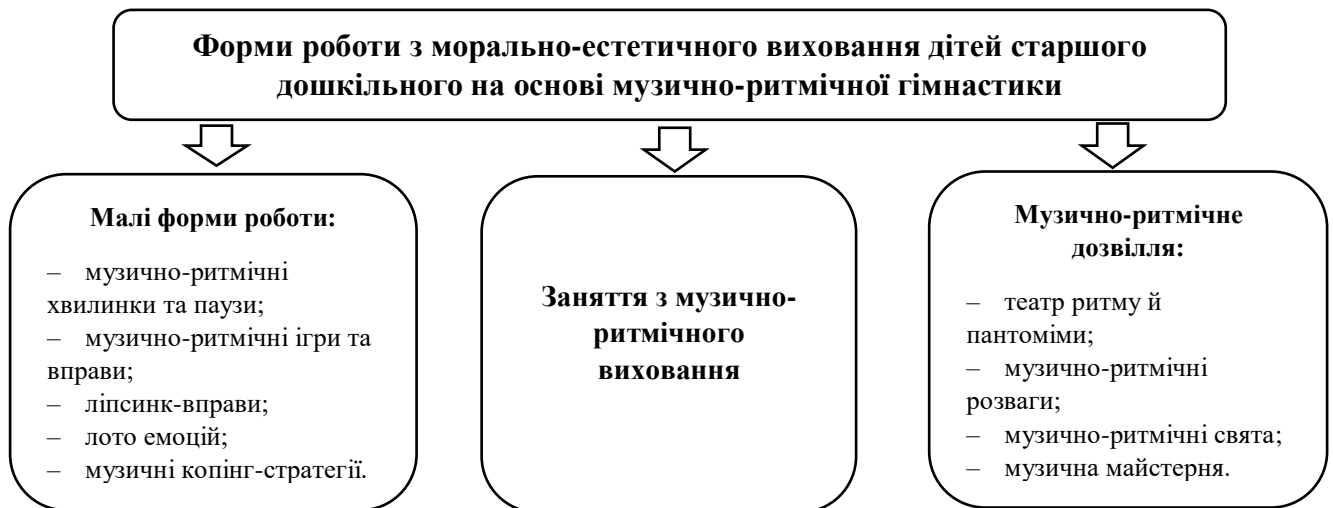
У всі форми роботи на основі музично-ритмічної гімнастики увійшли музично-ритмічні рухи, що склали фундамент для подальшої роботи. Музично-ритмічний рух – це один із продуктивних видів музичної й рухової діяльності, що сприяє формуванню в дітей дошкільного віку музичної творчості, фізичної досконалості й відповідних якостей особистості [8].

Враховуючи, що потреба дитини в граційних, красивих, ритмічних рухах є природною, у процесі впровадження програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку, було проведено такі форми роботи як-от: музично-ритмічні хвилинки та паузи; музично-ритмічні ігри та вправи; ліпсинк-вправи; театр ритму й пантоміми; лото емоцій; музичні копінг-стратегії; заняття з музично-ритмічного виховання; музично-ритмічні розваги та свята; музична майстерня.

Усі зазначені форми роботи було спрямовано на розвиток пізнавальної, емоційної й рухової сфери дитини. Класифікувати означені форми за сферами розвитку не можливо. Адже кожна форма роботи забезпечує цілісний розвиток дитячої особистості, не зосереджуючись на окремих сферах розвитку. Запропоновані форми роботи умовно можна розподілити на такі групи як-от: малі форми організації морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного

віку на основі музично-ритмічної гімнастики, заняття з музично-ритмічного виховання, музично-ритмічне дозвілля (рис. 2.7.).

Рис. 2.7. Класифікація форм роботи з морально-естетичного виховання на основі музично-ритмічної гімнастики

Загальну характеристику, зазначеним вище формам роботи, надано у підрозділі 1.3.

Таким чином, до першої групи форм роботи – малі форми роботи з морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку на основі музично-ритмічної гімнастики – увійшли музично-ритмічні хвилинки та паузи, музично-ритмічні ігри та вправи, ліпсінк-вправи, лото емоцій, музичні копінг-стратегії.

Проведення музично-ритмічних хвилинок і пауз забезпечило доцільну зміну різних видів діяльності дітей старшого дошкільного, запобігання втомлюваності дітей під час та між заняттями, на яких переважно діти мають сидіти за партами.

Музично-ритмічні хвилинки було впроваджено як невід’ємну складову занять з таких освітніх ліній як-от: «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина в природному докільлі», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі культури».

Під час впровадження цієї форми роботи вихователям було надано ряд методичних практично зорієнтованих рекомендацій. Такі руханки під час занять мають тривати 1–2 хвилини. Музично-ритмічні хвилинки рекомендовано добирати

відповідно до змісту заняття, на якому її проводять. Це сприятиме більшому зацікавленню дітей навчальним матеріалом із тієї чи іншої освітньої лінії. Комплекси вправ музично-ритмічної хвилинки мають містити вправи, що спрямовано на всі групи м'язів та на забезпечення регулювання дихання дітей. Мінімальна кількість вправ одного комплексу музично-ритмічної гімнастики має становити п'ять. Залежно від виду заняття, на якому проводиться музично-ритмічна хвилинка, її можна спрямовувати як на розминку великих груп м'язів, так і малих, забезпечуючи відповідну кількість вправ і варіативність фізичного навантаження.

Добираючи вправи для музично-ритмічних хвилинки, необхідно дотримуватися таких вимог як-от:

- відповідність віковим та індивідуальним особливостям дітей;
- відповідність рівню рухової підготовленості дітей;
- відповідність розвитку музичних здібностей;
- відповідність до сформованої системи знань, умінь і навичок дітей.

Таким чином, використання такої форми роботи в практиці сучасних закладів дошкільної освіти забезпечило цілеспрямований вплив на формування й розвиток у дітей старшого дошкільного віку рухової й пізнавальної сфери, розуміння емоційних станів та їх чергування.

У змісті програми представлено орієнтовні конспекти таких музично-ритмічних хвилинки як-от: «У гості до сонечка», «Пухнасті хмаринки», «Тендітні квіточки», «Веселі малята», «Сусіди», «Дорога», «Чарівна осінь».

Музично-ритмічні паузи – це різновид активних динамічних перерв, які проводяться між заняттями, що пов'язані з тривалим розумовим навантаженням або художньою працею. Музично-ритмічні паузи є ефективним засобом підвищення працездатності й зниження втоми у дітей упродовж освітнього процесу. Проведення таких пауз сприяють розвитку відчуття музичного ритму, ритмічності й пластичності рухів, образного мислення, координації рухів і артистизму, формуванню здоров'язбережувальної компетентності, вихованню морально-естетичних уявлень і почуттів.

Музично-ритмічні паузи було рекомендовано проводити між заняттями з таких освітніх як-от: «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина в соціумі», «Мовлення дитини», «Дитина у світі культури». Тривалість музично-ритмічних пауз для дітей старшого дошкільного віку становила до 10–12 хвилин. Проведення такої паузи між заняттями забезпечувало не лише зміну діяльності дітей, а й емоційне розвантаження й удосконалення рухової сфери.

За змістом такі динамічні перерви можуть містити музично-ритмічні й сюжетно-образні рухи, які розташовано у вертикальній послідовності або таночки. За кількістю вправ музично-ритмічна пауза має складатися із 5–8 вправ або одного таночку. Варто зауважити, що до змісту музично-ритмічних пауз необхідно включати, вивчені дітьми під час інших форм роботи, рухи або таночки. Адже такі перерви між заняттями мають забезпечити зміну діяльності дітей, активний відпочинок, відновлення розумової й фізичної працездатності.

У програмі представлено орієнтовні конспекти таких музично-ритмічних пауз як-от: «Смачний чай», «Чарівні дерева», «Веселі долоньки», «Мамині помічники», «Веселий м'ячик», «Лицарі».

Наступною формою роботи, яку було використано відповідно до змісту програми, є ліпсінк-вправи. Ліпсінк-вправи – це мімічні вправи, які виконуються синхронно з музичною фонограмою або заготовленим текстом із задіянням артикуляційного апарату. Виконання таких вправ передбачає, що виконавець має синхронно й чітко відтворити текст запропонованої пісні або промови за допомогою губ. Варто зауважити, що під час виконання такої вправи діти не проспівують текст пісні й не проговорюють слів. Ці вправи є досить актуальними для сучасних дітей, адже вони вже встигли стати частиною відомих мобільних додатків, що у майбутньому можуть доопрацьовуватися. Означені вправи впливають на емоційну, пізнавальну й рухову сфери дитячої особистості.

Для виконання таких вправ дітям пропонується обрати відомі їм дитячі пісні або виконати вправу «Дзеркало» (одна дитина промовляє слова, інша дитина синхронно відображає це за допомогою міміки й артикуляції). Під час виконання

ліпсінк-вправ діти уявляли себе акторами, співаками, телеведучими тощо. Такі вправи сприяли оптимізації процесу налагодження міжособистісної взаємодії в дитячому колективі, формуванню здатності до емпатії, розвитку творчості й артикуляційного апарату. Відповідно до програми було запропоновано орієнтовні конспекти таких ліпсінк-вправ як-от: «Юні зірочки», «Кіностудія», «Інтерв'ю», «Веселі співаночки».

Наступною формою роботи, що було запропоновано проведення з дітьми старшого дошкільного віку, є «Лото емоцій». Дошкільний вік характеризується високим рівнем вразливості емоційної сфери, і є сензитивним для формування здатності до емпатії. Вбачаємо необхідним зауважити, що саме така мінливість емоційних станів дитини слугує певним взаємозв'язком її з навколишнім світом, фундаментальною основою для формування ставлення до себе й до інших. Високий рівень сформованості емоційної сфери дитини обумовлює оптимізацію процесів сприймання об'єктів і суб'єктів, які її оточують, і осмислення й розуміння таких категорій як «добро» і «зло», «красиве» й «потворне». Згодом, на основі зазначеного вище, діти опановують навичками врегулювання проявів власної поведінки, емоційних станів тощо.

Провідним завданням, що постає перед педагогами й дорослими, які оточують дитину, є скеровування емоційного життя дитини-дошкільника, особливо, у ситуаціях, що можуть викликати певні негативні емоції. Під час спілкування з дитиною необхідно розвивати не лише її пізнавальну сферу, а й емоційну. Необхідно цікавитися емоційними станами й почуттями дитини, допомагати їй розуміти власні емоції, керувати ними.

Впровадження такої форми роботи як лото-емоцій в практику сучасних закладів дошкільної освіти передбачало наявність певних знань, умінь і навичок у педагогів. Таким чином, педагог, який працює за такою формою роботи має бути обізнаним, комунікативним, творчим, здатним до вирішення нестандартних педагогічних ситуацій тощо.

Форма роботи «Лото емоцій» – це форма організації діяльності дітей, що спрямована на розвиток їх емоційної сфери. До змісту такої форми роботи було

включено психогімнастичні етюди, ігри та вправи на розвиток емоційного інтелекту. Застосування цієї форми роботи сприяло формуванню морально-естетичних почуттів, емоційного відгуку на явища навколишнього світу, здатності до емпатії.

Проведення лото емоцій не передбачало ґрунтовної й планомірної підготовки дітей до цієї форми роботи. Залежно від змісту психогімнастичного етюд, гри або вправи, дітям надавалися певні інструкції до виконання, наприкінці кожної такої вправи було проведено рефлексію. Проводити такі вправи можна в першу половину дня між заняттями або в другу половину дня відповідно до розкладу. У першу половину дня, проведення такої форми роботи сприяло емоційному розвантаженню дітей, зняттю емоційної збудженості. Використання такої форми роботи в другу половину дня надало можливість більш детально пропрацювати емоційну сферу дитини, глибше розкрити її емоційний потенціал. Тому під час впровадження програми морально-естетичного виховання, схарактеризовану вище форму роботи, було рекомендовано проводити в другу половину дня.

У програмі висвітлено орієнтовні конспекти проведення лото емоцій як-от: «Відгадай емоцію», «Емоційний м'яч», «Знайди емоцію», «Емоційний світ», «Один, два, три – емоцію відтвори», «Детективи», «Кольоровий настрій», «Танцювальна пауза», «Барометр емоцій», «Музична хвилинка», «Де мешкають емоції?».

Відповідно до свого основного призначення копінг-стратегії – це певний алгоритм подолання стресових ситуацій. Варто зауважити, що вразливість емоційної сфери передбачає глибоке світовідчуття, що обумовлює переживання не тільки яскравих позитивних емоцій, а й стресових ситуацій. Тому для гармонійного виховання й цілісного розвитку дитини дошкільного віку, необхідним є сформуванню в дітей певні вміння й навички подолання стресу. Адже психологічний комфорт і рівновага є запорукою успіху виховання загалом, і морально-естетичних якостей зокрема. Тому наступною із запропонованих форм роботи було визначено «Музичні копінг-стратегії».

Варто зазначити, що прояв негативних емоцій є індикатором того, що дитина зараз знаходиться в певному стресовому стані й потребує нагальної допомоги дорослого. Під час проявів негативних емоцій, діти часто здатні забувати про гарні й добрі манери поведінки, світ навколо їм здається відчуженим, сумним і млявим. Це тягне за собою певні наслідки, що виявляються в їх поведінці. Діти не усвідомлено можуть образити інших, передаючи «ланцюжок» негативних емоцій. Тому віднайдення оптимальних шляхів подолання стресів у дітей є важливою складовою виховної роботи.

Серед копінг-стратегій, що активно використовуються в практиці роботи з дітьми дошкільного віку є копінг-стратегії на основі малювання, казкотерапії, морально-етичних бесід. Зважаючи на вагоме значення мистецтва музики й танцю для виховання й розвитку дітей дошкільного віку, нами було запропоновано до впровадження «Музичні копінг-стратегії». Така форма роботи передбачала формування в дітей здатності до подолання стресу, емпатії, розуміння емоцій через засоби музично-рухової виразності. Дітям було запропоновано ряд музичних ігор та вправ, що сприяли формуванню та розвитку стресостійкості. Музичні копінг-стратегії можна використовувати як самостійну форму роботи, так і як складову інших форм роботи.

Під час проведення музичних копінг-стратегій дітям було запропоновано самостійно вигадати рішення до стресових ситуацій за допомогою музичних творів і танцювальних рухів, відтворюючи при цьому різні емоційні стани. Серед вправ, запропонованих дітям були такі як-от: слухання музики й відтворення її настрою за допомогою танцю або розповіді, гра на музичних інструментах, відгадування емоцій за прослуханим музичним твором тощо. Під час бесід, дітям було запропоновано такі алгоритми відповідей: «Я відчуваю ... тому, що ...», «Такі емоції я відчуваю, коли ... тому, що ... мені здається, що...», «Я засмучуюсь, коли ... тому, що ...», «Для мене дуже важливим є ...», «Я злюся, коли ..., тому, що ...», «Якщо мене хтось образив, то я відчуваю ... тому, що ...», «Якщо я когось випадково образив, то я відчуваю ... тому, що ...».

У програмі запропоновано орієнтовні конспекти музичних копінг-стратегій як-от: «Таночки від стресу», «Оркестр емоцій», «Музична скарбничка», «Чарівник із міста емоцій», «Емоційна кав'ярня».

На підставі зазначеного вище доходимо висновку, що малі форми роботи з морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку на основі музично-ритмічного виховання, не зважаючи на те, що є короткотривалими, забезпечують комплексний вплив на процес виховання зростаючої особистості.

Основною формою роботи в закладах дошкільної освіти є заняття. Заняття – форма роботи, при якій педагог, працюючи з групою дітей відповідно до розкладу, організовує та спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини [8]. Заняття з музично-ритмічного виховання представляють собою інтеграцію засобів і змісту музичних і фізкультурних занять на основі музично-ритмічної гімнастики.

Заняття з музично-ритмічного виховання є певним синтезом реалізації завдань таких освітніх ліній Базового компоненту дошкільної освіти як: «Особистість дитини» й «Дитина у світі культури» [1]. Проведення таких занять забезпечило оптимізацію освітньої й виховної роботи в закладах дошкільної освіти.

Заняття з музично-ритмічного виховання – це форма роботи, побудована на поєднанні музичних форм і пластичних рухів, основою якої є інтеграція музичних і рухових засобів виразності. Такі заняття є не лише засобом розвитку творчого потенціалу дітей засобами музики, руху й ритму, а й виховання морально-естетичних якостей. Під час проведення таких занять діти оволодівають навичками слухання музики, виконання музично-ритмічних ігрових вправ і завдань, виконання ритмічних і чітких рухів, оволодівають навичками спілкування з творами мистецтва, вчать розуміти красу об'єктів світу мистецтва, красу морального вчинку, аналізуючи запропоновані твори, власну поведінку й поведінку оточуючих.

Таким чином, заняття з музично-ритмічного виховання є основною формою роботи, що передбачає впровадження музично-ритмічної гімнастики в освітній процес закладу дошкільної освіти як засобу виховання.

Заняття з музично-ритмічного виховання проводяться в музичній залі. Орієнтовна тривалість таких занять для дітей старшого дошкільного віку становить 25–30 хвилин.

Для проведення таких занять необхідно створити певні педагогічні, естетичні й гігієнічні умови. Увесь матеріал та обладнання, що використовується під час заняття має бути дібрано відповідно до визначеного програмового змісту, вікових й індивідуальних особливостей дітей. У музичній залі необхідно створити сприятливу атмосферу для формування в дітей почуття прекрасного, використаний музичний, хореографічний матеріал та обладнання має відповідати не лише педагогічним вимогам, але й естетичним потребам дітей. Перед проведенням таких занять варто провітрити приміщення музичної зали, це забезпечить вищий рівень продуктивності діяльності дітей на занятті й слугуватиме профілактичним загартовувальним заходом.

Під час організації та проведення занять з музично-ритмічного виховання необхідно зауважити на таких аспектах як-от:

- змістове наповнення занять має відповідати усім зазначеним вище вимогам;
- такі заняття мають бути цікавими й захоплюючими для дітей.

Зважаючи на зазначене вище нами було запропоновано проведення музично-ритмічних занять за певним сюжетом, що забезпечував реалізацію визначених завдань і викликав у дітей зацікавлення.

Заняття з музично-ритмічного виховання складаються з трьох частин, як-от: вступна, основна, заключна.

Мета вступної частини заняття з музично-ритмічного виховання полягає в забезпеченні організованості й готовності дітей до виконання визначених завдань. Провідними завданнями вступної частини є створити бадьорий позитивний настрій, спрямувати увагу дітей на виконання завдань музичного й фізичного спрямування, закріпити навички виконання різних видів ходьби та бігу під музичний супровід, виконання комплексу музично-ритмічних вправ. Зміст

вступної частини заняття можуть складати розповідь, бесіда, відповідно до теми заняття, різні види ходьби й бігу, комплекс музично-ритмічних вправ.

Мета основної частини заняття з музично-ритмічного виховання полягає в реалізації ряду оздоровчих, освітніх (навчальних і розвивальних), виховних завдань. Провідними завданнями основної частини є навчити дітей таким видам діяльності як-от: музичної (слухати й аналізувати музичні твори, співати, створювати композиції); рухової (виконувати рухи під музику технічно, ритмічно, координовано й узгоджено); музично-ритмічної (на основі єдності музики й руху брати участь в авторських й імпровізаційних таночка, музично-ритмічних іграх). Зміст вступної основної частини заняття можуть складати слухання й відтворення музичних творів, співи, таночки, музично-ритмічні ігри.

Метою заключної частини заняття з музично-ритмічного виховання є підведення підсумку заняття, рефлексії, переведення дітей до більш спокійного стану. Провідними завданнями заключної частини є визначити рівень результативності роботи, що висвітлюють відповіді дітей. З'ясувати ефективність проведеної роботи з наряду виховання морально-естетичних якостей. Проаналізувати заняття й дійти відповідних висновків. До змісту заключної частини заняття можуть бути включені вправи на увагу або рівновагу, психогімнастичні етюди, елементи йоги, заключна бесіда.

Забезпечення досягнення мети й реалізації завдань кожної структурної частини заняття, обумовило досягнення позитивних результатів.

У програмі наведено орієнтовні конспекти занять з музично-ритмічного виховання за темами: «Подорож до світу ритміки», «Музична скринька», «Музична казка», «Країна плутанини», «Лісові гості», «Музично-ритмічна мозаїка».

Проведення занять із музично-ритмічного ритмічного виховання забезпечило активізацію засвоєних дітьми знань, умінь та навичок, формування вміння використовувати вивчений матеріал у самостійній творчій діяльності, естетичного ставлення до навколишнього світу, об'єктів і суб'єктів мистецтва, систематичний творчий розвиток дітей, створенню та зміцненню атмосфери позитиву, довіри, взаємоповаги в дитячому колективі тощо.

До третьої групи форм роботи – музично-ритмічне дозвілля – увійшли такі як-от: театр ритму й пантоміми, музично-ритмічні розваги й свята, музична майстерня.

Організація театралізованої діяльності в закладах дошкільної освіти сприяє:

- формуванню у дітей дошкільного віку загальнокультурних компетентностей; системи знань з теми «Театральне мистецтво»; морально-естетичних цінностей, уявлень і потреб;
- удосконаленню умінь і навичок репродуктивної й творчої діяльності;
- розвитку творчих задатків, музичних здібностей, рухових якостей, психічних процесів;
- вихованню позитивних вольових рис характеру й морально-естетичних якостей.

Тому нами було запропоновано таку форму роботи як «Театр ритму й пантоміми», проведення якої передбачало використання невербальних засобів виразності для передачі певного образу або ситуації.

Діти старшого дошкільного віку виявляють значний рівень зацікавленості у різних видах театралізованої діяльності. Адже кожна з вистав має казковий аспект, що допомагає дитині розкрити власний творчий потенціал. Театр ритму й пантоміми для дітей був досить новою формою організації театралізованої діяльності.

Організація таких вистав передбачала ретельну підготовку вихователя й дітей. Тому зважаючи на те, що така форма роботи як «театр ритму й пантоміми» є комплексною й передбачає належний рівень володіння навичками пантоміми, було запропоновано ряд конспектів підготовчих ігрових вправ для дітей старшого дошкільного віку («Музичний пазл», «Кумедні історії», «Величний світ професій», «Казкові герої», «Помічники фізкультуринки»). Проведення таких вправ обумовило підготовку дітей до участі в театралізованій діяльності в форматі театру ритму й пантоміми. Кожна вистава проводилася відповідно до завчасно складеного сценарію за мотивами українських авторських і народних казок.

Проведення вистав у театрі ритму й пантоміми передбачало такий алгоритм дій:

1. Повідомлення назви казки, за мотивами якої буде проведено виставу, коротка бесіда.
2. Повідомлення назви вистави.
3. Повідомлення провідних завдань.
4. Репетиція основних дій.
5. Розподіл дітей на акторів і глядачів.
6. Бесіда щодо правил поведінки в театрі.
7. Власне вистава.
8. Рефлексія.

Дії, у таких виставах, виконувалися відповідно до словесного супроводу розповідача. Роль розповідача бере на себе вихователь. Діти виконують дії своїх персонажів. Тобто, вихователь розповідає історію, а діти мають за допомогою пантоміми й ритму відтворювати дії свого персонажа.

Під час вистав було використано відповідний музичний супровід, що слугував фоном. Музика мала лунаєти не гучно й не відволікати дітей від виконання театрального дійства. Проведення рефлексії після вистав театру ритму й пантоміми дозволило створити умови для розвитку почуттєво-емоційної сфери, здатності до емпатії, формування морально-естетичних цінностей, виховання естетичного смаку, здатності до розуміння краси морального вчинку, сприймання краси театрального мистецтва, музики й рухів.

До змісту програми увійшли сценарії таких вистав театру ритму й пантоміми як-от: «Лісовий будиночок» (за мотивами української народної казки «Рукавичка»), «Мамині помічники» (за мотивами української народної казки «Півник і двоє мишенят»), «Батьківська мудрість» (за мотивами української народної казки «Батьківські поради»), «Вірна дружба» (за мотивами української народної казки «Сонце, мороз і вітер»), «Веселий дитсадок» (за мотивами оповідання Н. Забіли «Ясочин садок»), «Чарівний олівець» (за мотивами оповідання Н. Забіли «Олівець-малювець»).

Наступною формою роботи було запропоновано проведення музично-ритмічних свят і розваг. Означені форми роботи набувають вагомого значення в формуванні у дітей культури організації дозвілля, сприяють удосконаленню умінь і навичок з напрямку музично-ритмічного виховання, розвитку музичного сприймання, художньо-естетичних здібностей, рухових якостей, психічних процесів, вихованню морально-естетичних якостей, культури поведінки, позитивних вольових рис характеру, навичок соціальної взаємодії.

Провідною метою проведення музично-ритмічних свят і розваг є забезпечення підвищення рівня розвитку пізнавальної й рухової сфери особистості, за допомогою створення позитивного емоційного клімату в дитячому колективі, збагачення дітей новими естетичними враженнями.

Музично-ритмічні свята й розваги забезпечують реалізацію ряду освітніх і виховних завдань, а саме сприяють:

- встановленню ціннісних орієнтирів у процесі пізнання навколишнього світу;
- закріпленню сформованих морально-естетичних переконань, уявлень, ціннісних орієнтирів, суспільно усталених норм та правил;
- удосконаленню елементарних знань про моральні й естетичні цінності;
- розширенню знань дитини під час пізнання навколишньої дійсності;
- удосконаленню рухових умінь і навичок;
- розвитку художньо-естетичних здібностей дитини;
- формуванню естетичних потреб, смаку, поглядів тощо;
- вихованню морально-естетичних якостей особистості.

Музично-ритмічні свята й розваги було проведено відповідно до річного плану роботи закладу дошкільної освіти й перспективного планування роботи вихователя відповідно.

Музично-ритмічні свята було запропоновано до проведення двічі на рік. Планування такої форми роботи відбувалося на початку навчального року й фіксувалося в річних планах роботи закладів дошкільної освіти.

Задля забезпечення оптимізації процесу організації таких заходів було надано ряд рекомендацій. Під час підготовки до проведення музично-ритмічних свят не потрібно проводити додаткових репетицій. Матеріал, що пропонується в змісті свята має бути знайомим дітям і вивченим під час інших форм роботи на основі музично-ритмічної гімнастики. За потреби, завчасно рекомендовано розпочати роботу з вивчення художньо-літературного матеріалу, який будуть декламувати діти.

Під час організації музично-ритмічних свят необхідно належну увагу приділити складанню програми й сценарію свята. Складання програми до проведення музично-ритмічного свята передбачає ґрунтовну підготовку, а саме необхідно: визначити тему, мету й завдання, місце проведення, час й орієнтовну тривалість заходу, визначити орієнтовне змістове наповнення свята, призначити відповідальних за підготовку окремих частин або атрибутів свята, визначити учасників свята й склад запрошених, обговорити можливі заохочення й призи для учасників свята, визначити перелік необхідних матеріалів, обладнання й інвентаря, спланувати попередню роботу.

Наступним кроком є складання сценарію музично-ритмічного свята. Під час складання сценарію необхідно зауважити на дотриманні усіх його структурних частин, а також на різноманітності змісту свята. Структуру та зміст музично-ритмічного свята розміщено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Структура та зміст музично-ритмічного свята

Структурна частина свята	Зміст
Вступна	<ul style="list-style-type: none"> – вхід дітей до зали під урочистий музичний супровід; – урочисте відкриття свята; – вступне слово ведучого; – організовуючий момент.
Основна (масова)	<ul style="list-style-type: none"> – музично-ритмічні вправи; – ліпсінк-вправи; – театр ритму й пантоміми; – музично-ритмічні ігри; – гра на музичних інструментах;

Продовження таблиці 2.7.

Структурна частина свята	Зміст
	<ul style="list-style-type: none"> – співи й таночки; – художньо-літературний матеріал, вікторини.
Заключна	<ul style="list-style-type: none"> – вправи на формування емоційної сфери; – малорухливі ігри; – підсумок свята.

Вагомого значення під час організації й проведення музично-ритмічного свята набуває вибір ведучого. Адже ведучий музично-ритмічного свята має володіти ораторськими навичками й відповідними особистісними якостями. Ведучий повинен бути обізнаним і компетентним у світі ораторського мистецтва, слідкувати за регламентом свята, на високому рівні володіти змістом свята (знати сценарій, послідовність номерів і виступів), швидко реагувати на непередбачувані ситуації, дбати про планомірну зміну подій, уміти лаконічно пояснити зміст завдань, правила гри тощо. Ведучий музично-ритмічного свята має володіти такими особистісними якостями як-от: організованість, відповідальність, спостережливість, комунікативність, дотепність, щирість, емоційність, урівноваженість, креативність.

Відповідно до програми й сценарію свята необхідно визначити перелік необхідних матеріалів, обладнання й інвентаря, визначити особливості оформлення зали. На цьому етапі підготовки до свята, необхідно зауважити на тому, щоб матеріали, обладнання, інвентар і оформлення зали відповідали темі свята, педагогічним, естетичним і гігієнічним вимогам.

Власне під час проведення музично-ритмічних свят варто зауважувати на правильності виконання усіх запропонованих дій дітьми, щоб забезпечити планомірність і цілеспрямованість планування роботи на перспективу.

У програмі запропоновано орієнтовні конспекти музично-ритмічних свят за темами як-от: «Музичний світ іграшкових крамниць», «Таємниці музичних інструментів», «Музичні історії».

Музично-ритмічні розваги було запропоновано до проведення один-два рази на місяць. Планування такої форми роботи відбувалося щомісяця й фіксувалося в перспективних планах роботи на місяць або квартал вихователів закладів дошкільної освіти.

Задля забезпечення оптимізації процесу організації таких заходів було надано ряд рекомендацій. Музично-ритмічні розваги не потребують такої підготовки як свята. Такі розваги рекомендовано проводити у форматі міні-концертів або міні-вистав.

До змісту музично-ритмічних розваг можна включати усі малі форми роботи з морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку на основі музично-ритмічної гімнастики, театр ритму й пантоміми, співи, таночки. Відповідно до змістового наповнення розваги, відбувається вибір музичного, рухового, дидактичного, художньо-літературного матеріалу, обладнання й інвентаря. Аналогічно до проведення музично-ритмічних свят, дітям пропонується вже знайомий, вивчений під час іншої форм роботи матеріал на удосконалення системи знань, умінь і навичок.

Провідною метою організації й проведення музично-ритмічних розваг було створити позитивний емоційний настрій, налаштувати дітей на формування соціальної взаємодії й розвиток комунікативних навичок у процесі спільної творчої діяльності.

У програмі подано приклади орієнтовних конспектів сценаріїв музично-ритмічних розваг за такими темами як-от: «Веселі справи», «Квіти настрою», «Лісові пригоди», «Уроки доброти».

Проведення різних форм музично-ритмічного дозвілля забезпечило підвищення рівня ефективності освітнього процесу в закладах дошкільної освіти з напряму морально-естетичного й фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Також до змісту програми увійшла окрема додаткова форма роботи «Музична майстерня». Проведення такої форми роботи передбачало самостійне виготовлення музичних інструментів дітьми з підручних матеріалів. Ця форма

роботи забезпечить удосконалення знань про музичні інструменти, їх назви, історію виникнення, структуру, можливості використання, розвиток творчих і комунікативних здібностей, музикальності й ритмічності, виховання ціннісного ставлення до музичних інструментів, музичного мистецтва, відчуття краси від об'єктів світу прекрасного, поваги до праці інших.

У програмі висвітлено інструкції до виготовлення таких музичних інструментів як-от: «Яскраві маракаси», «Чарівна флейта», «Шум дощу», «Веселі струни», «Ритмічний барабан», «Диво-бубон», «Музичні тарілочки».

Виготовлені музичні інструменти можна використовувати під час проведення інших форм роботи на основі музично-ритмічної гімнастики.

Маємо зауважити, що всі проведені форми роботи були тісно взаємопов'язані між собою, що забезпечило реалізацію комплексного підходу до проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Третій, результативний етап реалізації спроектованої структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики передбачав підведення підсумку задля перевірки ефективності впровадження зазначених вище форм роботи й планування організації освітнього процесу на перспективу. Такою підсумковою формою роботи було визначено Музично-ритмічний квест «Ритмомуза: натхнення в красі морального вчинку» (Додаток У).

Проведення музично-ритмічного квесту передбачало узагальнення результатів за усіма проведеними формами роботи.

Квест було проведено упродовж одного робочого тижня. Кожен день було присвячено певним формам роботи. Наприкінці кожного дня, за результатами виконання усіх завдань, діти знаходили на останній станції лист із зазначенням завдань на наступний день.

Програму музично-ритмічного квесту подано в таблиці 2.8.

**Програма музично-ритмічного квесту
«Ритмомуза: натхнення в красі морального вчинку»**

День	Форми роботи
День перший – День емоцій	лото емоцій; музичні копінг-стратегії.
День другий – День музики	музична майстерня.
День третій – День ритму	музично-ритмічні хвилинки та паузи; музично-ритмічні ігри та вправи.
День четвертий – День театру	ліпсінк-вправи; театр ритму й пантоміми; музично-ритмічні розваги.
День п'ятий – День музично-ритмічного свята	музично-ритмічне свято.

Черговість розподілу форм роботи за днями квесту обумовила планомірність засвоєння морально-естетичних якостей дітьми старшого дошкільного віку.

Таким чином, перший день квесту «День емоцій» передбачав різноманітні вправи на розвиток емоційної сфери дитини. Провідними формами роботи на цей день було визначено лото емоцій та музичні копінг-стратегії. Робота над урегулюванням та врівноваженням емоційної сфери дітей забезпечила оптимізацію налагодження подальшої комунікації та міжособистісної взаємодії в дитячому колективі. На цьому етапі квесту діти демонстрували свої навички відтворення емоцій, відчуття емоційного забарвлення музичних творів, здатність розуміти емоційні стани інших і пояснювати власні емоції.

Другий день квесту «День музики» передбачав вирішення різноманітних завдань з пошуку матеріалів для виготовлення музичних інструментів. Організація роботи відбувалася за допомогою розподілу дітей на команди. Кожній команді було надано конверт, у якому містилася картка з зображенням музичного інструменту. Саме для цього інструменту діти мали зібрати матеріали, за допомогою вирішення різних дидактичних завдань. Результатом роботи в цей день було командне виготовлення музичного інструменту.

Зважаючи на те, що в попередній день діти демонстрували рівень сформованості навичок врегулювання власних емоцій, співпрацювати у команді їм було досить легко. Виготовлені музичні інструменти використовувалися у наступні дні квесту під час організації інших форм роботи.

Третій день квесту «День ритму» передбачав проведення різноманітних музично-ритмічних ігор та вправ. За кожне виконане завдання діти отримували частинку пазлу, зібравши який могли здогадатися, що їх чекає наступного дня.

Під час виконання таких ігор та вправ діти демонстрували сформованість почуття музичного й рухового ритмів, ціннісне ставлення до музичного й танцювального мистецтва. Ставилися один до одного з повагою, підбадьорювали й допомагали один одному.

Четвертий день квесту «День театру» передбачав виконання різних вправ на визначення рівня сформованості вміння передавати явища оточуючої дійсності за допомогою невербальних засобів спілкування, зокрема відтворення ритму й пантоміми. Провідними формами роботи в цей день було визначено театр ритму й пантоміми та музично-ритмічні розваги.

Під час таких форм роботи діти удосконалювали навички невербальної комунікації, вміння розуміти емоції інших через мімічну й ритмічну виразність.

П'ятий день квесту «День музично-ритмічного свята» був заключним днем квесту «Ритмомуза: натхнення в красі морального вчинку». У цей день було проведено музично-ритмічне свято «Всі ми гарні, добрі, дужі – до мистецтва не байдужі». Проведення такого заходу сприяло підвищенню позитивного емоційного настрою в дитячому колективі, закріпленню знань про об'єкти та суб'єкти світу мистецтва, усталенню моральних та естетичних ціннісних орієнтирів, розвитку пізнавальної, емоційної й рухової сфери дітей, розкриттю творчого потенціалу, вихованню морально-естетичних якостей.

На п'ятий день квесту було підведено підсумки, визначено план роботи на перспективу.

Отже, проведену роботу на формувальному етапі експерименту, було спрямовано на реалізацію спроектованої структурно-змістової моделі

виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Задля проведення цієї роботи було дотримано такі педагогічні умови як-от: наявність розвивально-виховного середовища в освітньому просторі закладу дошкільної освіти; упровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти моделі й засобів виховання; забезпечення якісної підготовки фахівців педагогічної галузі, щодо використання музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей.

Відповідно до аналізу результативності проведеної роботи, доходимо висновків, що ефективність організації освітньої й виховної роботи в закладах дошкільної освіти залежить від ряду факторів, а саме таких як-от: наявність розвивально-виховного середовища в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, що передбачає наявність методичного й матеріально технічного забезпечення, міжособистісної внутрішньої взаємодії й налагодженої взаємодії закладу дошкільної освіти з сім'ями; готовність педагогічних працівників, які забезпечують освітній процес в закладах дошкільної освіти, до впровадження в свою практику нового змісту й методики виховання морально-естетичних якостей у дітей.

2.3. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів експериментальної роботи

Із метою здійснення аналізу й узагальнення результатів дослідження, перевірки ефективності реалізації спроектованої й обґрунтованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики на основі впровадження авторської методики, було проведено контрольний етап експериментальної роботи. На цьому етапі було передбачено реалізацію таких завдань як-от:

– здійснити перевірку ефективності реалізації спроектованої й обґрунтованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-

естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики;

– визначити стан та рівні сформованості усіх компонентів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку після впровадження авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики;

– здійснити порівняльний кількісний та якісний аналіз рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп;

– здійснити аналіз і статистичну обробку отриманих даних;

– узагальнити результати проведеного дослідження.

Визначення рівня сформованості усіх компонентів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп було здійснено відповідно до методичної карти, яку було розроблено на констатувальному етапі експерименту, з подальшим порівняльним аналізом під час проведення контрольного етапу.

Шляхом педагогічного моніторингу було простежено динаміку рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за визначеними критеріями й показниками, що дало змогу обґрунтувати позитивні якісні зміни в кожному з означених компонентів. Також, було здійснено аналіз змісту, форм і методів виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики та перевірено вплив інших експериментальних факторів на виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в процесі навчання й дозвілля. Означене вище сприяло підвищенню ефективності процесу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

На контрольному етапі експериментальної роботи було використано такі методи як-от: аналіз, спостереження, бесіда, анкетування, інтерв'ювання, тестування, експертні оцінки.

Із метою визначення позитивної динаміки рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, як і на констатувальному етапі, було застосовано комплексний підхід до дослідження рівня сформованості всіх її компонентів, за визначеними критеріями. Одержані дані було математично й статистично оброблено, за допомогою критеріїв математичної статистики (критерій Пірсона χ^2 , метод рангової кореляції Спірмена).

Задля проведення контрольних діагностичних зрізів було використано діагностичний інструментарій, який було розроблено на констатувальному етапі.

Якісний та кількісний аналіз одержаних результатів щодо рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку було проведено за допомогою порівняння даних експериментальних і контрольних груп. Задля відображення динаміки змін було створено таблиці й графіки.

Нижче наведено аналіз одержаних результатів дослідження за кожним компонентом вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку (когнітивний, аксіологічний, діяльнісний), за визначеними критеріями (духовно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, результативно-творчий) й показниками.

Таким чином, першу групу діагностичних зрізів було спрямовано на визначення рівня сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за духовно-пізнавальним критерієм. Задля проведення таких діагностичних зрізів було використано ряд методів таких як-от:

– Адаптована методика Е. Помиткіна «Внутрішній світ» (Додаток Д) [16], із метою визначення рівня сформованості елементарних знань про моральні й естетичні цінності.

– Проективна методика «Вигаданий світ» (Додаток Е), із метою визначення рівня сформованості моральних й естетичних уявлень.

– Опитувальник для дітей старшого дошкільного віку «Подивись і розкажи» (Додаток Ж), із метою визначення рівня сформованості здатності до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного.

Здійснивши порівняльний аналіз одержаних результатів кожного окремого респондента з числа дітей старшого дошкільного віку, після проведення діагностичних зрізів на контрольному етапі, було визначено середню оцінку рівня сформованості їхньої когнітивної сфери, як складової виховання морально-естетичних якостей. Порівняльну характеристику рівнів сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп за духовно-пізнавальним критерієм подано у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9.

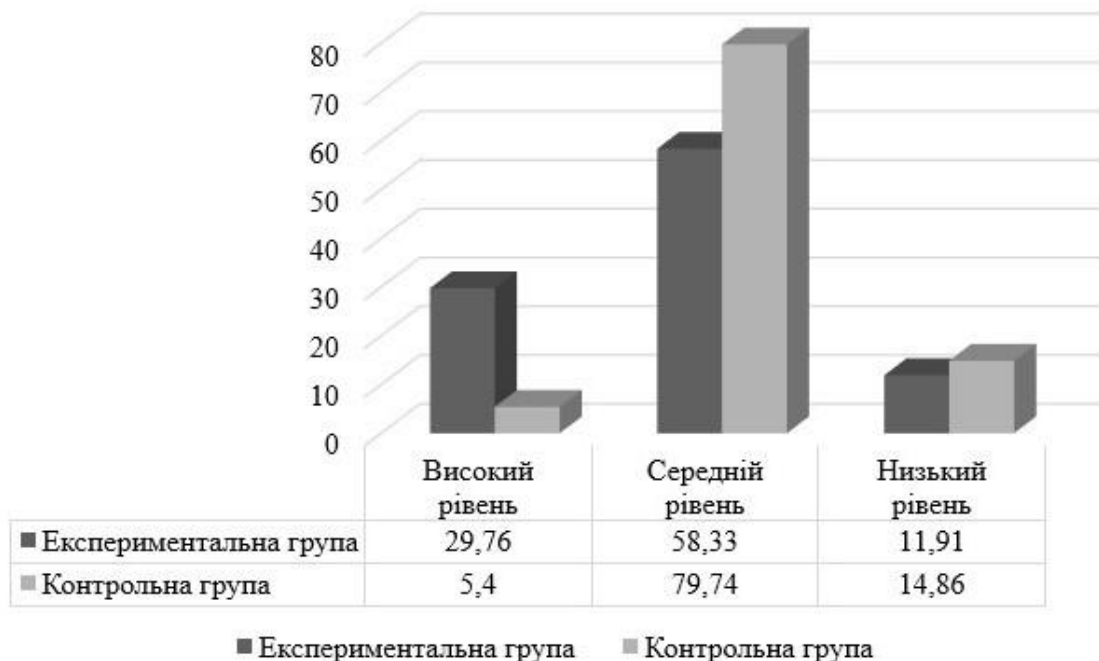
Порівняльний аналіз рівня сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп за духовно-пізнавальним критерієм (у %) (контрольний етап)

Рівні сформованості	До експерименту		Після експерименту			
	Експериментальна група (ЕГ) 84 особи – 100%	Контрольна група (КГ) 74 особи – 100%	Експериментальна група (ЕГ) 84 особи – 100%	динаміка	Контрольна група (КГ) 74 особи – 100%	динаміка
Високий	1,19	1,36	29,76	+28,57	5,4	+4,04
Середній	76,19	81,08	58,33	-17,86	79,74	-1,34
Низький	22,62	17,56	11,91	-10,71	14,86	-2,7

На підставі аналізу даних, наведених у таблиці, можемо констатувати, що 29,76% дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи продемонстрували високий рівень сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей за духовно-пізнавальним критерієм. На контрольному етапі експерименту середній рівень було виявлено у 58,33%, а низький – у 11,91% дітей експериментальної групи. Зважаючи на одержані результати, можемо зазначити наявність позитивної динаміки рівня сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей за духовно-

пізнавальним критерієм у дітей експериментальної групи, після проведення формувального експерименту. Адже показник високого рівня збільшився на 28,57% порівняно з показником, одержаним на констатувальному етапі експерименту (1,19%). Відповідно до цього, показники середнього й низького рівня зазнали змін у бік зменшення. Так показник середнього рівня зменшився на 17,86%, а показник низького рівня – на 10,71%.

Результати проведених діагностичних зрів з дітьми контрольної групи також зазнали певних змін, але порівняно з дітьми експериментальної групи, їх можна вважати незначними. Адже високий рівень сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей за духовно-пізнавальним критерієм, його показник підвищився лише на 4,04% й становить 5,4%. Показник середнього рівня зменшився на 1,34% й становить 79,74%. А показник низького рівня, зменшився на 2,7% й становить 14,86%, порівняно з даними, що було отримано на констатувальному етапі. Одержані на контрольному етапі результати представлено на рисунку 2.8.

Рис. 2.8. Рівні сформованості когнітивного компонента вихованості морально-естетичних якостей за духовно-пізнавальним критерієм у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп (у %) на контрольному етапі дослідження

На підставі зазначеного вище можемо свідчити, що процес реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики позитивно вплинув на рівень сформованості когнітивної сфери особистості дітей експериментальної групи. Це підтверджено різницею показників високого рівня в респондентів експериментальної групи, що становить 28,57%, після проведення формувального експерименту.

Здійснивши аналіз якісних показників можемо зазначити, що за результатами проведених діагностичних зрізів на контрольному етапі дослідження було виявлено значні позитивні зміни в сформованості когнітивної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи.

Таким чином, за результатами проведених діагностичних зрізів, після проведення формувального експерименту відбулися такі якісні зміни в експериментальній групі респондентів, як-от:

– підвищився рівень сформованості елементарних знань про моральні й естетичні цінності (діти продемонстрували належний рівень сформованості словника із означеної теми; виявили здатність до розуміння важливості морально-естетичних якостей і цінностей, продемонстрували вміння пояснити їх значення у власному житті);

– підвищився рівень сформованості моральних і естетичних уявлень (значна кількість дітей відповіла на ряд питань бесіди не зазнавши труднощів, діти більш детально й щиро ділилися власними міркуваннями, й намагалися якомога детальніше обґрунтувати власну думку);

– підвищився рівень сформованості здатності до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного (розглядаючи запропоновані картки, діти більш ґрунтовно й без зайвих сумнівів, надавали характеристику побаченому; деякі діти навіть намагалися відповідати за таким алгоритмом як-от: «Цього можна було б уникнути, якщо б ...» або «якщо цього не робити, то ...», що свідчило про певний рівень розвитку критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку).

Таким чином, можемо зазначити, що створення необхідних педагогічних умов, а також впровадження оновленого змісту й авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики позитивно вплинуло на формування духовної й пізнавальної складових особистості. Вагомого значення набуло впровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти Програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей» (Додаток Р) [3], а також проведення серії семінарів-практикумів для вихователів дітей старшого дошкільного віку за загальною темою: «Виховуємо гармонійну особистість: морально-естетичний аспект» (Додаток Т) й упровадження в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти спецкурсу для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта «Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО» (Додаток С) [11].

Адже, саме готовність педагогічних працівників до впровадження оновленого змісту й авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, є однією з провідних педагогічних умов, дотримання якої передбачає досягнення позитивної динаміки результатів експерименту.

Другу групу діагностичних зрізів було спрямовано на визначення рівня сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним критерієм. Задля проведення таких діагностичних зрізів було використано ряд методів таких як-от:

– Музично-ритмічна вправа «Покажи, що почув» (Додаток И), із метою визначення рівня сформованості естетичних і моральних почуттів.

– Адаптована методика «Кольорова музика» (Додаток К) [10], із метою визначення рівня сформованості здатності до емоційного відгуку на твори музичного мистецтва, емпатії.

– Адаптована методика Е. Помиткіна на виявлення рівня сформованості ціннісної орієнтації особистості «Здійснення бажань» (Додаток Л), із метою визначення рівня сформованості системи морально-естетичних цінностей.

На підставі порівняльного аналізу одержаних результатів кожного окремого респондента з числа дітей старшого дошкільного віку, після проведення діагностичних зрізів на контрольному етапі, було визначено середню оцінку рівня сформованості їхньої ціннісно-емоційної сфери, як складової виховання морально-естетичних якостей. Порівняльну характеристику рівнів сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп за емоційно-ціннісним критерієм подано у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Порівняльний аналіз рівня сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп за емоційно-ціннісним критерієм (у %) (контрольний етап)

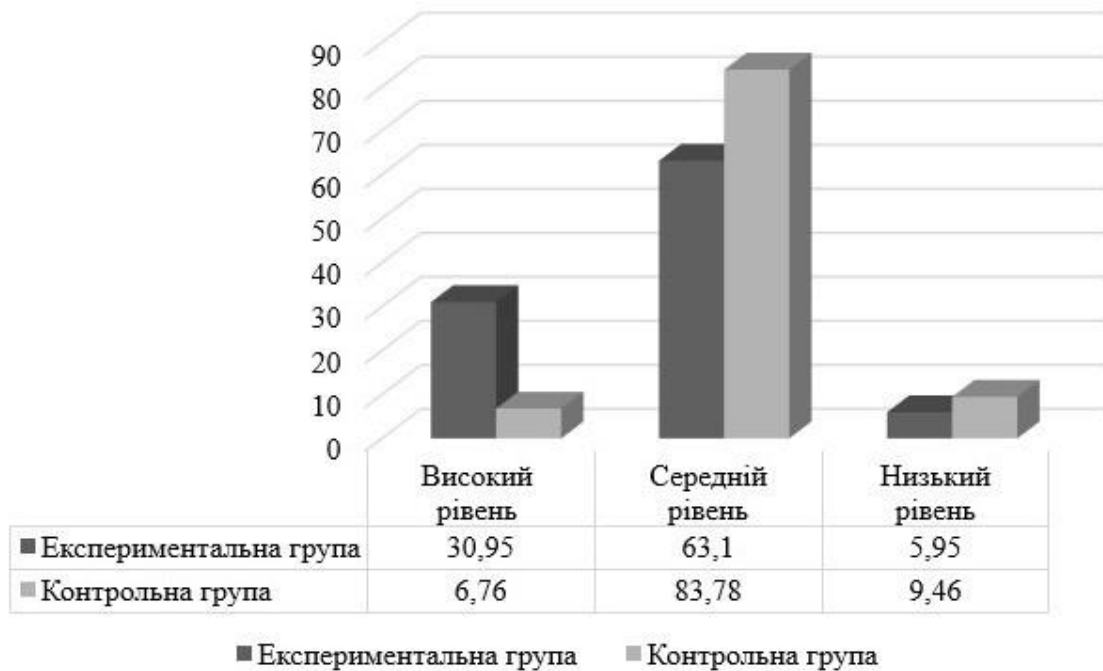
Рівні сформованості	До експерименту		Після експерименту			
	Експериментальна група (ЕГ) 84 особи – 100%	Контрольна група (КГ) 74 особи – 100%	Експериментальна група (ЕГ) 84 особи – 100%	динаміка	Контрольна група (КГ) 74 особи – 100%	динаміка
Високий	2,38	4,05	30,95	+28,57	6,76	+2,71
Середній	79,76	81,08	63,1	-16,66	83,78	+2,7
Низький	17,86	14,87	5,95	-11,91	9,46	-5,41

На підставі аналізу даних, наведених у таблиці, можемо констатувати, що 30,95% дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи продемонстрували високий рівень сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей за емоційно-ціннісним критерієм. На контрольному етапі експерименту середній рівень було виявлено у 63,1%,

а низький – у 5,95% дітей експериментальної групи. Зважаючи на одержані результати, можемо зазначити наявність позитивної динаміки рівня сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей за емоційно-ціннісним критерієм у дітей експериментальної групи, після проведення формувального експерименту. Адже показник високого рівня збільшився на 28,57% порівняно з показником, одержаним на констатувальному етапі експерименту (2,38%). Відповідно до цього, показники середнього й низького рівня зазнали змін у бік зменшення. Так показник середнього рівня зменшився на 16,66%, а показник низького рівня – на 11,91%.

Результати проведених діагностичних зрізів з дітьми контрольної групи також зазнали певних змін, але порівняно з дітьми експериментальної групи, їх можна вважати незначними. Високий рівень сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей за емоційно-ціннісним критерієм продемонстрували 6,76% дітей, тобто показник збільшився лише на 2,71%. Показники середнього й низького рівня також зазнали певних змін. Показник середнього рівня збільшився на 2,7% й становить 83,78%, а показник низького рівня зменшився на 5,41% й становить 9,46%, порівняно з даними, що було отримано на констатувальному етапі. Одержані на контрольному етапі результати представлено на рисунку 2.9.

Зважаючи на описане вище, можемо зазначити, що процес реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики позитивно вплинув на рівень сформованості аксіологічної (ціннісно-емоційної) сфери особистості дітей експериментальної групи. Це підтверджено різницею показників високого й низьких рівнів в респондентів експериментальної й контрольної груп, що становить 30,95% і 6,76% відповідно, на користь експериментальної групи.

Рис. 2.9. Рівні сформованості аксіологічного компонента вихованості морально-естетичних якостей за емоційно-ціннісним критерієм у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп (у %) на контрольному етапі дослідження

На підставі якісних показників можемо зазначити, що за результатами проведених діагностичних зрізів на контрольному етапі дослідження, було виявлено значні позитивні зміни в сформованості ціннісно-емоційної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи.

Таким чином, за результатами проведених діагностичних зрізів, після проведення формувального експерименту відбулися такі якісні зміни в експериментальній групі респондентів як-от:

– підвищився рівень сформованості естетичних і моральних почуттів (діти виявляли належний рівень розвитку психічних процесів під час слухання й аналізу музичних творів; вони досить чітко змогли, за допомогою рухів і міміки, показати свої почуття та емоційний стан, викликаний музичним твором; під час бесід за змістом музичних творів діти продемонстрували самостійність, логічність й обґрунтованість розповідей і відповідей; під час виконання музично-ритмічних вправ і таночків були зацікавленими й емоційними);

– підвищився рівень сформованості здатності до емоційного відгуку на твори музичного мистецтва, емпатії (слухаючи музику, більшість дітей не вагаючись обирали колір музики, коротко могли пояснити чому саме цей колір було обрано; під час проведення опитування діти давали повні відповіді, які відповідали музичному твору, виявляли здатність до пояснення й обґрунтування свого вибору; після проведення формувального етапу експерименту, ті питання, що викликали у дітей труднощі, відтепер вирішувалися досить легко; діти виявили здатність до асоціації музики з емоційними станами; під час бесіди добирали такі алгоритми відповідей як-от: «я відчуваю..., коли ..., тому, що ...» тощо; діти продемонстрували здатність до розуміння емоційних станів інших і вміння пояснити власні емоції);

– підвищився рівень сформованості системи морально-естетичних цінностей (після формувального етапу, більшість дітей до свого «списку бажань» зазначили саме морально-естетичні якості, і не зважаючи на те, що у кожного ряд означених якостей відрізнявся, він був наповнений саме тими якостями, наявність яких, дає підстави свідчити про підвищення рівня духовного розвитку особистості).

Отже, зауважимо, що створення необхідних педагогічних умов, а також впровадження оновленого змісту й авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики позитивно вплинуло на формування емоційно-ціннісної сфери особистості. Вагомого значення в цьому процесі, набуло впровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти Програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей» (Додаток Р) [3]. Проведення серії семінарів-практикумів для вихователів дітей старшого дошкільного віку за загальною темою: «Виховуємо гармонійну особистість: морально-естетичний аспект» (Додаток Т) й упровадження в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти спецкурсу для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта «Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО» (Додаток С) [11], забезпечило готовність фахівців дошкільної освіти до впровадження оновленого змісту й авторської

методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, що обумовило досягнення позитивної динаміки результатів експерименту.

Третю групу діагностичних зрізів було спрямовано на визначення рівня сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм. Задля проведення таких діагностичних зрізів було використано ряд методів таких як-от:

– Комплекс музично-ритмічних вправ (Додаток М), із метою визначення рівня сформованості потреби у виконанні музично-ритмічних рухів.

– Методика визначення рівня здатності до рухової імпровізації «Казковий світ музики» (Додаток Н) [20], із метою визначення рівня сформованості здатності до музично-ритмічної творчості.

– Методика музично-ігрової діагностики особистісних якостей у дітей дошкільного віку (Додаток П), із метою визначення рівня сформованості здатності до прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності.

На підставі порівняльного аналізу одержаних результатів кожного окремого респондента із числа дітей старшого дошкільного віку, після проведення діагностичних зрізів на контрольному етапі, було визначено середню оцінку рівня сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей. Порівняльну характеристику рівнів сформованості досліджуваного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за результативно-творчим критерієм дітей експериментальної й контрольної груп подано у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11.

Порівняльний аналіз рівня сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп за результативно-творчим критерієм (у %) (контрольний етап)

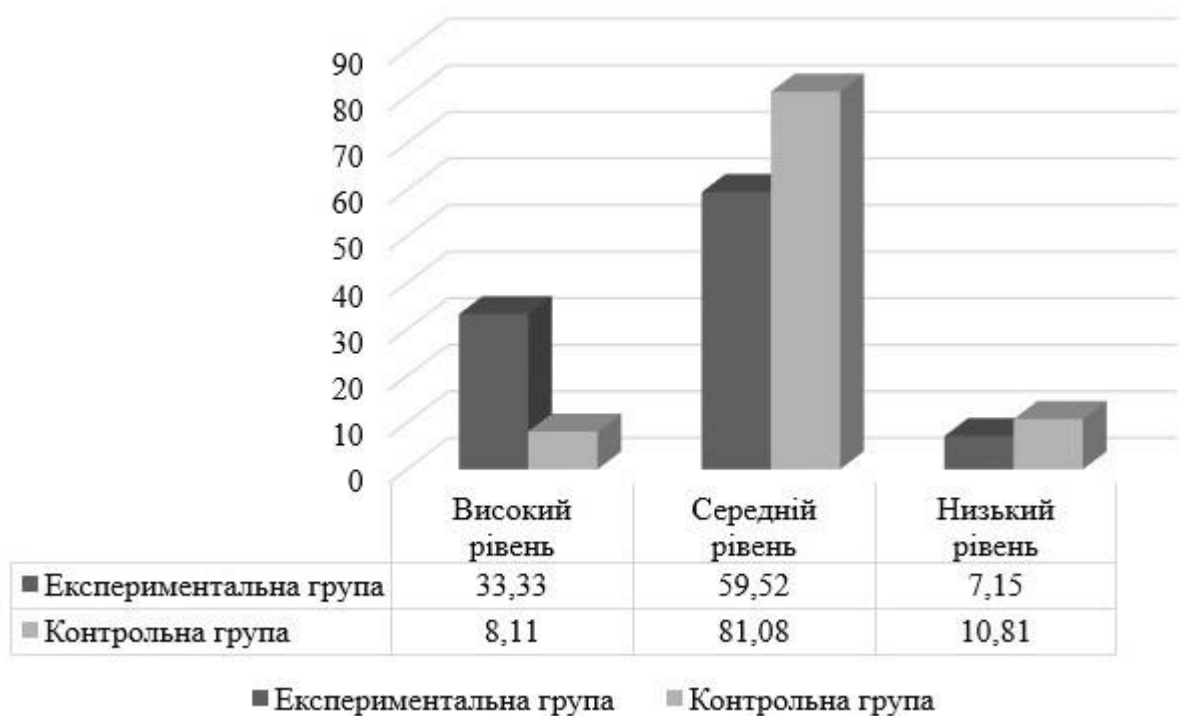
Рівні сформованості	До експерименту		Після експерименту			
	Експериментальна група (ЕГ) 84 особи – 100%	Контрольна група (КГ) 74 особи – 100%	Експериментальна група (ЕГ) 84 особи – 100%	динаміка	Контрольна група (КГ) 74 особи – 100%	динаміка
Високий	4,76	5,4	33,33	+28,57	8,11	+2,71
Середній	78,57	79,74	59,52	-19,05	81,08	+1,34
Низький	16,67	14,86	7,15	-9,52	10,81	-4,05

На підставі аналізу даних, наведених вище, у таблиці, було визначено, що 33,33% дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи продемонстрували високий рівень сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей за результативно-творчим критерієм. На контрольному етапі експерименту середній рівень було виявлено у 59,52%, а низький – у 7,15% дітей експериментальної групи. Зважаючи на одержані результати, можемо зазначити наявність позитивної динаміки рівня сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей за результативно-творчим критерієм у дітей експериментальної групи, після проведення формувального експерименту. Адже показник високого рівня збільшився на 28,57% порівняно з показником, одержаним на констатувальному етапі експерименту (4,76%). Відповідно до цього, показники середнього й низького рівня зазнали змін у бік зменшення. Так показник середнього рівня зменшився на 19,05%, а показник низького рівня – на 9,52%.

Результати проведених діагностичних зрізів з дітьми контрольної групи також зазнали певних змін, але порівняно з дітьми експериментальної групи,

їх можна вважати незначними. Адже високий рівень сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей за результативно-творчим критерієм продемонстрували 8,11% дітей, тобто показник збільшився лише на 2,71%. Показники середнього й низького рівня також зазнали певних змін. Так показник середнього рівня збільшився на 1,34% й становить 81,08%, а показник низького рівня зменшився на 4,05% й становить 10,81%, порівняно з даними, що було отримано на констатувальному етапі.

Одержані на контрольному етапі результати представлено на рисунку 2.10.

Рис. 2.10. Рівні сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей за результативно-творчим критерієм у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп (у %) на контрольному етапі дослідження

На підставі наведеного вище можемо зазначити, що процес реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики позитивно вплинув на рівень сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей експериментальної

групи. Це підтверджено різницею показників високого й низького рівнів в респондентів експериментальної й контрольної груп, що становить 33,33% і 8,11% відповідно, на користь експериментальної групи.

На підставі аналізу якісних показників можемо зазначити, що за результатами проведених діагностичних зрізів на контрольному етапі дослідження, було виявлено значні позитивні зміни в сформованості діяльнісного компонента вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи.

Отже, відповідно до одержаних результатів проведених діагностичних зрізів, після формувального експерименту відбулися такі якісні зміни, в експериментальній групі респондентів як-от:

– підвищився рівень сформованості потреби у виконанні музично-ритмічних рухів (більшість дітей була зацікавлена у виконанні комплексу вправ під музику, що зумовило підтримку позитивного емоційного клімату в експериментальній групі респондентів, а також забезпечило певну різницю в початкових й підсумкових результатах; під час виконання вправ під музичний супровід, значна кількість дітей експериментальної групи виконувала вправи з більшою зацікавленістю, емоційністю й граційністю; рухи дітей були ритмічними, точними, узгодженими з музичним супроводом; спостерігалось чітке співвіднесення музичного й рухового ритмів, що зумовило гармонійність виконання рухової дії під музику; якість виконання рухових дій під музичний супровід була вищою, за якість виконання тих же вправ на констатувальному етапі експерименту; було визначено, що тренувальний ефект музично-ритмічних вправ є важливою передумовою формування у дітей старшого дошкільного віку потреби у виконанні музично-ритмічних рухів);

– підвищився рівень сформованості здатності до музично-ритмічної творчості (під час виконання рухів під музику діти чітко узгоджували рухові дії з музичним супроводом; спостерігалось підвищення рівня самостійності, у процесі вибору рухової дії; характер рухових дій відповідав музичному супроводу; рухи дітей були різноманітними; діти були більш щирими в проявах своїх емоцій,

порівняно з даними констатувального етапу; під час виконання таночків-імпровізацій, діти взаємодіяли один з одним, виконуючи рухові дії в парах або в колі; діти намагалися самостійно віднайти шляхи реалізації комунікативних потреб);

– підвищився рівень сформованості здатності до прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності (під час виконання музично-ритмічних ігор та вправ діти продемонстрували належний рівень прояву навичок соціальної взаємодії з однолітками; на контрольному етапі дітям було легше впоратися із віднайденням вербальних і невербальних засобів спілкування, застосування яких передбачало дотримання суспільно усталених норм поведінки; більшість дітей виявили прагнення бути в колективі, спілкуватися; із задоволенням брали участь у всіх ігрових завданнях; виявили такі якості як-от: доброзичливість, щирість, відкритість, товариськість, дружелюбність, досить швидко віднаходили шляхи примирення й вирішення конфліктних ситуацій; діти добре орієнтуються в емоційних проявах інших; розуміють важливість дотримання правил гри, володіють необхідними знаннями про моральні норми і правила поведінки).

Таким чином, доходимо висновку, що створення необхідних педагогічних умов, а також впровадження оновленого змісту й авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики позитивно вплинуло на формування діяльнісного компоненту вихованості морально-естетичних якостей за результативно-творчим критерієм.

Вагомого значення у цьому процесі, набуло впровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти Програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей» (Додаток Р) [3]. Проведення серії семінарів-практикумів для вихователів дітей старшого дошкільного віку за загальною темою: «Виховуємо гармонійну особистість: морально-естетичний аспект» (Додаток Т) й упровадження в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти спецкурсу для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта «Музично-ритмічні ігри та вправи

в освітньому процесі ЗДО» (Додаток С) [14] забезпечило готовність фахівців дошкільної освіти до впровадження оновленого змісту й авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, що обумовило досягнення позитивної динаміки результатів експерименту.

Також, необхідно зауважити, на вагомому значенні проведеного підсумкового музично-ритмічного квесту «Ритмомуза: натхнення в красі морального вчинку» (Додаток У), що забезпечило комплексну реалізацію усіх запропонованих форм роботи на основі музично-ритмічної гімнастики й сприяло підвищенню рівня сформованості всіх компонентів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

На підставі зазначеного вище можемо констатувати, що рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи значно підвищився після проведення формувального експерименту. Це підтверджено даними, які наведено у таблиці 2.12.

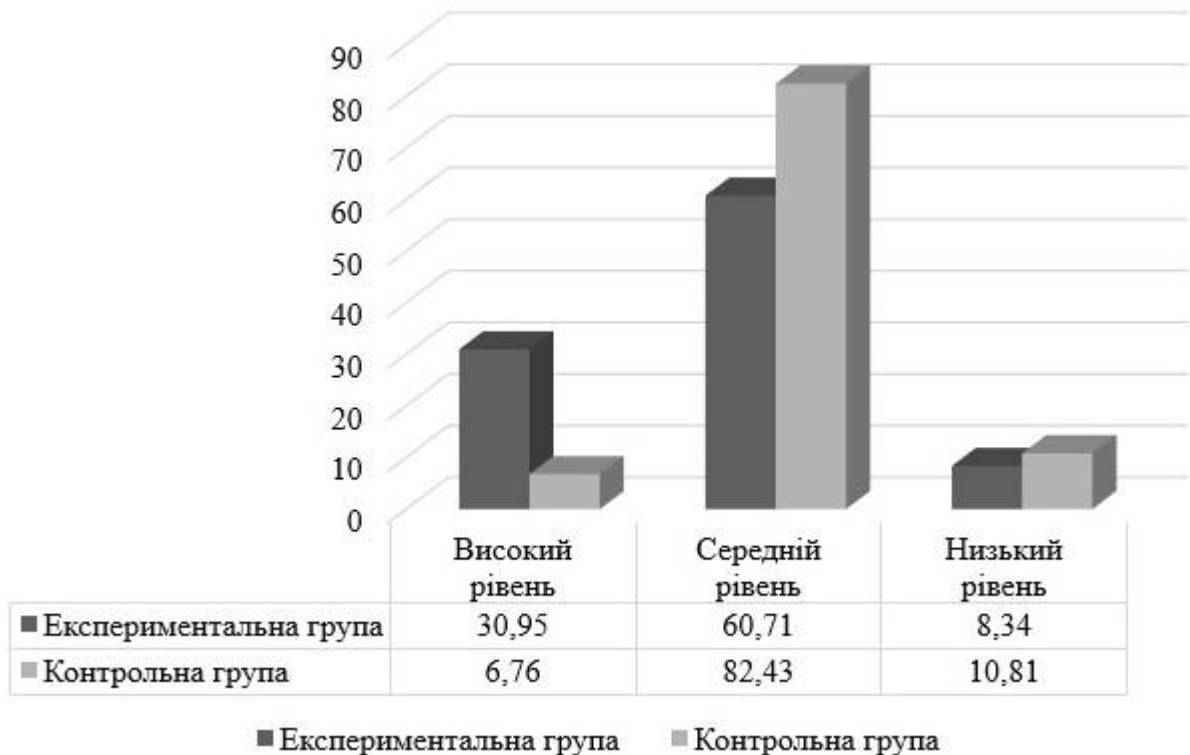
Таблиця 2.12.

Порівняльний аналіз рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп (у %) (контрольний етап)

Рівні сформованості	До експерименту		Після експерименту			
	Експериментальна група (ЕГ) 84 особи – 100%	Контрольна група (КГ) 74 особи – 100%	Експериментальна група (ЕГ) 84 особи – 100%	динаміка	Контрольна група (КГ) 74 особи – 100%	динаміка
Високий	2,38	4,05	30,95	+28,57	6,76	+2,71
Середній	78,57	81,08	60,71	-17,86	82,43	+1,35
Низький	19,05	14,87	8,34	-10,71	10,81	-4,06

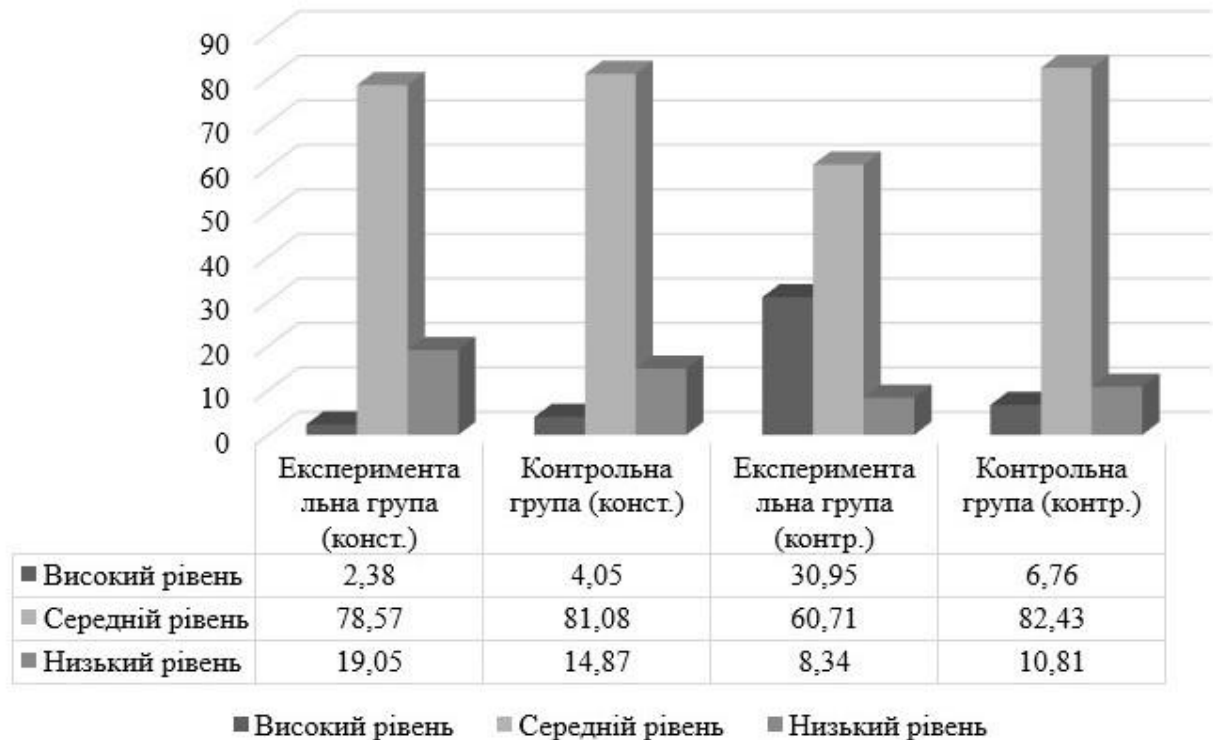
Отже, доходимо висновку, що рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній і контрольній групах респондентів зазнав певних змін.

Узагальнення, одержаних на контрольному етапі результатів, представлено на рисунку 2.11.

Рис. 2.11. Рівні вихованості морально-естетичних якостей у дітей експериментальної й контрольної груп на контрольному етапі

Задля унаочнення динаміки показників рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної (ЕГ) й контрольної (КГ) груп на констатувальному й контрольному етапах експериментальної роботи, результати порівняльного аналізу представлено на рисунку 2.12.

Рис. 2.12. Порівняльний аналіз узагальнених результатів діагностування рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп до та після проведення формувального експерименту

На підставі проведеного аналізу, сукупності діагностичних зрізів на контрольному етапі експерименту було визначено, що у 30,95% дітей експериментальної групи виявлено високий рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Показники середнього й низького рівнів в експериментальній групі зазнали змін у бік зменшення. Показник середнього рівня зменшився на 17,86% й становить 60,71%, а показник низького рівня зменшився на 10,71% й становить 8,34%.

У контрольній групі респондентів виявлено 6,76% дітей із високим рівнем вихованості морально-естетичних якостей, що на 2,71% більше, ніж на констатувальному етапі. Показник середнього рівня підвищився на 1,35% й становить 82,43%, а показник низького рівня зменшився на 4,06% і становить 10,81%. Такі зміни показників у контрольній групі, на нашу думку,

обумовлені певними ситуативними впливами. На підставі одержаних даних, можемо свідчити, про незначні зміни рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, які склали контрольну групу.

Доцільність використання методів діагностики й прогнозування вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в контексті впровадження авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, обумовило більш глибокий аналіз пізнання сформованості кожного компоненту особистості з досліджуваного аспекту.

Провідною відмінністю показників рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної груп на констатувальному й контрольному етапах експерименту, є те, що показник високого рівня експериментальної групи збільшився на 28,57%, а показник цього ж рівня в контрольній групі – лише на 2,71%.

На підставі зазначеного вище, доходимо висновку, що використання музично-ритмічної гімнастики як основного засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку сприяло підвищенню рівня обізнаності дітей у світі моральних і естетичних цінностей, сформованості моральних і естетичних уявлень, почуттів і якостей. Проведена на формувальному етапі дослідження робота сприяла підвищенню рівня здатності до музично-ритмічної творчості, порівняння таких категорій як «добре» і «погане», «красиве» і «потворне», емоційного відгуку на твори музичного мистецтва, емпатії, прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності.

Зважаючи на результати порівняльного аналізу одержаних даних можемо констатувати, що в дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи, виявлено відчутну позитивну динаміку рівня сформованості всіх компонентів вихованості морально-естетичних якостей. На підставі зазначеного вище, можемо свідчити про результативність впровадження авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики в освітній процес закладів дошкільної освіти.

Це обумовлює висновки про ефективність реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики.

Надійність та валідність діагностичного інструментарію було підтверджено за допомогою проведення ретестування на тій же вибірці респондентів через фіксований проміжок часу (2 тижні).

Задля доведення певної незначної різниці між кількістю дітей із різними рівнями вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку було здійснено зіставний аналіз за допомогою застосування критерію Пірсона χ^2 , що обумовило порівняння емпіричних розподілів однієї ознаки в декількох незалежних вибірках.

Вважаємо необхідним зазначити, що обраний критерій є непараметричним статистичним критерієм, що обумовлює зручність його використання під час проведення педагогічних досліджень стосовно обчислень за допомогою шкали найменувань за трьома рівнями: високий, середній, низький.

Отже, застосування критерію Пірсона χ^2 передбачало здійснення перевірки нульової та альтернативної гіпотез. Відповідно до нульової гіпотези (H_0), показники даних в експериментальній і контрольній вибірках збігаються; відповідно до альтернативної гіпотези (H_1) показники даних в експериментальній і контрольній вибірках відрізняються, що обумовлено експериментальним фактором.

Використовуючи означений критерій, було витримано такі умови: експериментальна й контрольна вибірки – випадкові; експериментальна й контрольна вибірки незалежні й респонденти кожної вибірки між собою незалежні.

Значення критерію $\chi^2_{\text{експерт}}$ було розраховано за формулою:

$$\chi_{\text{експерт}}^2 = \frac{1}{n_1 \cdot n_2} \cdot \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 o_{2i} - n_2 o_{1i})^2}{o_{1i} + o_{2i}}, \text{ де}$$

n_1 – кількість дітей старшого дошкільного віку першої вибірки;

n_2 – кількість дітей старшого дошкільного віку другої вибірки;

o_{1i} – кількість дітей старшого дошкільного віку першої вибірки, із певним рівнем сформованості компонентів вихованості морально-естетичних якостей;

o_{2i} – кількість дітей старшого дошкільного віку другої вибірки, із певним рівнем сформованості компонентів вихованості морально-естетичних якостей.

Прийняття або відхилення висунутих гіпотез відбувалося на основі проведеного порівняльного аналізу розрахованого значення критерію $\chi^2_{\text{експерт}}$ із критичним значенням статистики χ_{i-A} , що визначається за таблицею «Критичне значення статистики» і має розподіл χ^2 .

Спочатку було перевірено гіпотезу H_0 , відповідно до якої показники даних в експериментальній і контрольній вибірках збігаються. Для $\alpha = 0,05$ та числа ступеня свободи рівному $\nu = c - 1 = 3 - 1 = 2$ було визначено критерій χ_{i-A} . Таким чином, під час проведення розрахунків було підтверджено однорідність експериментальної й контрольної вибірок за досліджуваними компонентами.

Отже, $\chi^2_{\text{експер}} < \chi^2$, зважаючи на одержаний результат, можемо підтвердити вірогідність нульової гіпотези (H_0) про те, що характеристики експериментальної й контрольної груп співпадають. Експериментальна й контрольна групи за рівнями вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі експерименту є однорідними.

Аналіз результатів експериментальної роботи було проведено на основі одержаних результатів під час констатувального етапу експерименту. Із метою порівняльного аналізу емпіричних даних було повторно узагальнено результати за кожним компонентом і перевірено статистичну вірогідність результатів дослідження за критерієм χ^2 . З імовірністю 0,95 підтверджено, що є істотна позитивна відмінність у рівнях вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи (Е) порівняно з дітьми такого ж віку контрольної групи (К). Тож, доходимо висновку, що результати одержані після реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, за допомогою впровадження авторської методики,

відповідно до визначених педагогічних умов, є показником суттєвих змін емпіричних даних в експериментальній групі, порівняно з контрольною.

Розрахунки емпіричного значення критерію χ^2 , здійснені відповідно до наведеної вище формули дорівнюють $6,1 > 4,99$ для Е і К.

Таким чином, доходимо висновку, що гіпотезу H_0 відхилено й прийнято гіпотезу H_1 , за якої емпіричний розподіл рівнів сформованості досліджуваних компонентів за результатами проведення формувального етапу експерименту різняться між собою й обумовлені впливом експериментального фактору.

На підставі одержаного результату $\chi^2_{\text{експер}}$, доведено правомірність гіпотези H_1 , відповідно до якої дані експериментальної й контрольної вибірок відповідно до результатів проведення формувального етапу експерименту відрізняються й зумовлені впливом експериментального фактору.

Отже, вірогідність відмінностей характеристик експериментальної й контрольної груп після проведення експерименту щодо забезпечення позитивної динаміки рівня вихованості морально-естетичних якостей за сукупністю досліджуваних компонентів складають 95%.

Відповідно до результатів порівняльного аналізу $\chi^2_{\text{емп}}$ з $\chi^2_{\text{кр}}$, дійшли таких висновків як-от:

– вихідні показники рівнів вихованості морально-естетичних якостей до проведення формувального етапу експерименту в експериментальній і контрольній вибірках співпадають;

– кінцеві показники рівнів вихованості морально-естетичних якостей до проведення формувального етапу експерименту в експериментальній і контрольній вибірках.

Тому, можемо констатувати, що такі суттєві зміни було зумовлено саме реалізацією спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, на основі впровадження авторської методики, відповідно до визначених педагогічних умов.

На підставі порівняльного аналізу $T_{\text{експерт}} \times X_{i-A}$, доходимо висновку щодо прийняття гіпотези H_1 , відповідно до якої одержані дані рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку експериментальної й контрольної вибірок відрізняються, що зумовлено експериментальним фактором.

Таким чином, ґрунтуючись на результатах обчислень можемо свідчити, що різниця одержаних експериментальних даних в експериментальній і контрольній групах обумовлена експериментальним фактором. Тому, доходимо висновку, що ефективність реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей засобами музично-ритмічної гімнастики, на основі впровадження авторської методики, відповідно до визначених педагогічних умов, доведено.

Зауважимо, що наявність позитивної динаміки рівнів вихованості морально-естетичних якостей у дітей експериментальної групи обумовлено тим, що під час формувального експерименту було впроваджено авторську методику виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, новизну якої було доведено.

Вірогідність і надійність одержаних результатів дослідження забезпечується теоретичною обґрунтованістю провідних положень дослідження, системним історико-педагогічним аналізом джерельної бази, статистичним аналізом одержаних даних щодо ефективності реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики на основі впровадження авторської методики; відтворюваністю результатів і репрезентативністю експериментальних даних, одержаних за допомогою методів математичної статистики.

За результатами проведеного дисертаційного дослідження, можемо сформулювати ряд науково-методичних рекомендацій тим, хто забезпечує освітній процес в закладах дошкільної освіти й опікується проблемою виховання морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку, а саме:

- під час планування й організації освітнього процесу, акцентувати увагу на всіх компонентах вихованості морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку;
- під час планування й організації освітнього процесу, урахувати досвід впровадження Програми морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей», новизну й ефективність якої доведено;
- брати участь в організації та проведенні семінарів-практикумів, науково-практичних конференцій з актуальних питань морального (ціннісного), естетичного (музичного), фізичного (ритмічного) виховання дітей дошкільного віку;
- поширювати передовий досвід з досліджуваної проблеми серед педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, здобувачів вищої педагогічної освіти за спеціальністю 012 Дошкільна освіта.

Висновки до другого розділу

На підставі основних положень теоретичного обґрунтування проблеми дослідження було здійснено експериментальну перевірку ефективності реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічного виховання на основі впровадження авторської методики.

Відповідно до результатів здійсненого аналізу експериментального дослідження, робимо такі висновки:

1. На констатувальному етапі було розроблено методичну карту експериментального дослідження, до якої увійшли методики діагностики рівня сформованості кожного з компонентів (когнітивного, аксіологічного, діяльнісного) вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за визначеними критеріями (духовно-пізнавальним, емоційно-ціннісним, результативно-творчим) й показниками.

2. Визначено склад респондентів. У педагогічному експерименті взяли участь 258 респондентів, серед них: 158 дітей старшого дошкільного віку, яких було розподілено на експериментальну (ЕГ) й контрольну (КГ) групи, по 84 й 74 особи відповідно; 6 вихователів груп дітей старшого дошкільного віку; 94 здобувачі вищої освіти.

3. Вивчено вихідний стан проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в практиці роботи сучасних закладів дошкільної освіти за допомогою інтерв'ювання керівників закладів дошкільної освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників педагогічних закладів вищої освіти, а також анкетування вихователів і майбутніх фахівців дошкільної освіти.

4. Відповідно до розробленої методичної карти експериментального дослідження було визначено вихідний рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за сукупністю сформованості всіх компонентів за визначеними критеріями. Констатовано, що рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній і контрольній групах респондентів приблизно однаковий. На підставі проведеного аналізу сукупності діагностичних зрізів, виявлено 2,38% дітей експериментальної й 4,05% дітей контрольної груп із високим рівнем вихованості морально-естетичних якостей. Середній рівень виявлено у 78,57% дітей експериментальної й 81,08% дітей контрольної груп. Низький рівень виявлено у 19,05% дітей експериментальної та 14,87% дітей контрольної груп.

5. На формувальному етапі експериментальної роботи було реалізовано спроектовану теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики на основі впровадження авторської методики.

Процес упровадження авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики передбачав три етапи: підготовчо-мотиваційний, організаційно-діяльнісний, результативний. На підготовчо-мотиваційному етапі було проведено

роботу щодо підвищення рівнів обізнаності й готовності вихователів і майбутніх фахівців дошкільної освіти до впровадження оновленого змісту й методики виховання дітей старшого дошкільного віку. На організаційно-діяльнісному етапі було впроваджено Програму морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей», відповідно до змісту якої було проведено ряд форм роботи з дітьми дошкільного віку з досліджуваного напрямку. На результативному етапі було проведено підсумкову форму роботи у форматі квесту, що обумовило узагальнення результатів за усіма проведеними формами роботи.

6. На контрольному етапі експериментальної роботи було перевірено ефективність реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики на основі впровадження авторської методики. Здійснено аналіз і статистичну обробку отриманих даних. Узагальнено результати проведеного дослідження.

На підставі проведеного аналізу, сукупності діагностичних зрізів на контрольному етапі експерименту було визначено, що у 30,95% дітей експериментальної групи виявлено високий рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Показники середнього й низького рівнів в експериментальній групі зазнали зміни в бік зменшення. Так, показник середнього рівня зменшився на 17,86% і становить 60,71%, а показник низького рівня зменшився на 10,71% і становить 8,34%.

У контрольній групі респондентів виявлено 6,76% дітей із високим рівнем вихованості морально-естетичних якостей. Показник середнього рівня підвищився на 1,35% і становить 82,43%, а показник низького рівня зменшився на 4,06% і становить 10,81%. Такі зміни показників у контрольній групі, на нашу думку, обумовлені певними ситуативними впливами. На підставі одержаних даних можемо свідчити про незначні зміни рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, які склали контрольну групу.

За результатами обчислень методами математичної статистики доведено ефективність реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей засобами музично-ритмічної гімнастики, на основі впровадження авторської методики, відповідно до визначених педагогічних умов.

Матеріали розділу висвітлено в публікаціях авторки [11; 14; 15; 20; 22].

Список використаних джерел до другого розділу

1. Базовий компонент дошкільної освіти України: схвалений рішенням колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 04.05.2012 р. № 5/2-
2. *Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України*. 2012. № 13/15. С. 43–64.
2. Воркшоп (англ. Workshop). Глосарій. *Освіта.ua* : веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/add-education/glossary/7701/> (дата звернення: 12.05.2019).
3. Впевнені кроки до вищих цінностей : програма морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку / уклад. : М. С. Пивоваренко. Харків : ФОП Фімільянов, 2018. 120 с.
4. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / авт. кол. ; наук. кер. К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2016. 160 с.
5. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк ; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко та ін. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
6. Єфименко М. М. Програма з фізичного виховання дітей раннього та до шкільного віку «Казкова фізкультура». Вид. 2-ге, допов. і перероб. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 52 с.
7. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль : Мандрівець, 2014. С. 6–7. URL: http://ephsheir.phdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/8989898989/1038/Програма_СКАРБНИЦЯ%20МОРАЛІ_Лохвицька.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 20.11.2019).
8. Матвієнко С. І. Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 297 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/75> (дата звернення: 19.11.2019).
9. Методологія і методи соціально-педагогічних досліджень (в першоджерелах, лекціях та практичних завданнях) : навч. посібник / С. О. Борисик, А. І. Конончук, Н. І. Яковець, Ю. М. Щербина. Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 287 с.
10. Московчук Л. М. Методика діагностики морально-естетичної

вихованості учнів загальноосвітніх шкіл у процесі вивчення духовної музики українських композиторів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 14 : Теорія і методика мистецької освіти*. 2014. Вип. 16 (2). С. 190–195. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nchnpu_014_2014_16\(2\)_50.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nchnpu_014_2014_16(2)_50.pdf) (дата звернення: 20.11.2019).

11. Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО : спецкурс / уклад. : М. С. Пивоваренко. Харків : ФОП Фімільянов, 2018. 55 с.

12. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / Н. В. Гавриш та ін. ; за заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Укр. академія дитинства, 2017. 80 с.

13. Павлін Д. О. Розвиток спонтанності як засіб формування команди. *Актуальні проблеми психології*, 2015. Вип. 42. С. 61–67.

14. Пивоваренко М. С. Музично-ритмічна гімнастика в структурі освітнього процесу ЗДО. *Актуальні проблеми дошкільної освіти* : матеріали VIII Відкритої наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 36–40.

15. Пивоваренко М. С. Система виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики: від моделювання до реалізації. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. Сєверодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2020. Вип. 5 (98). С. 186–195.

16. Помиткін Е. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості : посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 144 с.

17. Програма з логоритміки / уклад. : Л. С. Куравська. Васильків, 2016. 113 с.

18. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.

19. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 листоп. 2019 р. № 1456. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> (дата звернення: 25.12.2019).

20. Психолого-педагогічний інструментарій діагностики дітей дошкільного віку : навч.-метод. посібник / уклад. : А. І. Чаговець, С. В. Пехарева, М. С. Пивоваренко та ін. ; за заг. ред. М. В. Роганової ; Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків : ФОП Фімільянов, 2018. 322 с.

21. Руденко В. М. Математична статистика : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 304 с.

22. Larysa V. Zdanevych, Yuliia V. Syrova, Svitlana V. Kolosova, Maryna S. Pyvovarenko, Olha O. Kurhannikova Instilling the System of Values in Preschool Children in the Cultural and Educational Space. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. Vol. 8 (11B). P. 5991–5999. URL: <http://www.hrpub.org> DOI: <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.082235>. (дата звернення: 24.10.2020).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Під час роботи над дисертаційним дослідженням було розкрито теоретичні основи досліджуваної проблеми та реалізовано спроектовану теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики на основі впровадження авторської методики. На підставі здійсненої роботи зроблено такі висновки:

1. Здійснено історико-педагогічний аналіз проблеми виховання морально-естетичних якостей в єдності з фізичним вихованням у дітей старшого дошкільного віку, враховуючи дані щодо вивчення цього питання у філософській, науковій, методичній, психолого-педагогічній літературі. Визначено, що дослідження окремих аспектів означеної проблеми беруть свій початок від заснування першого суспільного ладу і залишаються актуальними для сучасної педагогічної думки. Розкрито перебіг становлення й розвитку теорії морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання й визначено, що означені складові виховання є тісно взаємопов'язаними.

Здійснено аналіз осмислення дефініцій поняття «виховання» в різні культурно-історичні епохи становлення суспільства й визначено, що досліджуване поняття є багатовимірним. На основі дефініцій основних понять моральної (ціннісної), естетичної (музичної) й фізичної (ритмічної) складових виховання, сформульовано визначення основних понять дослідження, а саме: «морально-естетичні якості», «виховання морально-естетичних якостей». На підставі аналізу наукової й методичної літератури конкретизовано поняття «музично-ритмічна гімнастика».

2. На основі характеристики складових (музика, рух, ритм) розкрито значення музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Зважаючи на результати проведеного аналізу, зробили висновок, що музично-ритмічна гімнастика є універсальним і комплексним засобом морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання і сприяє формуванню духовної культури

особистості, підвищенню якості виконання пластичних і виразних рухів, рівня моральної й естетичної вихованості.

3. На підставі доведеного взаємозв'язку морального (ціннісного), естетичного (музичного) й фізичного (ритмічного) виховання було спроектовано теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики. Означена модель складається із таких чотирьох блоків: цільовий, у якому визначено мету й конкретизовано завдання; теоретичний блок, що висвітлює закономірності й принципи виховання; змістовно-технологічний блок – висвітлює зміст виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, методи, засоби, форми роботи й педагогічні умови реалізації моделі; критеріально-результативний, у якому визначено компоненти (когнітивний, аксіологічний, діяльнісний), критерії (духовно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, результативно-творчий), показники й рівні (високий, середній, низький) вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку.

Педагогічними умовами було визначено такі: наявність розвивально-виховного середовища в освітньому просторі закладу дошкільної освіти; упровадження в освітній процес закладів дошкільної освіти моделі й засобів виховання; забезпечення якісної підготовки фахівців педагогічної галузі щодо використання музично-ритмічної гімнастики як засобу виховання морально-естетичних якостей.

Визначено критеріальну базу дослідження як сукупності критеріїв і показників, за допомогою якої вимірювали рівень морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, а саме: духовно-пізнавальний критерій (показники: сформованість елементарних знань про моральні й естетичні цінності; сформованість моральних та естетичних уявлень; здатність до порівняння доброго й поганого, прекрасного й потворного); емоційно-ціннісний критерій (показники: сформованість естетичних і моральних почуттів; здатність до емоційного відгуку на твори музичного мистецтва, емпатії; сформованість системи морально-естетичних цінностей); результативно-творчий (показники: сформованість потреби

у виконанні музично-ритмічних рухів; здатність до музично-ритмічної творчості; здатність до прояву морально-естетичних якостей у процесі спільної діяльності).

4. На констатувальному етапі було розроблено методичну карту експериментального дослідження, до якої увійшли методики діагностики рівня сформованості кожного з компонентів (когнітивного, аксіологічного, діяльнісного) вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за визначеними критеріями (духовно-пізнавальним, емоційно-ціннісним, результативно-творчим) і показниками. Визначено склад респондентів. У педагогічному експерименті взяли участь 258 респондентів, серед них: 158 дітей старшого дошкільного віку, яких було розподілено на експериментальну (ЕГ) й контрольну (КГ) групи, по 84 й 74 особи відповідно; 6 вихователів груп дітей старшого дошкільного віку; 94 здобувачі вищої освіти.

Вивчено вихідний стан проблеми виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в практиці роботи сучасних закладів дошкільної освіти за допомогою інтерв'ювання керівників закладів дошкільної освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників педагогічних закладів вищої освіти, а також анкетування вихователів й майбутніх фахівців дошкільної освіти.

На підставі аналізу річного планування роботи закладів дошкільної освіти й робочої документації вихователів дітей старшого дошкільного віку було виявлено, що окремих заходів, спрямованих на оптимізацію процесу морально-естетичного виховання, у більшості випадків немає. Найчастіше така робота проводиться в межах різних організаційних форм, що в першу чергу реалізують ряд освітніх завдань, спрямованих на підготовку дітей до навчання у школі. У таких випадках робота із виховання морально-естетичних якостей проходить як допоміжна ланка в різних формах діяльності.

За результатами проведеного анкетування серед вихователів, які увійшли в число респондентів, було визначено ряд нагальних проблем, що потребують вирішення на шляху здійснення роботи щодо виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, а саме: відсутність належного методичного забезпечення освітнього процесу, чітких рекомендацій щодо

здійснення педагогічної діяльності з означеного напрямку, системності й поступовості в організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, мотивації у вихователів до впровадження у власну практику нового змісту й методик роботи. Це обумовило актуальність створення необхідних матеріалів для проведення різних форм просвітницької роботи серед вихователів, що сприяло вирішенню означених нагальних проблем.

Також було здійснено дослідження рівня готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до впровадження оновленого змісту й методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Задля цього було здійснено аналіз навчальних планів і навчальних робочих програм, що забезпечують змістове й навчально-методичне наповнення освітнього процесу щодо підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. На підставі проведеного аналізу було визначено, що в опрацьованих документах приділено належну увагу проблемі морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку у взаємозв'язку з фізичним.

Також було проведено інтерв'ювання педагогічних і науково-педагогічних працівників педагогічних закладів вищої освіти та анкетування здобувачів вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта. За результатами спілкування з науково-педагогічними й педагогічними працівниками, які забезпечують освітній процес підготовки майбутніх фахівців спеціальності 012 Дошкільна освіта, було визначено, що більшість викладачів висвітлюють проблему виховання морально-естетичних якостей у дітей дошкільного віку в контексті виокремлених тем, присвячених моральному й естетичному вихованню, що тягне за собою певну бінарність означеного процесу й не визначає перспективи єдності, але певною мірою забезпечує реалізацію деяких виховних завдань, що також уможлиблює одержання позитивних результатів.

Проведене анкетування здобувачів вищої освіти та його результати обумовили необхідність створення спецкурсу для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, що забезпечить підвищення рівня обізнаності майбутніх фахівців із означеного напрямку роботи.

Відповідно до розробленої методичної карти експериментального дослідження було визначено вихідний рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку за сукупністю сформованості всіх компонентів за визначеними критеріями. Констатовано, що рівень вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній і контрольній групах респондентів приблизно однаковий. На підставі проведеного аналізу сукупності діагностичних зрізів виявлено 2,38% дітей експериментальної та 4,05% дітей контрольної груп із високим рівнем вихованості морально-естетичних якостей. Середній рівень виявлено у 78,57% дітей експериментальної й 81,08% дітей контрольної груп. Низький рівень виявлено у 19,05% дітей експериментальної й 14,87% дітей контрольної груп.

На формувальному етапі експериментальної роботи було реалізовано спроектовану теоретичну структурно-змістову модель виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики на основі впровадження авторської методики.

Процес упровадження авторської методики виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики передбачав три етапи: підготовчо-мотиваційний, організаційно-діяльнісний, результативний. На підготовчо-мотиваційному етапі було проведено роботу щодо підвищення рівнів обізнаності й готовності вихователів і майбутніх фахівців дошкільної освіти до впровадження оновленого змісту й методики виховання дітей старшого дошкільного віку. На організаційно-діяльнісному етапі було впроваджено Програму морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей», відповідно до змісту якої було проведено ряд форм роботи з дітьми дошкільного віку з досліджуваного напрямку. На результативному етапі було проведено підсумкову роботу в форматі квесту, що обумовило узагальнення результатів за усіма проведеними формами роботи.

Розроблено і впроваджено науково-методичне забезпечення процесу виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики, зокрема: програму семінарів практикумів для вихователів дітей старшого дошкільного віку «Виховуємо гармонійну особистість: морально-естетичний аспект», спецкурс для здобувачів вищої педагогічної освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта «Музично-ритмічні ігри та вправи в освітньому процесі ЗДО»; програму морально-естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Впевнені кроки до вищих цінностей».

На контрольному етапі експериментальної роботи було перевірено ефективність реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ритмічної гімнастики на основі впровадження авторської методики. Здійснено аналіз і статистичну обробку отриманих даних. Узагальнено результати проведеного дослідження.

На підставі проведеного аналізу, сукупності діагностичних зрізів на контрольному етапі експерименту було визначено, що у 30,95% дітей експериментальної групи виявлено високий рівень вихованості морально-естетичних якостей, тобто показник збільшився на 28,57% порівняно з констатувальним етапом. Показники середнього й низького рівнів в експериментальній групі зазнали змін у бік зменшення. Так, показник середнього рівня зменшився на 17,86% і становить 60,71%, а показник низького рівня зменшився на 10,71% і становить 8,34%.

У контрольній групі респондентів виявлено 6,76% дітей із високим рівнем вихованості морально-естетичних якостей, що лише на 2,71% більше, ніж на констатувальному етапі. Показник середнього рівня підвищився на 1,35% і становить 82,43%, а показник низького рівня зменшився на 4,06% і становить 10,81%. Такі зміни показників у контрольній групі, на нашу думку, обумовлені певними ситуативними впливами. На підставі одержаних даних можемо свідчити про незначні зміни рівня вихованості морально-естетичних якостей у дітей старшого дошкільного віку, які склали контрольну групу.

Результати обчислень методами математичної статистики доводять ефективність реалізації спроектованої теоретичної структурно-змістової моделі виховання морально-естетичних якостей засобами музично-ритмічної гімнастики, основою впровадження якої є авторська методика, відповідно до визначених педагогічних умов.

Виконане дослідження не вичерпує вирішення проблеми щодо забезпечення наскрізності виховання морально-естетичних якостей у дітей у дошкільній ланці освіти та передбачає перспективи її вивчення й упровадження досвіду зарубіжних країн щодо цього питання.